

Sosyal Refahın Evrimi ve Toplumsal İhtiyaçların Karşılanmasında Üçüncü Sektörün Yükselişi

Levent Aytemiz • Bahtiyar Yıldırım

Sosyal Refahın Evrimi ve Toplumsal İhtiyaçların Karşılanmasında Üçüncü Sektörün Yükselişi

Levent Aytemiz
Bahtiyar Yıldırım

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Sosyal Refahın Evrimi ve Toplumsal İhtiyaçların Karşılanmasında Üçüncü Sektörün Yükselişi

Levent Aytemiz • Bahtiyar Yıldırım

Language: Turkish

Publication Date: 2024

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-964-5

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub538>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Aytemiz, L., Yıldırım, B. (2024). *Sosyal Refahın Evrimi ve Toplumsal İhtiyaçların Karşılanmasında Üçüncü Sektörün Yükselişi*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub538>. License: CC-BY-NC 4.0

Bu çalışma Levent AYTEMİZ'in danışmanlığında hazırlanmış olan "Üçüncü sektör kuruluşlarının ekonomik teorideki yeri ve Türkiye ekonomisi açısından değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com>

İçindekiler

Kısaltmalar Dizini	v
Giriş	1
1. Üçüncü Sektör Kavramı'nın Ortaya Çıkışı	3
Toplumda Sosyal Refahı Sağlayan Aktörler	5
Üçüncü Sektör Kavramına İlişkin Kavram Kargaşası	7
Üçüncü Sektör Kuruluşlarına İlişkin Tanımlamalar	13
Üçüncü Sektöre İlişkin Sınıflandırma	17
Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Dünya Ekonomisindeki yeri	18
Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Tarihsel Gelişimi	20
2. Ekonomi Teorisi Açısından Üçüncü Sektör	23
Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Teorik Gelişimi	23
Üçüncü Sektör Kuruluşlarıyla İlgili Ekonomik Teoriler	26
Üçüncü Sektör Kuruluşları ve Piyasa	40
3. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Türkiye Ekonomisindeki Yeri	49
Türkiye'de Faaliyet Gösteren Üçüncü Sektör Kuruluşları	51
Türkiye'de Sosyal Grupların Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Katılım Düzeyi	56
Toplumsal Sorunların Çözümünde Üçüncü Sektör Kuruluşlarının etkinlik düzeyi	57
Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Sahip Olduğu Kaynaklar	59
Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Gelir ve Gider Dağılımları	63
Devletin Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Desteği	66
Özel Sektörün Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Desteği	68

4. Türkiyede Devlet – Özel Sektör ve Üçüncü Sektör Kuruluşları Arındaki İlişki	71
Türkiye’de Devlet – Üçüncü Sektör ilişkisi	71
Kar Amacı Güden Kuruluşlar (Özel Sektör)- Üçüncü Sektör İlişkisi	76
Türkiye’deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Güçlü ve Zayıf Yönleri, Fırsat ve Tehditler	77
Sonuç	83
Kaynakça	87

Kısaltmalar Dizini

ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
AGİAD	: Adana Genç İşadamları Derneği
AKUT	: Arama Kurtarma Derneği
ASKON	: Anadolu Aslanları İşadamları Derneği
CAF	: Charities Aid Foundation
ÇYDD	: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
DDA	: Dünya Değerler Araştırması
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
GESİAD	: Gebze Sanayici ve İşadamları Derneği
IRC	: ABD Ulusal Gelir İdaresi
İHH	: İnsan Hak Ve Hürriyetleri Vakfı
İŞHAD	: İş Hayatı Dayanışma Derneği
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici Ve İşadamları Derneği
NGO	: Hükümet Dışı Kuruluşlar
NPO	: Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar
NPS	: Kar Amacı Gütmeyen Sektör
PVO	: Özel Gönüllü Kuruluşlar
STEP	: Sivil Toplum Endeksi Projesi
STKA	: Sivil Toplum Kuruluşları Anketi
SWOT	: Strength (Güçlükler), Weakness (Zayıflıklar), Opportunity (Fırsatlar), Threat (Tehditler)
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma Ve Doğal Kaynakları Koruma Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik Ve Sosyal Etüdler Vakfı
TESK	: Türkiye Esnaf Ve Sanatkarları Konfederasyonu

TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TOBB	: Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSEV	: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri Ve İşadamları Derneği
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
YADA	: Yaşama Dair Vakfı

Giriş

Toplumlar her geçen gün artan bir biçimde, birlikte yaşamının getirdiği olumlu ve olumsuz gelişmelere farklı çözümler üreterek, sürdürülebilir ortak yaşam koşullarını geliştirebilme çabası sergilemektedirler. Barınma, beslenme, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için karşılamak zorunda oldukları vazgeçilmez temel ihtiyaçları arasında yer almaktadır. Toplumlar bu tür sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kendi içinde ve dışında çeşitli kurumsal yapılar (devlet, piyasa gibi kurum ve kuruluşlar) oluşturarak, bu şekilde ortaya çıkabilecek sorunlara çabuk ve etkili çözümler üretebilmişlerdir.

Toplumda ortaya çıkan sorunların çözümlenebilmesinin yanı sıra sosyal refahı sağlamak amacıyla pek çok görüş ortaya atılmıştır. Fizyokratlar ‘doğal düzen’ kavramını ele alırken; Klasik iktisatçılar ‘görünmez el’ kavramından hareketle ekonomik faaliyetlerin işleyişinde ortaya çıkacak dengesizlik ve istikrarsızlıkların geçici olduğunu ve bunların zamanla ortadan kalkacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak 1929’larda yaşanan Büyük Ekonomi Buhranı, klasik iktisatçıların savunduğu bu fikirlerin işlerliğini kaybetmesine neden olmuştur.

1929 Büyük Ekonomi Buhranı’nın getirmiş olduğu koşullara göre ekonomik, sosyal ve politik alanda yeniden bir yapılanmaya gidilmiştir. Özellikle Keynes’in etkisiyle de bir doktrin haline gelen ve 1970’lere kadar devam eden, kurumsal bir yapının yansımaları olarak Sosyal Refah Devleti kavramı ortaya çıkmıştır. Refah devleti, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sanayileşmiş ülkelerde çalışan kesimle, iş dünyası ya da işverenler ile devlet arasında varılan bir uzlaşmaya dayanak olarak varlığını devam ettirmiştir. İkinci dünya savaşı sonrasında yaygın bir uygulama alanı bulan Refah Devleti, kamunun sosyo-ekonomik yaşama yoğun müdahalelerini içermekteydi (Şaylan, 1995: 40-60).

Refah Devleti'nin sosyal maliyeti yüksek olmuştur. Refah Devleti'nin görev ve fonksiyonlarının artması devletin büyümesini sağlarken, bu durum beraberinde ciddi siyasal ve ekonomik sorunların kaynağına teşkil etmiştir (Aktan, 1995: 76). Devletin görev ve fonksiyonlarındaki artış, 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon krizi Refah Devleti'nin sosyal, ekonomik ve politik etkisinin azalmasına neden olmuştur.

Bu yıllar klasik liberal görüşlerin yeniden ortaya çıktığı dönemlerdir. Sosyal Refah Devleti'nin uygulamadaki rolü ve işlevi gerilerken, uygulanan liberal politikalarla beraber kapsamlı bir özelleştirme girişimiyle, devletin küçültülmesi konusu gündeme gelmiştir. Özelleştirme girişimlerinin yanı sıra devletin 'sosyal' olması gerektiği alanlarına karşılık; Sosyal Refah Devleti ve Piyasa arasında yer alan 'üçüncü sektör kuruluşları' alternatif bir çözüm olarak sunulmuştur.

1. Üçüncü Sektör Kavramı'nın Ortaya Çıkışı

Günümüzde insanlığın yaşadığı değişimler küreselleşme adı altında yeni bir çağa geçiş olarak nitelendirilmektedir; sanayi toplumundan bilgi toplumuna, moderniteden post moderniteye, ulus devletler dünyasından küresel bir dünyaya geçiş (Bozkurt, 1997: 3). Geçmiş dönemlerden günümüze kadar ki olan bu süreçte toplumlardaki değişimlerin en temel sebepleri ise bireylerin ve toplumun barınma, eğitim, sağlık ve benzeri gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması, toplumda sosyal adaletin temin edilmesi ve gelir dağılımının sağlanmasındaki sorunlardır. Bu sorunların çözümlenebilmesi için toplumlar 'devlet', 'kar amacı güden kuruluşlar' ve 1970'lerden sonra ortaya çıkan devlet ve özel sektör arasında yer alan, devletin sosyal ve ekonomik alanda üstlenmiş olduğu rolü gerçekleştiren, 'Üçüncü Sektör' olarak nitelendirilen çeşitli güç birlikleri oluşturmuşlardır.

Aslında topluma ilişkin bu sorunların çözümlenmesine yönelik fikirlerin ortaya çıkışını, kapitalist ötesi toplum ve politikalara bağlı olarak değerlendirebiliriz. Klasik ekonomi politikçilerin fikirleri doğrultusunda başlayan bu sistemle; toplum kavramı bireyci, kendi kendini yöneten ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bir yapı olarak görülmüştür. Ekonomideki düzen ise piyasa yani görünmez el aracılığıyla kendiliğinden sağlanmaktaydı. Ancak 1929 büyük ekonomi buhranı ile beraber bu anlayış, yerini Keynes'in fikirleri doğrultusunda ortaya çıkan Refah Devleti'nin yerine bırakmıştır. Refah devleti toplumsal ihtiyaçların karşılanması, sosyal adalet'in yerine getirilmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin düzeltilmesi gibi pek çok alanda ekonomiye dâhil olmuş ve çeşitli alanlarda piyasaya müdahale edebilme gücünü elde etmiştir. 1970'lerin ortalarına kadar oldukça etkili olan 'Refah Devleti' uygulamaları birçok klasik liberal geleneğe bağlı

olan iktisatçıları rahatsız etmeye başlamış, 1970'lerde yaşanan stagflasyonla beraber devlet kavramı ekonomideki işlerliğini kaybetmeye başlamıştır.

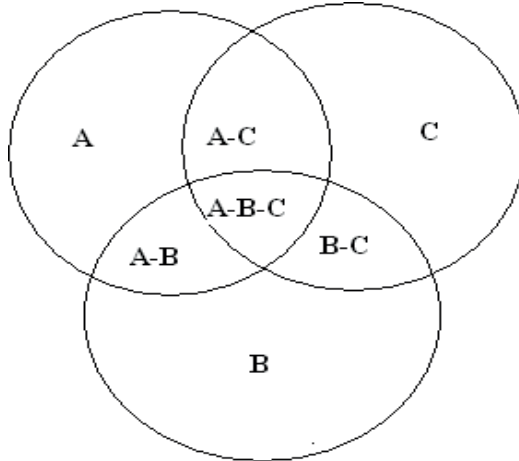
Ekonomik kriz, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması yönündeki eğilimlere hız kazandırmış ve liberal politikalara dönüş sürecini başlatmıştır. Yeni liberal politikalarla, kamu müdahalelerinin serbest piyasa ekonomisinin işlerliğini azalttığı iddia edilmiştir. Artan kamu açıkları, sosyal harcamaların kısılmasının, sosyal politikalarda atılması gereken geri adımın gerekçesi olarak gösterilmiştir. Refah devleti ve sosyal politika önlemlerinin beklenen sonuçları gerçekleştirmediği öne sürülmüştür. Eleştiriler, sosyal harcamaların ülkelerin ulusal gelirleri içindeki paylarının çok önemli miktarlara ulaşmasına karşın, tüm bireyler yönünden yoksulluk, işsizlik, güvencesizlik sorunlarının aşılamadığı, eşitliğin sağlanamadığı, devletin bireyin yaşamına pek çok yönden müdahale ettiği, hantal bir kamu bürokrasisine neden olduğu, refah devleti harcamalarının yüksek maliyetinin taşınamaz düzeylere ulaştığı ve harcamalarda etkinliğin sağlanamadığı noktalarında yoğunlaşmıştır (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 25).

Peck ve Tickell üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili yapmış olduğu çalışmalarda (Peck ve Tickell, 2002: 384–389) 1980'li yıllarda refah devleti anlayışının artık çözülme süreci içerisinde olduğunu, hem düşünce hem de uygulamada yeni liberal politikaların hakim paradigma haline geldiğini, özellikle İngiltere ve ABD'de, Reagan ve Thatcher'in iktidara gelmesi ile birlikte liberal politikaların hızlı bir biçimde uygulamaya koyulduğunu belirtmektedirler. Özellikle Thatcher, refah devletini İngiltere'nin problemlerinin temel sorumlusu ilân ederek, mevcut sistemin artık uygulanabilirliğinin kalmadığını ifade etmiştir (Rao, 1996: 4). Bu anlamda dönemin iktidarlara, sendikalar başta olmak üzere, toplumsal muhalefet gruplarına yönelik halk desteğinin azaltılarak, piyasa süreci içerisindeki güçlerinin ve etkinliklerinin azaltılmasında başarı kazanmışlardır. Refahın temelde toplumsal değil, bireysel bir sorumluluk olduğu anlayışını yaygınlaştırarak bu alanda sosyal devletin etik ve toplumsal sorumluluklarını terk etmesine ve yerel topluluklar ile yardım kurumlarını güçlendirmesine çaba sarf etmişlerdir. Ayrıca refah devletinin temelini oluşturan sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırmaya çalışarak, sigortacılığı daha çok özel alana kaydırmak istemişlerdir (Gül, 2006: 307). Böylece, piyasa ve rekabet gücüne daha fazla önem verilerek, devletin yetki alanı ve tekeli azaltılmış, devletin küçültülmesi ve temel fonksiyonlarına döndürülmesi planlanmıştır (Pierson, 2000: 170). Refah devleti bunalımının çözümünde çoğulcu olmak zorunluluğu doğmuştur. Bir biçimde kamu hizmetlerinin: devlet denetimi, kar elde etmeme, eşitlik; ve özel sektör'ün: Pazar, kar elde etme, eşitsizlik şeklindeki yanlış kavramasallaşmanın aşılması gerektiği

ortaya çıkmıştır. Refah Devleti'ni ileri götürecek bu yol, bu farklı öğelerin bir bileşimidir. Millileştirmenin tekeli mantığını terk edip, sosyalizasyon, adem-i merkezileşme ve daha büyük özerklik mekanizmalarının dinamik ve güçlü bir bileşiminin benimsenmesi yönünde eğilimler artmıştır (Rosenvallon, 1988; 223). Refah devletinin yaşamış olduğu bu sorunlar devletin sosyal, ekonomik ve politik yaşamdaki etkilerini önemli ölçüde gerileterek, devletin rolü ve işlevleri alanında kapsamlı değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Refah devletine daha dinamik bir yapı kazandırmak, farklı alternatifler üretebilmesini sağlamak ve daha esnek bir kurumsal çerçeve belirleyebilmek için belirli ara mekanizmaların ve yeni örgütlenmelerin ortaya çıkması gereği doğmuştur. Kapitalist ötesi toplum ve kapitalist ötesi politikalar yeni bir sektör olan sosyal sektöre ihtiyaç duymuştur. Buna bağlı olarak kamu sektörü ve özel sektör yanında bir 'üçüncü sektör' kavramı ortaya çıkmıştır. Üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili kavramsal çerçeveye geçmeden önce toplumda sosyal refahı sağlan aktörleri değerlendirelim.

1.1. Toplumda Sosyal Refahı Sağlayan Aktörler

Bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve sosyal refahın sağlanmasında kamu kuruluşları, piyasa ya da özel sektör kuruluşları ve üçüncü sektör kuruluşları aktif bir şekilde rol almaktadırlar. Bu üç sektör arasındaki ilişkiyi tanımlamaya yardımcı olabilecek model şekil 1'de verilmiştir. Sektörlerin büyüklükleri ve aralarındaki dengeler ise ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir.

Şekil 1.1. Sektörler ve Aralarındaki İlişkiler

Kaynak: Öner, M. 'KAVRAM KARGAŞASI Üçüncü Sektör? = Sivil Toplum' 2002: 2'den uyarlanmıştır.

Şekil 1.1.'de Toplumsal ihtiyaçları sağlayan kuruluşlara yer verilmiştir. Buna göre:

A: Kamu sektörü

B: Üçüncü sektör

C: Özel sektör'ü ifade etmektedir.

Şekilde halkaların kesiştikleri yerlerde oluşan yapılanmalar:

1. **A-B:** Kamu kurumlarının vakıf ve dernek kurmaları
2. **A-C:**
 - a. Kamu kurumlarının şirket kurması; bürokratların halkın sermayesi ile girişimcilik yapması. Sakıncaları tüm ülkelerde kabul edilmiş olup özelleştirme faaliyetleri ile sona erdirilmeye çalışılıyor.
 - b. Kâr-amaçlı özel şirketlerin üye olmak zorunda kaldıkları sanayi/ticaret/esnaf odaları.
3. **B-C a.** Özel şirketlerin vakıf kurmaları
 - b. Üçüncü sektör kuruluşlarının gelir yaratmak amacıyla şirket veya işletme kurmaları.
 - c. Meslek dernekleri/vakıfları
4. A-B-C ise en garip bölge. Milli Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı kontrolündeki Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın şirketlere sahip olması; TC Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı kontrolündeki Diyanet Vakfı'nın şirketlere sahip olması (Öner, 2002: 2)

Toplumsal yapıda hizmet sağlayan kuruluşlar ve bunlar arasındaki ilişkiyi de Çizelge 1'deki gibi özetleyebiliriz. Toplumda mal veya hizmet sağlamak amacıyla ortaya çıkan özel sektör kuruluşlarının temel amaçları kar elde etmek olduğu için, bu kuruluşlar sundukları mal veya hizmetler karşılığında daha fazla sermaye birikimine sahip olacaklardır. Kamu kuruluşlarının kamusal nitelikte mal veya hizmet üretmesi devlet ve güç kavramlarını ortaya çıkarmaktadır. Ancak kamu kuruluşlarının özel bir amacı gerçekleştirmesi ise rüşvet yani haksız kazanç sorununa neden olmaktadır. Son olarak kamusal nitelikteki bir amacı gerçekleştirmek amacıyla belirli kişi veya gruplar tarafından kurulan ve toplumsal değerler doğrultusunda hareket eden yapılanmalar ise üçüncü sektör kuruluşları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çizelge 1.1. Toplumdaki Aktörler ve Toplumdaki Amaçları

AKTÖR	AMAÇ	SEKTÖR
Özel	Özel	Piyasa (Para)
Kamu	Kamu	Devlet (Güç)
Kamu	Özel	Rüşvet (Haksız Servet!)
Özel	Kamu	Üçüncü sektör (Değerler)

Kaynak: Öner, M. 'KAVRAM KARGAŞASI Üçüncü Sektör? = Sivil Toplum' 2002: 2'den alınmıştır.

1.2. Üçüncü Sektör Kavramına İlişkin Kavram Kargaşası

Kapitalizmin en önemli argümanları olan liberal politikalar, modernleşme, serbest piyasa, özgürleşme gibi eğilimler insan ihtiyaçlarını daha karmaşık bir boyuta taşımış, özellikle Refah Devleti'nin yaşamış olduğu kriz ve devletin kaynaklarının sınırlı olması; özel sektörün de kar amaçlı olması nedeniyle toplumdaki bireyler veya gruplar kendi sorunlarını çözümlenebilmek ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla devletten ya da özel sektörden bir çözüm beklemek yerine kendileri çözüm üretebilme eğilimine girmişlerdir ki bunun sonucu olarak da üçüncü sektör kavramını ortaya çıkarmışlardır.

Devlet ve kar amacı güden kuruluşlar arasında yer alan Üçüncü sektör kuruluşları, devletin yetersiz kaldığı alanlarda topluma hizmet götürmek amacıyla, ortak hedeflere yönelmiş insanlar tarafından kurulan ve kar amacı gütmeyen kuruluşlardır (Yani elde edilen gelir fazlasının yönetimde yer alan kişilere ve üyelere dağıtılmamasıdır) . Daha esnek bir yapıya sahip olmaları ve isteklere anında cevap verebilmek açısından kamu sektörlerine göre daha avantajlı bir konuma sahiptirler.

Üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili pek çok araştırma yapmış olan Lester Salamon, bu kuruluşları şu 6 temel özellik kapsamında değerlendirmiştir (Salamon ve Anheier, 1999: 10-11)

1. Bu kuruluşlar her şeyden önce 'kurumsallaşmış' bir yapıya sahiptir. Enformel ve geçici bir şekilde insanların bir araya gelmesi, üçüncü sektör kuruluşu kapsamında değerlendirilmez
2. Bu kuruluşlar özel sektörde faaliyet gösterirler. Bu nedenle devletten ayrı bir konumda yer almaları gerekir. Ancak bu durum, bu kuruluşların devletten maddi destek almayacağı anlamına gelmemektedir.

3. Elde edilen kar sosyal amaçlar doğrultusunda kullanılmalıdır. Yani özel işletmelerdeki gibi yöneticilere ya da şirket kurucularına dağıtılmamalıdır.
4. Bağımsız bir yönetim yapısının bulunması gerekir. Yani kendi faaliyetlerini kendileri planlayıp kendileri uygulamaktadır. Dışarıdan herhangi bir kişi ya da kurumun müdahalesi söz konusu değildir.
5. Kuruluşu oluşturan bireylerin ‘gönüllü’ bir şekilde bir araya gelmeleri gerekir. Ancak kuruluş bünyesinde çalışanlar gönüllü olmayabilirler.
6. Bu kuruluşların ‘kamusal amaçlı’ faaliyetlerde bulunması gerekmektedir.

Buna göre üçüncü sektör kuruluşlarını ‘maddi bir gelir veya kar elde etmek amacıyla kurulmamış olan, bundan dolayı da net gelirlerinin tamamı veya bir kısmı üyelerine, mütevellilerine, çalışanlarına veya herhangi bir özel şahsa dağıtılmayan kuruluşlardır. Fakat, kuruluşa sunulan hizmetlerin karşılığında yapılan makul ödemeler, maddi kazanç veya karın dağıtılması olarak değerlendirilmemektedir (Anheier ve Regina, 2005: 179).

Başka bir tanımlamaya göre ise ‘belli toplumsal, kültürel, sanatsal, bilimsel amaç ya da amaçlar çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelen, örgütlenen ve o amaçlar doğrultusunda faaliyette bulunan kişilerin oluşturdukları, tüzel kişiliğe ve sürekliliği olan yapılardır (Yıldırım, 2003: 238; Bozkurt ve Ergun, 1998:90). Bu tanımlamalara bağlı olarak sosyal hizmet, çevre, eğitim, sağlık, sanat, vb. gibi pek çok alanda faaliyet gösteren üçüncü sektör kuruluşlarını, ekonomide devlet veya özel sektör tarafından karşılanmayan hizmetleri sağlayan, demokrasi özgür yaşam, hayat kalitesini arttırmak amacıyla kurulan yapılar olarak nitelendirebiliriz.

Üçüncü sektör kuruluşları, küçük yerel organizasyonlardan çok geniş ve oldukça profesyonel kuruluşlara kadar son derece farklı gruplardan oluşmaktadır. Türkiye’de bu kuruluşlar ‘sivil toplum kuruluşları’ olarak adlandırılmaktadır. Bu kavramın yanı sıra üçüncü sektör kuruluşları için kullanılan diğer terimler: “Kar gütmeyen kuruluşlar” (non-profit organizations – NPO), “kar gütmeyen sektör” (non-profit sector – NPS), “gönüllü kuruluşlar” (voluntary organizations), “özel gönüllü kuruluşlar” (private voluntary organizations – PVOs), “hükümet –dışı kuruluşlar” (non-governmental organizations – NGOs), “kar için olmayan kuruluşlar” (not-for-profit organizations), “bağımsız sektör” (independent sector), “hayırsever yardım kuruluşları” (charitable organizations), “hayırsever kuruluşlar” (philanthropic organizations), “vergiden muaf kuruluşlar” (tax-

exempt organizations), “sosyal hareketler” (social movements). Şimdi bu kavramlarla ilgili tanımlamaları ele alalım.

1.2.1. Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar (NPO)

Kar amacı gütmeyen kuruluşlar, kuruluşta yer alan bireylerin, ortakların ve üyelerin girişimcilik faaliyetlerinden kar elde etmediği, kuruluş sahiplerine veya yatırımcılarına dağıtılmadığı, elde edilen sermaye fazlalıklarının kuruluşun işleyişinin devam ettirilmesinde kullanıldığı kuruluşlardır. Kuruluşun elde ettiği kar zenginlik üretmekten ziyade toplumdaki bireylerin bir veya birkaç sektörden (eğitim sağlık, din vb.) daha iyi hizmet alabilmesi için kullanılır. Pek çok ülkede Kar amacı gütmeyen kuruluşlar kamusal hizmetleri yerine getirdikleri için gelir ve emlak vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Bu yaklaşımın altında yatan düşünce bu tür kuruluşların daha iyi hizmet sunması ve sağladıkları bu hizmetlerden herhangi bir gelir elde etmemesidir. Bu tür kuruluşların gelirleri ise kar amacı gütmeme görüşü esas alınarak hayırsever kişiler veya şirketlerin yapmış olduğu bağışlardan oluşmaktadır. Devlet tarafından gerçekleştirilen kamusal alanlarla ilgili olan bu tür hizmetler artık kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından gerçekleştirildiğinden bu kuruluşlar vergiden muaf tutulurlar. Bu kuruluşların daha kalıcı hizmetler sunabilmesi için işletme maliyetlerini düşük tutması gerekmektedir. Bu nedenle kuruluş planlaması, para toplama faaliyetlerinin yerine getirilmesi, büro işlerine yardım etme, hedef kitleye sunulan hizmetlerin yerine getirilmesi gibi çalışmalar gönüllüler tarafından gerçekleştirilir. Bu kuruluşlar vakıf, dernek, ya da kooperatif olarak yapılandırılabilir (<http://www.wisegeek.com/what-is-a-nonprofit-organization.html>. Erişim tarihi: 02.03.2011).

1.2.2. Kar İçin Olmayan Kuruluşlar (Not- For Profit Organization)

Phelps Kar için olmayan kuruluşların özelliklerini şu şekilde sınıflandırmaktadır.

1. Sadece hizmet sektöründe faaliyet gösterirler, hiçbir üretim sektöründe yer almamaktadırlar.
2. Uluslar arası alanda faaliyet göstermezler.
3. Sadece yerel ya da bölgesel alanlarda faaliyet göstermektedirler.
4. Kar amacı güden firmalarla rekabet halinde oldukları zaman, daha iyi hizmet sağlarlar.
5. Kendi kendini devam ettiren bir yönetim yapısına sahiplerdir.
6. Çalışmalarını Vergi muafiyetlerini esas alarak gerçekleştirmezler.

7. Bağışçuların destekleri aracılığıyla faaliyet gösterirler.
8. Genellikle dini bir kuruluşla bağlantısı vardır.
9. Sermayeye dayalı projeleri yapılan teminat finansmanları ve yardımlarına bağlı olarak gerçekleştirirler.
10. Faaliyetlerini gerçekleştirmeleri için hem zaman hem de parasal yardıma ihtiyaç duymaktadırlar.
11. Firma büyüklükleri artsa bile piyasa güçlerini Pazar dışına göndermezler.
12. Kar amacı güden firmalar gibi marka kimliğini ön planda tutmazlar (Phelps, 2003: 2-3).

1.2.3. Hükümet Dışı Kuruluşlar (Non Governmental Organization)

Üçüncü sektör kuruluşlarından biri olan hükümet dışı kuruluşlar 20. yy.'ın ikinci yarısında hükümetlerin; vatandaşlarının açlık, yoksulluk, hastalık gibi ihtiyaçlarını karşılayamadığı dönemde ortaya çıkmıştır. En büyük hükümet dışı kuruluşlardan biri dünya çapında sağlık hizmeti ve afet yardımı yapan Uluslar arası Kızıl Haç birliği/ Kızılay Derneğidir. 1863 yılında kurulmuş olan en eski üçüncü sektör kuruluşlarından biridir. Yaşam koşullarını iyileştirmek, geliştirmek için doğrudan politika ve prosedürler geliştirirler. İkinci büyük hükümet dışı kuruluşlardan bir diğeri de Uluslar arası Af Örgütüdür. Uluslar arası af örgütü uluslar arası savunma kuruluşlarından biridir. Bu kuruluşun öncelikli amacı farkındalığı arttırmak ve bununla ilgili politik değişiklikler yaratmaktır. Pek çok hükümet dışı kuruluş'un, çok çeşitli kaynaklarla desteklenen bütçeleri vardır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu gibi kuruluşlarla bir ortaklık ilişkisi kurmuşlardır. Kendi amaçlarına ulaşabilmek için hükümet ve BM'le beraber çalışmaktadır. Bazı hükümet dışı kuruluşlara BM'ler tarafından danışmanlık statüsü verilmiştir. Bu danışmanlık statüsü BM içinde bir uzmanlık alanı yaratarak hükümet dışı kuruluşlar için etkili bir çalışma ortamı yaratmaktadır (<http://www.wisegeek.com/what-is-a-non-governmental-organization.htm>. Erişim Tarihi: 02.03.2011).

1.2.4. Hayırsever Yardım Kuruluşları (Charitable Organization)

ABD ulusal gelir idaresinin üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili yapmış olduğu tanımlama uyarınca hayırsever yardım kuruluşları sadece; dini, hayırseverlik, bilimsel, kamu güvenliğinin sağlanması, edebi ya da eğitim amacı güden ya da ulusal veya uluslar arası amatör spor yarışmalarının

desteklenmesi ve teşvik edilmesi ya da çocuk, kadın veya hayvanlara yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla işletilen kuruluşlardır. Bunlara ek olarak net kazançlarının hiçbirini herhangi bir özel ortaklık ya da bireyin faydası için kullanılmadığı ya da faaliyetleri etkilemek amacıyla propagandalar yürüten, yasaları etkilemeye çalışan ve herhangi bir kamu görevlisi adayına karşı düzenlenen politik kampanyalara (seçim kampanyaları) katılmazlar. Hayırsever kurumlar bir topluluk ya da grubun ortak çıkarları doğrultusunda çalışan, kar amacı gütmeyen kuruluşlardan biridir. Bu kurumların kurulmasına yönelik kuralların çoğu mümkün oldukça verimli işleri gerçekleştirmek ve yeteneklerinin verdiği ölçüde ortak hizmetler sunmaktır. Ancak kendi üyelerinin özel çıkarlarını savunmak ve lobi aracılığıyla kendi üyelerinin çıkarlarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır ([http:// www.wisegeek.com/ what – is - a - charitable - organization. htm](http://www.wisegeek.com/what-is-a-charitable-organization.htm). Erişim Tarihi: 02.03.2011).

1.2.5. Vergiden Muaf Kuruluşlar (Tax-Exempt Organization)

Üçüncü sektör kuruluşlarının büyük bir kısmı kendi kazançlarından alınan federal gelir vergilerinden muaftırlar. Vergi muafiyeti birey veya şirketlere devlet ya da federal hükümetler tarafından uygulanan vergilerin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Hükümetin, ekonomideki birimleri teşvik etmek amacıyla yaptığı çalışmalardan biri olan vergi muafiyeti, üçüncü sektör kuruluşlarının ekonomik faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla bu kuruluşların vergi yükünü azaltılmasıdır. Vergiden muaf kuruluşlar ile ilgili kanunlar örneğin ABD Ulusal Gelir İdaresi Kanun'unun bölüm 501(c)'de 27 ayrı kategoride düzenlenmiştir. Bu kategorilerin bölüm 501 (c) 2'de holding ve şirketler bölüm 501 (c) 4'de sivil dernekler, bölüm 501 (c) 5 tarım ve emek örgütleri, 501 (c) 6'da meslek ve ticaret örgütleri, 501 (c) 7'de sosyal kulüpler ile ilgili kanunlar vardır. En büyük kategori ise kar amacı gütmeyen kuruluşlar, gönüllü kuruluşlar ve hayırsever yardım kuruluşlarına aittir. Ayrıca bu kuruluşları destekleyen bireyler de vergiden muaf tutulabilmektedir. Askeri personele verilen savaş tazminatı ve yatırımcıların belediye tahvillerinin faizlerinden elde ettikleri kazançlar vergiden muaf tutulmaktadır. Aynı durum kar amacı güden şirketler içinde geçerlidir. Eğer kar amacı güden şirket ekonomide toplum için önemli bir ürün ürettiklerinde ya da değerli bir hizmet sundukları zaman vergiden muaf tutulmaktadırlar. Ancak bu kar amacı güden kuruluşların vergiden muaf olması durumu bazı tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin kar amacı güden kuruluşlar bu şekilde haksız avantajlar elde edebilmektedirler([http:// www.wisegeek.com/ what - is - a - tax - exempt - organization. htm](http://www.wisegeek.com/what-is-a-tax-exempt-organization.htm). Erişim Tarihi: 02.03.2011). Üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili vergi muafiyeti konusunu, bu kuruluşlara ilişkin yasal tanımlama bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde değerlendireceğiz.

1.2.6. Bağımsız Sektör (Independent Sector)

Bu örgütler hükümetlerin ve özel sektörün olmadığı alanlarda üçüncü bir kuvvet olarak ekonomide bir rol oynamaktadırlar. Ama bu kuruluşlar siyasal ve finansal anlamda bağımsızlıktan uzaktırlar. Politik anlamda birçoğu siyasi bir görüşü savunmakta, kurul üyeleri genellikle yerel, bölgesel ve ulusal seçmenlerden oluşmaktadır. Finansal anlamda ise gelirlerinin büyük bir kısmını hem özel sektörden hem de kamu sektöründeki kuruluşlardan karşılamaktadırlar ([http:// learning to give.org/papers/paper154.html](http://learning.to.give.org/papers/paper154.html), Erişim Tarihi: 03.03.2011)

1.2.7. Gönüllü Kuruluşlar (Voluntary Organization)

Gönüllü kişilerin, kuruluşun yönetiminde ve işletilmesinde rol oynadığı ve üyelik açısından katılımın zorunlu olmadığı kuruluşlardır. Ancak gönüllü kuruluşlardaki faaliyetlerin çoğu, kuruluş bünyesinde çalışan ücretli personel tarafından gerçekleştirilir. Ve bu kişiler gönüllü değildirler ([http:// en.wikipedia.org/wiki/Voluntary_sector](http://en.wikipedia.org/wiki/Voluntary_sector), Erişim Tarihi 03.03.2011)

1.2.8. Hayırsever Kuruluşlar (Philanthropy Sector)

Hayırseverlik halkın özel faydası için kişisel servet ve becerilerini kullanması anlamına gelmektedir. Ve genellikle hayırsever yardım kuruluşları, dernek veya vakıflar için kullanılan bir kavramdır. Ancak bu kuruluşlar içerisindeki bireylerin davranışları kişisel çıkar, maddi veya menfaat örgütlenmesi içermekten ziyade kamusal mal veya hizmet sağlamaya yöneliktir ([http:// www.answers.com/topic/ philanthropy](http://www.answers.com/topic/philanthropy), Erişim Tarihi : 03.03.2011).

1.2.9. Sosyal Ekonomi (Social Economy)

Avrupa topluluğu içinde giderek artan ve özellikle Fransa ve Belçika gibi hükümetlerin üçüncü sektör kuruluşları için kullandığı bir kavramdır. Ancak bu kuruluşlar, sigorta yatırım şirketleri, yatırım bankaları, kooperatifler, tarımsal ürünleri pazarlama kuruluşları gibi meslek tipi örgütleri geniş bir yelpazede kucaklayan ve dünyanın birçok yerindeki meslek sektörlerinin birer parçaları olarak düşünülebilir. Sosyal ekonomi alanını oluşturan ve bu örgütleri tanımlamak için kullanılan dört ana bileşen söz konusudur. Bunlar:

1. Ortaklarına kar dağıtmaktan ziyade üyelerine veya topluma hizmet sunmayı amaçlayan bir organizasyon yapısıdır.
2. Bağımsız bir yönetim yapısına sahiptir.
3. Kuruluş içerisinde demokratik bir karar alma süreci vardır.

4. Gelir dağılımındaki sermaye fazlası (kar) öncelikle sosyal amaçlı hedeflerin gerçekleştirilmesi için kullanılır (Defourny, 2000:7-9)

1.3. Üçüncü Sektör Kuruluşlarına İlişkin Tanımlamalar

Anheier (2005: 30-53) üçüncü sektöre ilişkin tanımlamaları; yasal tanımlama, ekonomik tanımlama, fonksiyonel tanımlama, yapısal ve işlevsel tanımlama olmak üzere dört başlık altında sınıflandırmışlardır.

1.3.1. Üçüncü Sektöre İlişkin Yasal Tanımlama

Üçüncü sektör kuruluşlarını tanımlamak için kullanabileceğimiz en basit ve en kesin tanımlamayı, bir ülkedeki yasa ve yönetmeliklere bağlı olarak yapabiliriz. Bu kuruluşların gelir ve emlak gibi vergilerden muaf tutulması düşüncesinin altında yatan etmen, topluma daha iyi hizmet sunabilmesi amacını taşımaktadır. Örneğin ABD’de üçüncü sektöre ilişkin yasal tanımlama, ulusal gelir idaresinin bölüm 501’deki şekliyle tanımlanmıştır. Kuruluşların büyük bir çeşitlilik gösterdiği ve genellikle vergiden muaf ya da Üçüncü Sektör Kuruluşları bu yasal çerçeve içerisinde 20 farklı şekilde kategorize edilmiştir. Bölüm 501 (c) 3 ve bölüm 501 (c) 4 kısımlarında yer alan kuruluşlar gelir ve diğer vergi türlerinden muafırlar. 501 (c) 3 kısmında yer alan kuruluşlar kamu yararına çalışan kuruluşlardır. Ve bu kategoride yer alan kuruluşlara bağış yapan birey veya şirketler de gelir vb. vergilerden muaf tutulmaktadır. Bölüm 501 (c) 4 kategorisinde ise sosyal yardım kuruluşları, sivil ligler ve özellikle sosyal ya da siyasi nedenlerden dolayı kurulmuş olan savunma kuruluşları yer almaktadır. Ancak bu kuruluşlara bağış yapan birey ve şirketler gelir vergisi indiriminden yararlanmamaktadır. Bir kuruluşun 501 (c) 3 statüsünü kazanabilmesi için organizasyonel, politik ve varlık gibi testleri geçmesi gerekir. Herhangi bir yasal amaç için kurulan üçüncü sektör kuruluşları genellikle 8 ayrı kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunlar 501 (c) 3 kategorisinde yer alan eğitim, din, hayırseverlik, bilim ve kamu güvenliğinin test edilmesi, bazı ulusal ve uluslar arası amatör spor yarışlarının teşvik edilmesi, çocuklara veya hayvanlara yapılan şiddetin ortadan kaldırılması gibi amaçları içermektedir. ABD ulusal gelir idaresi kanununa göre üçüncü sektör kuruluşları; Dini, hayırsever ve benzeri kuruluşlar, Sosyal yardım kuruluşları, Emek ve tarım örgütleri, Meslek ligleri, Hemşeri toplulukları, Gönüllü çalışanların yararlandığı topluluklar, Yurtiçi yardımlaşma toplulukları, Kredi sendikaları, Sigorta ortaklık şirketleri, Ürün işlemlerini finanse eden kuruluşlar, Çalışanlar tarafından finanse edilen güvenli emeklilik kuruluşları, Savaş gazileri örgütleri, Hukuki hizmet kuruluşları, Emeklilik için holding şirketleri, Hastane veya sağlık hizmetlerini sunan kooperatifler, Dini kuruluşlar, Eğitim hizmetlerini sunan

kuruluşlar, Çiftçi kooperatifleri şeklinde sınıflandırılmıştır (Anheier, 2005: 40-42) .

Üçüncü Sektör Kuruluşlarına ilişkin ABD'deki bu yasal tanımlama, diğer dünya ülkelerinde yer alan üçüncü sektör kuruluşları içinde benzer özellikler taşımaktadır. Türkiye'de üçüncü sektör kuruluşlarına ilişkin yasal düzenlemeler ise ilk olarak 1926 yılında medeni kanun ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu ile yapılmış ve üçüncü sektör konusuna özgürlükçü bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Günümüzde 1606 sayılı bazı üçüncü sektör kuruluşlarının (dernek ve vakıflar) vergiden muaf tutulmasına ilişkin kanun gereğince Türk Kızılay derneği, Türk Hava Kurumu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Türkiye Yardım Sevenler Derneği ve resmi darülaceze kurumları ile Darüşşafaka Cemiyeti ve Yeşilay Derneği gibi üçüncü sektör kuruluşları hükümet tarafından alınan vergilerden muaf tutulmaktadırlar (http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=27%3A1606-sayl-baz-dernek-ve-kurulularn-ve-ergiden-muaf-tutul-masna-dair-kanun&catid=30%3Akanunlar&Itemid=43&lan_g=tr, Erişim tarihi: 21.06.2011).

1.3.2. Fonksiyonel Tanımlama

Üçüncü sektöre ilişkin tanımlamalardan olan fonksiyonel tanımlama, kuruluşların fonksiyonlarını ve amaçlarını vurgulamak için kullanılır. Bu kuruluşlara atfedilen fonksiyon teşvik ve kuruluşun tanıtımıdır. Buna göre yaşlı ve yoksul insanlara yapılan yardımlar, hasta, sakat kişilere yapılan yardımlar, ücretsiz okul, köprü onarımı, liman, kilise, sığınak, geçit, deniz bankaları ve karayollarının yapımı, yetimlerin eğitimlerinin sağlanması, bakımevlerinin kurulması, herhangi bir yoksul kesimin ödemelerinde kolaylık sağlanması gibi amaçların gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Özel amaçla kurulan üçüncü sektör kuruluşları, eğitimin ilerletilmesi, dini hizmetlerin giderilmesi, yoksulluk oranının düşürülmesi, topluma yönelik diğer amaçları gerçekleştirirken, Kamu yararı sağlayan üçüncü sektör kuruluşları ise Yoksulluğun önlenmesi, eğitimin geliştirilmesi, dini hizmetlerin geliştirilmesi, sağlıkta ilerlemenin sağlanması, kültür ve sanatın gelişmesini sağlamak, amatör spor kulüplerini geliştirme, çevre korunması, insan hakları, çatışmaların çözülmesi ve uzlaşmanın sağlanması amaçlarını güden kuruluşların fonksiyonel tanımlaması olarak değerlendirilmektedir (Anheier, 2005 :43).

1.3.3. Ekonomik Tanımlama

Ekonomik tanımlamaya göre üçüncü sektör kuruluşları gelirlerini, piyasada mal ve hizmet satışından elde ettikleri kazançlardan ya da üye

ve bağış yapan kişilerin desteklerden sağlamaktadırlar. Bu kuruluşların karakteristik özelliği elde ettikleri kazançların herhangi bir vergilendirmeye tabii tutulmamasıdır. Özellikle mal ve hizmet üretmek amacıyla kurulmuş, yasal ve sosyal kuruluşlar olan üçüncü sektör kuruluşları, organizasyonu kuran, yöneten ya da finanse eden birimlerine kar, gelir ya da diğer finansal kaynakların dağıtılmasına izin vermezler (Salamon, 1994: 30- 31)

1.3.4. Yapısal- İşlevsel Tanımlama

Bu tanımlama kuruluşların amaçlarını ya da gelir kaynaklarını vurgulamak için değil de, kuruluşların temel yapısı ve işleyişi hakkında bilgi vermek amacıyla kullanılır. Salamon ve Anheier tarafından ele alınan bu tanımlamaya göre üçüncü sektör kuruluşları şu 5 temel özellik ölçüsünde değerlendirilebilir.

1. Organizasyon yapısı: Örgütün kurumsallaşması yani bazı kurumsal gerçekliklerinin olması gerekir. Bazı ülkelerde bu kurumsallaşma süreci bir tüzüğe bağlı olarak gerçekleşir. Bu kuruluşlar örgütsel bir dereceye sahip olarak, şirket kurları, yöneticilik, düzenli toplantılar gibi hazır olmayan ya da henüz belirlenmemiş yasal şirketleşmeler yoluyla kalıcılıklarını ortaya koyabilmektedirler. Buna rağmen sadece reklamların olması ve insanların özel geçici toplantılar düzenlemesi üçüncü sektöre yönelik yapılan bu tanımlamanın bir parçası olmaz. Bu kriter üçüncü sektörün tanımlanmasına yönelik örgütsel sınırlandırmalar getirebilir. Bunlar kuruluşa üye olan ve üye olmayanlar arasındaki farklılık; örgütsel ve bireysel sorumluluklar arasındaki ayrımın yapılması; aile, arkadaşlık, diğer bireyler arasındaki bağlılıklar gibi etkenler üçüncü sektör kuruluşları arasında bir farklılığın ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Salamon 1994: 30-31).

2. Özel kuruluşlar (kurumsal yapı olarak hükümetten ayrı kuruluşlar): üçüncü sektör kuruluşları devlet aygıtının bir parçası değildir. Bunlar hükümetten yapısal olarak ayrı tutulan hükümet dışı kuruluşlardır. Ancak bu söylem aynı ve nakdi olarak bu kuruluşların hükümet desteği almayacakları ve hatta hükümet yetkilileriyle aynı kural veya yetkilere sahip olmayacakları anlamına gelmez. Burada önemli olan şey kuruluşun organizasyon kimliğinin devletten ayrı bir şekilde olmasıdır. Devletin herhangi bir biriminin kuruluşu olmaması gerekir. Yerel ve ulusal düzeyde devlet otoritesinden bağımsız bir şekilde hareket etmeleri gerekir. Ancak tüm bu kısıtlamalara rağmen ortak olan tek konu devlet yetkisini düzenlemeleri ve devletin uzantıları olarak faaliyette bulunmalarıdır (Salamon, 1994: 30-31).

3. **Öz yönetim(kendi faaliyetlerini kontrol etmek için yeterli donanımına sahip olması):** Bazı üçüncü sektör kuruluşları özel sektör ve hükümet kuruluşlarından yapısal olarak farklı olmalarına rağmen, bu gibi kurumların parçaları olarak işlev görmektedir ve bu kuruluşlar tarafından da çok sıkı bir şekilde kontrol edilebilmektedir. Bu kriteri karşılamak için kuruluşların önemli ölçüde kendi faaliyetlerini kontrol eden bir konumda olması gerekir. Ancak üçüncü sektör kuruluşlarının yönetim kurulları hükümet ve şirket temsilcilerinin varlığından ayrı bir şekilde değerlendirilmemektedir. Burada asıl sorun kuruluşların elinde bulundurdukları yetkilerin ve organizasyonun özerkliğinin korunmasıdır (Anheier, 2005: 47-49).
4. **Üçüncü sektör kuruluşlarında elde edilen karın yöneticilere ve şirket sahiplerine dağıtılmaması:** Üçüncü sektör kuruluşlarında kar elde edilebilir. Ancak elde edilen bu kar, kuruluşun temel misyonu olan; kuruluş üyelerine, sahiplerine, ortaklarına ve kurucularına dağıtılmamasıdır. Buradaki temel sorun elde edilen kazançlar dağıtılmıyorsa ne yapılacağı veya nasıl değerlendirileceğidir. Kuruluşun elde ettiği bu gelir şirketin temel misyonlarından biri olan: hayırseverlik ya da kamu yararı güden bir amaç için kullanılmalıdır. Çünkü bu kuruluşların, özel sektörde yer alan kuruluşlar gibi dolaylı ya da doğrudan bir kar elde etme amacı yoktur. Ticari bir amaç gütmazler. Bu da kuruluşları özel sektörlerden ayıran en önemli özelliktir (Salamon, 1994: 30-31).
5. **Gönüllülük kavramı:** Üçüncü sektör kuruluşlarının anlamlı bir ölçüde gönüllülük kavramını somutlaştırması gerekir. Bu iki farklı değerlendirmeyi beraberinde getirmektedir. Ancak bu değerlendirmeler birbiriyle ilişkilidir. İlki Yönetim Kurulu'nun gönüllü personel veya gönüllü kişilerin katkıları ile faaliyetlerini gerçekleştirmeleridir. Yönetim kurulları gönüllü personelden oluşmalıdır. İkincisi gönüllü kavramı 'zorunlu olmayan' anlamını taşımaktadır. Kuruluşa üyeliğin zorunlu olması ya da yasalarla öngörülen bir biçimde olan kuruluşlar üçüncü sektör kuruluşlarının dışında yer alır. Örneğin belirli bir meslek birliğine üyelik, küçük ölçekli işletmelerin yerel ticaret odalarına katılma gerekliliği veya çalışanların herhangi bir sendikaya üye olması gerekliliği ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlar ise gönüllülük kriterini karşılayamaz ve dolayısıyla dernek, meslek odaları gibi kuruluşlar üçüncü sektörden ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gerekir (Anheier, 2005: 47-49).

Pekiyi bu tanımlamalardan hangisi doğrudur? Aslında üçüncü sektöre ilişkin doğru bir tanımlama yoktur. Bu kuruluşlar belirli bir amacı veya hedefi gerçekleştirmek için hizmet vermektedirler. Bu kuruluşların farklı amaçları gerçekleştirmeleri üçüncü sektör tanımını farklı boyutlara taşımaktadır. Bu çerçevede üçüncü sektöre ilişkin yapılacak işlevsel ve yasal tanımlamaların bir ülkedeki hukuk sistemi bağlamında yapılması daha yararlı olabilir.

1.4. Üçüncü Sektöre İlişkin Sınıflandırma

Eğitim, sağlık, insan hakları, çevre sorunları, dini kuruluş gibi farklı konularda etkinlik gösteren üçüncü sektör kuruluşları kendi içlerinde çok farklı yapılanmalara sahiptir. Üçüncü sektör kuruluşlarına ilişkin bir kavram kargaşasının bulunması bu kuruluşlara ait tanımlamaların yapılmasını zorlaştırdığı gibi, bu kuruluşlara ilişkin sınıflandırmayı da daha zor bir hale getirmektedir. Bu kuruluşların bölgesel, sektörel, yapısal ve bunlara benzer pek çok şekilde sınıflandırılabilir. Bu kuruluşlara ait yapılan sınıflandırma Çizelge 1.2.'de gösterilmiştir.

Çizelge 1.2. Üçüncü Sektör Kuruluşları Arasındaki Farklılıklar

	Birinci grup üçüncü sektör kuruluşları	İkinci grup üçüncü sektör kuruluşları	Üçüncü grup üçüncü sektör kuruluşları
Belirleyici özellik	Acil ve sosyal yardımlar	Küçük-ölçekli kendine yeter lokal kalkınma	Sürdürülebilir sistem kalkınması
Problem tanımı	Mal-hizmet eksikliği	Yerel atalet	Kurumsal ve politika kısıtları
Zaman ufku	Hemen	Proje süresi	Sonsuz uzun vade
Mekan kapsamı	Birey ve aile	Semt ve köy	Bölge ve ülke
Baş aktörler	Üçüncü sektör kuruluşları	Üçüncü sektör ve yerel kuruluşlar	İlgili sistemi tanımlayan tüm kamu, piyasa ve üçüncü sektör
Kalkınma eğitimi	Açlık çeken çocuklar	Toplumsal kendine yardım insiyatifleri	Birbirine bağımlı sistemlerin bozukluğu
Yönetim anlayışı	Lojistik yönetim	Proje yönetimi	Stratejik yönetim

Kaynak: Öner, M. 'KAVRAM KARGAŞASI Üçüncü Sektör' = Sivil Toplum' 2002: 2'den alınmıştır.

1.5. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Dünya Ekonomisindeki yeri

ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi birçok ülkede yasalarda gerçekleştirilen değişikliklerle, devletin sosyal refah hizmetlerindeki finansman ve denetim sorumluluğu devam ederken, hizmetlerin üretim ve dağıtım sorumluluğu Üçüncü Sektör Kuruluşlarına devredilmiştir. Özellikle ABD, Üçüncü Sektör açısından çok özel bir örneği oluşturmaktadır. Bu ülkede, üçüncü sektör devletten bile daha eskidir, kolonyal dönemde henüz devlet yokken üçüncü sektör'ün varlığı dikkat çekmektedir. 1930'da sosyal hizmetlerin federal düzeyde sunulmasını sağlayan Yeni Düzen (New Deal)'e geçilene kadar, bu hizmetler ya Üçüncü Sektörler, ya yerel yönetimler ya da eyaletlerce yerine getirilmiştir. 1929 Krizi'nin ortaya çıkışı, özel sektöre bağımlı olan Üçüncü Sektör'ün toplam refah harcamaları içerisindeki % 25'lik payının % 1'e düşmesine neden olmuştur. Hem üçüncü sektör'ün, hem de eyaletlerin sosyal sorunların üstesinden gelememesi, federal devleti harekete geçirmiştir. Kriz sonrasında, devletin üçüncü sektör'ün işbirliğine gereksinim duyması, Devlet-Üçüncü Sektör ortaklığını başlatmıştır. Özellikle 1940 ve sonrası, devletle Üçüncü Sektör arasındaki ilişkinin yoğunlaştığı, bu kuruluşları özendirici yasaların çıkartıldığı yıllardır (Uslu, 1999, 39-40, 43, alıntılan Özdemir, 2004:312-313). ABD Devlet Gelirleri İdaresi (Internal Revenue Service- IRC)'ne göre 1994 yılı itibariyle ABD'deki üçüncü sektör kuruluşlarının sayısı 1, 134,667'dir (Özdemir, 2004:312-313). Günümüzde ise ABD'deki gönüllü sayısı tablo 3.1.'de de görüldüğü gibi 44, 564,000, gönüllülerin yaptığı işin değeri 109,012,6 milyon \$'dır.

Bir diğer ülke olan Fransız Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın gelişimine bakıldığında, 200 yıl önce kabul edilen "Loi Le Chaelier Yasası"ndan itibaren, hayır kurumları şeklindeki Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın yerini kamu refah kurumları almaya başlamış, yardımsever kuruluşların kapılarına kilit vurulmuştur. Devrimciler, her tür sosyal refah hizmetinin devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece, 1980'e gelinceye kadar bu yapı devam etmiş, devleti yönetenler, vatandaşların her açıdan olduğu gibi, sosyal açıdan da tek temsilcisi olduğunu ısrarla belirtmiştir. Bu nedenle, bu tarihe kadar üçüncü sektör Kuruluşları'na yasadışı kuruluş muamelesi yapılmıştır. Bu açıdan ülkeler ele alındığında, İngiltere'nin, hem teoride hem de uygulamada, Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın önemini erken fark ettiği görülmektedir. Bu konuda Lord Beveridge'nin 1940'lı yılların sonlarında yaptığı çalışmalar, o tarihlerde bile devletle Üçüncü Sektör Kuruluşları arasında önemli sayılabilecek işbirliğinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tarihi geçmişine rağmen, İngiltere, Üçüncü Sektör Kuruluşları sosyal refah hizmetlerinin sunumunda temel kurumlardan birisi olarak görmemekte, devlet halen sosyal politika alanında hâkim özelliğini

sürdürmektedir. Almanya ise, sosyal refah hizmetlerinin sunumunda Devlet-Üçüncü Sektör işbirliğinin en yoğun biçimde kullanıldığı ülkelerin başında gelmektedir. Bu ülkede, sosyal hizmetlerin yarıya yakınının finansmanı devlet, sunumu ise Üçüncü Sektör tarafından yerine getirilmektedir. Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın olmadığı alan neredeyse yok denebilecek kadar azdır. Almanya'da hem gelişmiş bir refah devleti, hem de kâr gütmeyen büyük bir sektör vardır (Özdemir, 2004: 149-153)

Çizelge 1.3. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Dünya Ekonomisindeki yeri

Ülke	Gönüllülerin yaptığı işin değeri (milyon \$)	Gönüllü sayısı (000)	Gönüllülerin yetişkin nüfustaki payı %
ABD	109.012,6	44.564,0	22%
Almanya	48.433,0	7.071,0	10%
Arjantin	2.693,2	1.913,0	8%
Avustralya	4.484,8	1.832,0	13%
Avusturya	1.380,4	550,0	8%
Belçika	4.197,7	809,0	10%
Brezilya	754,1	6.483,0	6%
Çek Cumhuriyeti	196,4	381,0	5%
Fas	98,4	699,0	4%
Filipinler	775,9	2.833,0	6%
Finlandiya	2.657,5	326,0	8%
Fransa	41.929,6	6.536,0	14%
Güney Afrika	960,5	2.659,0	9%
Güney Kore	2.433,2	1.204,0	3%
Hindistan	1.355,9	16.490,0	2%
Hollanda	16.991,6	1.962,0	16%
İngiltere	21.976,2	14.357,0	30%
İrlanda	715,6	293,0	11%
İspanya	7.055,1	1.681,0	5%
İsrail	894,7	235,0	6%
İsveç	10.206,1	2.009,0	28%
İtalya	8.290,7	2.048,0	4%
Japonya	23.354,8	485,0	1%
Kenya	52,0	955,0	6%
Kolombiya	229,1	1.149,0	5%
Macaristan	49,7	277,0	3%
Meksika	219,6	30,0	0%
Mısır	22,1	233,0	1%
Norveç	4.255,8	1.847,0	52%

Pakistan	68,1	133,0	0%
Peru	38,2	729,0	5%
Polonya	150,8	3.614,0	12%
Romanya	155,0	325,0	2%
Slovakya	7,3	149,0	4%
Tanzanya	289,5	2.092,0	11%
Uganda	30,5	2.606,0	23%
Toplam	316.415,6	131.557,0	-
Gelişen ülkeler ortalaması		6%	
Gelişmiş ülkeler ortalaması		15%	
Tüm ülkeler ortalaması		10%	

Kaynak: Keyman F. vd, Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü, 2010: 38’den alınmıştır.

1.6. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Tarihsel Gelişimi

Tüm teorik yaklaşımların gerçek dünyada etkileri vardır. Tarihsel olayların kurumsal gelişmeler üzerinde bir etkiye sahip olduğu düşüncesinden hareketle, bu tarihsel bağlam içinde üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili tarihsel gelişmeleri bu bölümde değerlendireceğiz. Türkçe literatürde ‘sivil toplum kuruluşu’ olarak ifade edilen ve hayırsever kuruluşlar olarak nitelendirilen bu kuruluşlar çok uzun dönemlerden beri var olmuş ve muhtaç insanlara yardım eden yapılar olarak ortaya çıkmışlardır.

Aslında refah devletinin, sunduğu birtakım sosyal refah hizmeti benzeri uygulamaların insanlık tarihi kadar eski olduğu, toplumların hastalar, özürlüler, yoksullar gibi kendi kendine bakamayan kesimlerine hizmet (beslenme, barınma, giyim vb.) ulaştırmak üzere çeşitli arayışlar içerisinde olduğu, modern refah devletlerinin oluşumundan önce de bu hizmetlerin bir şekilde toplum, din, piyasalar, gönüllü kuruluşlar gibi kurumlar tarafından sunulduğu görülmektedir (Ersöz, 2000:1 alıntılan Özdemir, 2004: 130).

Sanayi devrimi öncesinde uygulanan liberal politikalar nedeniyle devlet iç ve dış güvenliğin sağlanması, adalet ve altyapı hizmetleri dışında hiçbir görev üstlenmemiş ve piyasanın doğal işleyişine müdahale etmemiştir. Bu dönemde, bireyler arasındaki ilişkiler sosyal refahın sağlanmasına yönelik aile- akrabalık ilişkileri, mahalle-köy-cemaat dayanışmaları ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yönelik loncaların kurulması, dini hizmetlerin karşılanması için tekke, tarikat ve zaviye gibi kurumların sağladığı dayanışmalar olarak şekillenmiştir. Sanayi devriminin ortaya çıktığı dönemde toplumdaki sosyo- ekonomik yapı büyük oranda değişmeye

başlaması sosyal refahı sağlayan kuruluşların da değişmesine neden olmuştur (Özdemir, 2004:140).

Sanayileşme, eski dönemin sosyal kurumları olan aile, hayır kurumları ve diğer yardım örgütlerinin yetersiz kalmasına, bunların yerine bu tür gereksinimleri karşılayacak yeni kurumların doğuşuna yol açmıştır. Çünkü geleneksel sosyal yardım kurumları, kentlerde yığılan çalışanların iş kazaları ve sağlık bakımları gibi gereksinimlerine cevap verememiştir (Koray, 2003: 95).

Sanayi Devrimi ve beraberinde getirdiği kentleşme süreci, geleneksel sosyal koruma kurumlarını ortadan kaldırmış veya etkinliklerini zayıflatmış; küçülen aile yapısıyla birlikte, aile bağları ve ailenin koruyucu görevi zayıflamış, sanayi toplumlarında bu görev devletin üzerine kalmıştır (Güloğlu, 1998, 39 alıntılan Özdemir, 2004:140).

İkinci dünya savaşı ile 1970'lere kadar süren bu dönem sosyal açıdan müdahaleciliğin ortaya çıktığı ve refah hizmetlerinin devlet tarafından sağlandığı bir dönem olmuştur. Üçüncü sektör kuruluşlarının önemi küreselleşme, neoliberalizm ve katılımcı demokratikleşme olgularıyla yakından ilgilidir. 1929 yılında ekonomik buhranın yaşandığı dönemlerde devletin yetkisi ve sorumlulukları artmaya başlamış. Sosyal Refah'ın sağlanması için devlet ekonomik alana müdahaleci bir yapıya bürünmüştür. Ancak 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol kaynaklı krizler nedeniyle devlet'in bu müdahaleci yapısında değişmeler olmuştur. Devletin ekonomiye olan müdahalesini azaltmak için devletin küçültülmesi talepleri gündeme gelmiştir. Devletin sosyal alandaki rolü; özel sektörün hizmetlerine destek vermek, bunlara sübvansiyonlar sağlamak, piyasaların ürettiği mal ve hizmetleri satın alabilme gücü bulunmayan kişi veya gruplara ulaştırabilme, özel sektörün faaliyetlerini teşvik etmeye yönelik olmuştur (Salamon ve Anheier, 1997).

Sosyal refah hizmetlerini kısmak amacıyla reformlara yönelen devletler sosyal yardım ve sosyal hizmetleri karşılamakta yetersiz kalınca üçüncü sektör-devlet ilişkileri yeniden gündeme gelmiştir. 19. yüzyılın başlarında ABD ve diğer ülkelerde üçüncü sektör kuruluşları uzun bir dönem boyunca ulusal kalkınma üzerine şekillenmiş bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem kilise ve devlet arasında bulunan üçüncü sektör kuruluşlarının etkinliğinin arttığı dönemlerdir. Bu kuruluşların birçok Batı Avrupa ülkesi ve ABD tarihinde derin kökleri bulunmaktadır. 1960 yılından sonra Atlantik'in iki yakasında da üçüncü sektör kuruluşları aynı dönemlerde ortaya çıkmış ve bu dönemden sonra etkinlikleri artmaya başlamıştır (Hansmann, 1996). Bu dönemlerde ABD ve bazı Avrupa ülkelerinde bireyler – özellikle kadınlar

ve ırksal kültürel azınlık üyeleri- daha fazla ortak hak kazanmış ve 1960'dan sonra bunlara ilişkin düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Dernek ve şirketler daha fazla bağımsızlık kazanmış ve bu ülkelerdeki pek çok ülkenin gelirlerinde önemli artışlar sağlanmıştır. Eğitim, sağlık, kültürel ve sosyal hizmetler kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından sağlanmış, ulus devletler bu hizmetleri gerçekleştiren kuruluşlara verdikleri destek düzeylerini büyük ölçüde artırmışlardır. Yönetmeliklerinde belirlenen kurallara göre kar amacı gütmeyen kuruluşlar 19. yy.'da yavaş yavaş ama istikrarlı bir şekilde büyümüşlerdir (Hammack, 2001: 157-173).

2. Ekonomi Teorisi Açısından Üçüncü Sektör

2.1. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Teorik Gelişimi

20. Yüzyılda çok az sayıda araştırmacı hayırseverlik, gönüllülük ve üçüncü sektör konularıyla ilgilenmişlerdir. Başta ABD’de olmak üzere diğerk ülkelerdeki üçüncü sektör kuruluşları uzun bir süre ulusal kalkınmanın sağlanması yönünde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bazı araştırma topluluğı üyeleri yasal saldırılara maruz kalmalarına rağmen hayırsever yardım kuruluşlarını savunarak üçüncü sektör kuruluşlarının çalışmalarını teşvik etmeye çalışmışlardır. 1975 ve 1985 yılları arasında Henry Hansmann’ın Güvenilirlik Tezi (Hansmann, 1987: 27-42), Weisbrod’ın Kamu Malları Teoremi (Weisbrod, 1988:), Estelle James’in Heterojenite argümanı (1987) gibi teorilerin ortaya çıkması, bu kuruluşların teorik temellerini oluşturmuştur. Üçüncü sektör kuruluşlarının yöneticileri ve akademisyenler hayırseverlikle ilgili herhangi bir konuda yapılmış olduğı tespit edilen ve günümüze kadar ulaşmış olan akademik literatürü incelemişlerdir. Pek çok tartışmadan sonra devlet hazine departmanı tarafından desteklenen özel fonlar ve hayırsever kuruluşların yöneticilerinin ortaklaşa çabaları sonucunda özel hayırseverlik ve kamu ihtiyaçları komisyonu kurulmuştur. Bu dönemde araştırmacılar ve akademisyenler tarafından hayırseverlikle ilgili 6 ciltlik bir yayın derlenmiştir. Araştırmacılar ve komisyon üyeleri hem bağış yapan hem de bu bağışları alan birey veya kuruluşların tutarlı ve birbiriyle uyumlu olduğı fikri üzerinde anlaşmışlardır. Bundan sonra yapılan çalışmalarda ve bu kuruluşların algılanmasıyla ilgili olan durumlarda bu temelde hareket edilmiştir (Hall, 1995: 5- 13).

Lester Salamon teorisinde üçüncü sektör kuruluşlarının kamu politikalarının temsilcisi olarak görülmesi ve bu kuruluş bünyesinde kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve bu kuruluşlarla ilgili dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hansmann gibi Salamon'da kuruluşlarla ilgili yapılacak olan devlet düzenlemelerinin kuruluşu daha da güçlendireceğini belirtmiştir.

Güvenilirlik kavramı bazı üçüncü sektör kuruluşlarının etkinliğini açıklamakta kullanılmaktadır. Bu kavram kuruluşa yardım eden destekçilerin fırsatçı davranışlarının olasılığını hesaplamakta kullanılır. Kar dağıtımından gelen kısıt altında üçüncü sektör kuruluşları, tüketicilerin bir firmanın ürettiği mal veya hizmete ilişkin değerlendirmeyi yapamadığı durumda fırsatçılığa yönelik davranışları ortadan kaldırma amacını güderler. Burada söz konusu olan durum tüketicinin, firmanın üretmiş olduğu hizmetlere karşı daha fazla güven kazanmasını sağlamak ve tüketiciler için verimliliği arttırmaktır. Bu kavram literatürde işlem maliyet teorisi olarak bilinir. Ancak işlem maliyeti ekonomilerinde kullanılan ve Hansmann tarafından belirtilen güvenilirlik kavramı güveni değil riski belirtmektedir. Risk'ten farklı olarak güven hesaplanamaz güven kavramı ancak ve ancak olasılıklar ve fayda açısından ifade edilebilir. Aslında üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili teoriler endüstride ortaya çıkan güven farklılıkları üçüncü sektör kuruluşlarının hem kalıcılığını hem de sektörün genişlemesini açıklamak için kullanılabilir (Önder, 2006; 13-15).

Posnett ve Sandler (1988:145-160) üçüncü sektör kuruluşlarının ilk olarak eğitim, sağlık, yoksulluğun giderilmesi gibi rakip olamayan hizmetlerin üretilmesinde rol aldıklarını belirtmişlerdir. Onlara göre üçüncü sektör kuruluşlarının temel işlevi bağı yapan taraf ve alıcılar arasındaki kaynak transferini kolaylaştırmak olduğunu söylemişlerdir. Bu kuruluşlar hasta, yardıma muhtaç fakirler gibi alıcılar ile bağış yapan birey veya kuruluş arasında bir aracı rol üstlenmektedir. Hayırsever aracı kurumlar ve alıcı ile bağış yapan kişi arasındaki işlem maliyetinin minimize edilmesi bu tür kuruluşların genel teorileri için temel yapı taşlarıdır.

Üçüncü sektör kuruluşlarının 1980'lerde yaşanan mali sorunlar ve özelleştirme ile ilgili sorunlara çözümler üretebilmesi üçüncü sektör kuruluşlarının 'piyasalaştırılmasına' yönelik bir hareketlilik sağlamıştır (Box, 1999:19-43). Bu dönemlerde kar amacı gütmeyen kuruluşlar daha fazla gönüllü desteği alabilmek için medya ile yakın temaslarda bulunmuş, bu kuruluşlardan bazıları, kuruluşa daha fazla fon ve kaynak sağlayabilecek kişileri kuruluşun yönetim kadrosuna dahil ederken, diğerleri kuruluşun varlığının devam ettirilebilmesi için şirket maliyetlerini azaltmak ve farklı

stratejik yönetim taktikleri kullanmış ve 1980'lerde araştırmalarını üçüncü sektör kuruluşlarının verimliliğini artırma üzerine yoğunlaştırmışlardır (Alexander, 2000: 287-303). 1980'lerin ortalarında ve sonlarında bazı sosyologlar temel analiz birimleri olarak kuruluşların dar kapsamlı araştırmalarla sınırlandırıldığını belirtmiştir. 1987 yılında Carl Milofsky bürokratik bir analojiye dayanan bir 'Pazar' kavramından ziyade piyasaya dayalı bir 'Pazar' anlayışına dayanan kavramı ifade etmiştir (Milofsky, 1987, p. 282). Buna göre;

1. Toplumdaki her bir kuruluş özerk ve sosyal bir sistemin yerine daha büyük bir bütüne bağlı olmalıdır.
2. Kaynak talebi organizasyon yapısı şeklinde tedarik edilmelidir.
3. Girişimciler topluluk içinde yer alan kuruluşların bir dizi mahalle tabanlı örgütlerin var olmasında anahtar bir rol oynamalıdır.

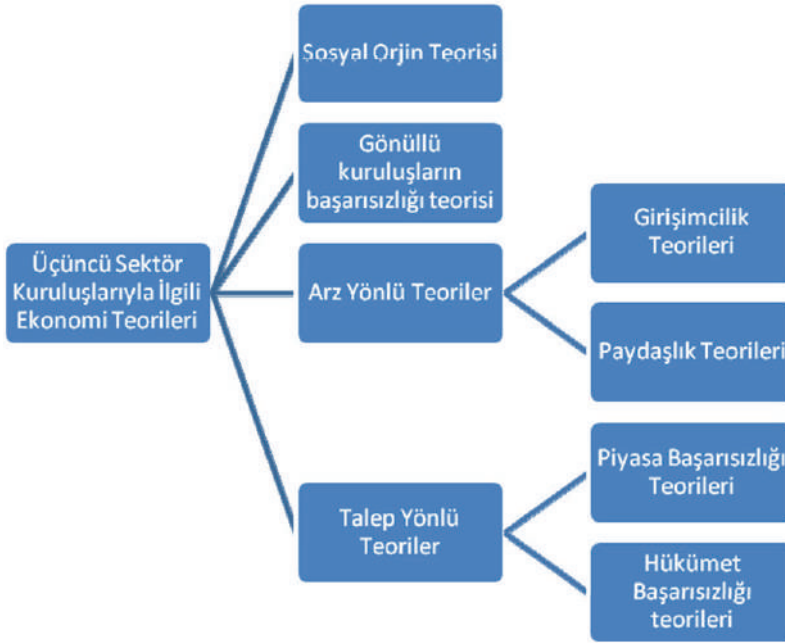
Steinberg ve Gray, (1994) Hansmann'ın güvenilirlik tezi ve karma kararlarla ilgili olarak ampirik çalışmaları özetleyerek; güvenilirlik tezinin bazı kar amacı güden kuruluşlar için geçerliken diğer üçüncü sektör kuruluşları için doğruluğunun şüpheli olduğunu belirtmişlerdir. Weisbord üçüncü sektör kuruluşları, devlet ve kar amacı güden kuruluşlardaki kurumsal davranışları ve tüketici tercihleri arasındaki farklılıkları tespit etmiş. Ve analizlerinde dini amaçla kurulmuş üçüncü sektör kuruluşlarını diğer alanlarda faaliyet gösteren üçüncü sektör kuruluşlarına göre toplumda daha iyi uyum sağladığının sonucuna varmıştır (Anheier, 1995).

1990'ların sonlarında üçüncü sektör kuruluşlarında sivil toplumun daha egemen bir yapıda olduğu görülmektedir (Van Til & Ross, 2001:112-129). Bu kuruluşların ekonomik teorileri ya kamu tercihleri yaklaşımını içeren talep yönlü teoriler ya da üçüncü sektör kuruluşlarının girişimciliklerini içeren arz yönlü teoriler olmuştur. Ben -Ner ve Van Hoomissen talep faktörlerinin tek başına kar amacı gütmeyen kuruluşları meydana getirmek için yeterli olmayacağını ifade etmişlerdi. Bu örgütsel oluşumlar içerisinde önemli bir bileşen ya da hizmetlerin dağıtılmasına yönelik kontrol kararları veren paydaşların bulunduğu gruplar da yer almaktadır. Üçüncü sektör kuruluş statüsü sadece yeni bir kuruluş yaratmak için birbirine rakip olmayan hizmetlerin talepleri değil aynı zamanda ticari çıkarların potansiyel egemenliği de paydaş gruplarının çıkarlarına ters düşebilmektedir. ABD'de ortaya çıkan üçüncü sektör kuruluşlarını açıklamak için pek çok teori ortaya çıkmasına rağmen bunlardan pek azı ekonomi literatüründe yer almıştır (Önder,2006: 18-19).

2.2. Üçüncü Sektör Kuruluşlarıyla İlgili Ekonomik Teoriler

Sosyal yorumcular son yıllarda ekonomik refahın artmasına rağmen, yoksunluğun kalıcılığı, yoksulluk ve işsizlik oranlarında bir artış söz konusu olduğunu belirtmektedirler. Ancak çağdaş refah devletinin yeniden tanımlanması, mevcut yeniden bölüşüm fonksiyonlarının varlığıyla ilgili yapılan düzenlemeler ve üçüncü sektör kuruluşlarının ortaya çıkmasıyla beraber ekonomik ve sosyal alt sınıf'ın sorunları hafifletmiş görünüyör.

Üçüncü sektör kuruluşlarına ilişkin ekonomi teorileri şu şekilde sınıflandırılabilir:

Şekil 2.1. Üçüncü Sektör Kuruluşlarıyla İlgili Ekonomi Teorileri

2.2.1. Piyasa Başarısızlığı Teorileri

İktisat teorisinde piyasa dengesinin sağlanmasına yönelik pek çok görüş ortaya atılmıştır. Fizyokratlar piyasa dengesinin sağlanmasına yönelik “doğal düzen” kavramını ele alırken, Klasik iktisatçılar da ‘görünmez el’ düşüncesinden hareketle ekonomik faaliyetlerin işleyişinde ortaya çıkabilecek dengesizlik ve istikrarsızlıkların geçici nitelikte olduğunu ve bunların zamanla ortadan kalkabileceğini savunmuşlardır. 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik buhran ve Keynes’in fikirleri doğrultusunda ortaya çıkan ‘devletin piyasa mekanizması işleyişine müdahalesi’ söz konusu olmuştur.

Klasik iktisadi düşünceye önemli bir katkı olarak kabul edilen Neoklasik iktisadi düşünce ise, piyasa ekonomisinin tek başına optimum sağlamaktan uzak olduğunu ve bu nedenle kamu ekonomisine gerek olduğunu açıklamıştır. Neoklasik iktisatçıların, bir diğer deyişle teorik refah iktisatçılarının görüşleri iktisat literatüründe “piyasa başarısızlığı teorisi” olarak bilinmektedir ([http://www.nuveforum.net/718-siyaset-bilimi-kamu-yonetimi-bolumu/173711 - piyasa-basarisizliginin- anatomisi- kamu-ekonomisi-rasyoneli/](http://www.nuveforum.net/718-siyaset-bilimi-kamu-yonetimi-bolumu/173711-piyasa-basarisizliginin-anatomisi-kamu-ekonomisi-rasyoneli/) Erişim Tarihi 07.03.2011).

Piyasa başarısızlıkları aşağıda bir çizelge halinde sunulmuş olmakla birlikte, bunların tam bir envanterinin olduğu iddiasında bulunmak zordur. Ancak, oldukça detaylı bir sayımın yapıldığı da ortadadır. Piyasa başarısızlıklarının sayılarının fazla oluşu veya artabileceği ihtimali, piyasanın zaaflarının abartılmasına yol açmamalıdır. Zira serbest piyasa son derece yaratıcı ve kendisini yeniden düzenleme kabiliyeti olan bir organizma olduğu gibi, iki yüzyıllık yakın tarih de rakiplerinden üstünlüğünü ortaya koyan tecrübeler ile doludur (<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&cid=71> Erişim Tarihi : 07. 03. 2011).

2.2.1.1. Piyasa Başarısızlıkları Çizelgesi

Çizelge 2.1. Piyasa Başarısızlıkları

Statik piyasa başarısızlıkları	Dinamik piyasa başarısızlıkları
1. Piyasa aksaklıkları: Monopol ve oligopol	1. Makul bir büyüme hızına ulaşamaması
2. Sosyal malların (kamu hizmetlerinin) varlığı	2. Makro dengesizlikler ya da konjonktür hareketleri: İşsizlik ve enflasyon
3. Dışsallıklar (pozitif veya negatif)	3. Ekonominin faktör donanımındaki çarpıklık ve bazı faktör arzlarının yetersiz kalmasının üretimi durdurması: Müteşebbis azlığı ve sermaye kıtlığı
4. Ortak mülkiyet konusu kaynakların varlığı: Meralar, balık yatakları, göller v.s.	4. İnsanların teleskopik fakültelerinin (zamanı iskonto edebilme kabiliyetlerinin) bozuk olması: Zaman miyopisi veya geleceği yüksek bir oranla iskonto etme eğiliminin varlığı
5. Doğal tekellerin mevcudiyeti: Azalan maliyet endüstrileri (sürekli ölçekten getiri)	5. Mali piyasaların yani para ve sermaye piyasalarının yokluğunun sanayileşmenin finansmanın engellenmesi

6. Bazı mal piyasalarının (gelecek) bulunmaması	
7. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ve yoksulluğun düzeltilememesi	
8. Bilgi edinmenin maliyetinin çok yüksek olması (iş bulma, deprem sigortası v.s.) veya bilginin asimetrikliği	

Kaynak: AKALIN, G., Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz, TISK Yayını No. 215, 2011: < <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=71> > (07.03.2011)

2.2.1.2. Piyasa Başarısızlığının Başlıca Nedenleri

a. Tam rekabet modelinin gerçekleştirilememesi:

Bildiğimiz gibi piyasalarda tam rekabet koşulunun gerçekleşmesi için; piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması, piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması, homojen malların bulunması, Üretim faktörlerinin ekonominin bütün alanlarına kolayca akışının mümkün olması, Üreticilerde “kâr maksimizasyonu”, tüketicilerde ise “fayda maksimizasyonu” düşüncesi ve gayreti bulunması gerekiyordu. Ancak gerçek hayatta bu şartların hemen hemen hiçbiri tam olarak sağlanamamış durumdadır. Bunun nedenlerini ise şu şekilde özetleyebiliriz:

İlk olarak, günümüzde piyasalarda haberleşme ve bilgi elde etme olanaklarının farklılığı nedeniyle tam rekabet piyasasının “şeffaf” olma özelliği gerçekleştirilememektedir. İkinci olarak aynı ihtiyacı karşılamaya yönelik mal ve hizmet türleri arasında piyasada çoğunlukla bir benzerlik söz konusu değildir. Bu durum bazı firmaları, diğerlerine oranla üstün kılmakta ve tam rekabetten sapmalar yani aksak rekabet söz konusu olmaktadır. Üçüncü olarak, günümüz piyasalarında mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminde “tercih özgürlüğü” neredeyse hiç yoktur. Bireyler açısından tercih özgürlüğü ise, bireylerin piyasada üretilmesini istedikleri mal ve hizmetlerin nelerden ibaret olacağına karar vermeleri ile ilgilidir (<http://www.nuveforum.net/718-siyaset-bilimi-kamu-yonetimi-bolumu/173711-piyasa-basarisizliginin-anatomisi-kamu-ekonomisi-rasyoneli/> Erişim Tarihi: 07.03.2011).

b. Dışsal Ekonomiler:

Piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan etmenlerden biri olan dışsal ekonomiler, piyasa ekonomisinin tek başına optimal kaynak dağılımını sağlanmasına engel olmaktadır.

c. İçsel Ekonomiler:

Piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan etmenlerden üçüncüsü içsel ekonomileri ise şu şekilde tanımlayabiliriz: firmanın büyüklüğü veya firmanın üretim ölçeğindeki değişimler sonucunda ortaya çıkan olumlu veya olumsuz etkilerdir. Ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu enerji, ulaşım ve haberleşme sektörlerinde piyasa ekonomisi yeterli sermaye birikimine sahip olmadığından bu hizmetleri arz etmekte yetersiz kalması durumunda piyasa başarısızlığı ortaya çıkmaktadır (<http://www.nuveforum.net/718-siyaset-bilimi-kamu-yonetimi-bolumu/173711-piyasa-basarisizliginin-anatomisi-kamu-ekonomisi-rasyoneli/Erisim> Tarihi: 07.03.2011).

d. Kamusal Mallar:

Piyasa ekonomisi bazı kamusal mal ve hizmetleri üretmemekte, bazı mal ve hizmetleri ise yeterli ölçüde ve istenilen şekilde arz edememektedir. Örneğin, devletin tam kamusal malları (savunma hizmeti örnek olarak verilebilir) arz etmesi mümkün değildir. Eğitim ve sağlık gibi yarı kamusal nitelikteki mallar ve hizmetler ise dışsal ekonomiler özelliği nedeniyle toplumdaki bütün bireylere arz edilememektedir. Özetle, piyasa ekonomisinde “kar” esas olduğundan, kar’ın olmadığı alanlarda piyasa ekonomisi üretim yapmayabilir.

Neo-klasik iktisatçıların devlete atfettikleri görev daha sonra Keynezyen iktisatçılar tarafından daha da genişletilmiştir. Keynezyen iktisatçılara göre ise piyasa ekonomisi aşağıdaki nedenlerden dolayı başarısızlığa uğramaktadır:

- Ekonomide kaynakların dağılımında etkisizlik söz konusudur. Piyasa ekonomisinin bu sorunu kendi başına çözmesi beklenemez.
- Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında piyasa ekonomisi çeşitli nedenlerle (sermaye birikiminin yetersizliği, risk ve belirsizlik faktörleri vb.) başarısızlığa uğrayabilir. Bu bakımdan ekonomik büyüme ve kalkınmanın devlet tarafından sağlanması gerekir.
- Piyasada gelir ve servet dağılımı adil olmayabilir. Gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması ancak devlet müdahalesiyle çözümlenebilir.
- Ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıklar (fiyat istikrarının bozulması, eksik istihdam v.s.) piyasa ekonomisinde kendiliğinden (otomatik olarak) çözümlenemez.

Ödemeler bilançosunda ortaya çıkan dengesizlikler de piyasa ekonomisinde otomatik olarak çözümlenemez. Bu soruna karşılık devletin çeşitli kamu politikası araçları ile ekonomiye müdahalesi gerekmektedir.

([http://www.biriyilik.com/odevler- kaynaklar/iktisat-isletme ve ekonomi /devletin –başarisizliginin -anatomisi-32859. html](http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/iktisat-isletme-ve-ekonomi-devletin-basarisizliginin-anatomisi-32859.html), Erişim Tarihi : 08.03.2011).

Aslında Piyasa başarısızlığı literatürde güvenilirlik teorisi, sözleşme başarısızlığı teorisi veya bilgi asimetrisi teorisi olarak bilinmektedir. Yani ekonomik bir ilişkide taraflardan birinin, diğerine göre piyasadaki mal veya hizmetler hakkında daha iyi veya daha fazla bilgi sahibi olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. İlk olarak George Akerlof tarafından 1970 yılında yazılan “The Market For “Lemons”: Quality,uncertainty and the market mechanism” adlı makalede ortaya konularak literatüre girmiştir. Çalışmada teori ikinci el otomobil piyasası üzerinden örneklerek açıklanmıştır. Buna göre piyasada iyi ve kötü otomobiller (limon) vardır. Alıcı, otomobillerin kalitesi hakkında bilgi sahibi olamadığı için ortalama kaliteye göre bir fiyat belirler. Bu durum kötü otomobil satıcılarının işine gelir ama iyi otomobil satıcıları fiyatı beğenmeyerek piyasadan çıkar. Sonuç olarak piyasada sadece kötü otomobiller kalır. Bu durum ortalama kaliteyi düşürdüğü gibi fiyat oluşumunu da etkilemektedir ([http://www.yorumla.net/universiteler/981968 -asimetrik-enformasyon.html](http://www.yorumla.net/universiteler/981968-asimetrik-enformasyon.html), Erişim Tarihi 10.03.2011).

Üçüncü sektör kuruluşlarının da ortaya çıkmasını sağlayan bu teori, hizmet kalitesinde bilgi asimetrisi ve güven sorun’unun ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla yukarıda da belirttiğimiz gibi neoklasik iktisatçıların görüşleri çerçevesinde şekillenmiştir. Henry Hansmann piyasalarda oluşan asimetrik bilgi kavramı ve ekonomideki karar birimlerine (kar amacı güden kuruluş ve hükümet) olan güven çerçevesinde güvenilirlik kavramını incelemiştir. Piyasa tam rekabet koşulların da olmadığı için tüketicilerin, firmaların üretmiş olduğu malların kalitesi hakkında tam bilgiye sahip olmadığını belirtmiştir. Üçüncü sektör kuruluşları sağladığı hizmetler karşılığında karlarını maksimize etmek yerine, ürettikleri mal ve hizmetlerin kalitesini arttırmak amacıyla oldukları için de bireylerin bu kuruluşlara olan güveni diğer kuruluşlara oranla daha fazla olduğunu dile getirmiştir. Hansmann üçüncü sektör kuruluşlarını; bağış yapan ve hayırseverlik amacı güden kuruluşlar ve ticari amaçla kurulan üçüncü sektör olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Bağış yapan ve hayırseverlik amacı güden kuruluşlar gelirlerini kuruluşa yapılan bağışlardan sağlarken, ticari amaçla kurulmuş olan üçüncü sektör kuruluşları ise gelirlerini mal ve hizmet satışından elde etmektedirler (Hansmann 1987 :28).

Özel sektörün temel amacı kar maksimizasyonu olduğu için daha düşük kalitede mal ve hizmet üretecektir. Buna karşın üçüncü sektör kuruluşları,

kar amacı gütmeyen kurumsal bir çerçeveye sahip olduklarından elde ettikleri kazançları, üretilen mal ve hizmetlerin kalitesini artırma amacını güderler. Bu da tüketicinin bu kuruluşlara olan güvenini arttıracaktır. Bu durum ise kuruluşlara yapılan bağış ve yardımların artmasını sağlayacak, böylece üçüncü sektör kuruluşları amaçlarını gerçekleştirmek için para ya da zaman açısından bir avantaj elde etmiş olacaklardır.

Estella James karşılaştırmalı bir bakış açısıyla Hansmann'ın teorisini eleştirmiştir. İlk olarak pek çok ülkede yer alan üçüncü sektör kuruluşlarının kar amacı güden kuruluşlarla rekabet etmediğini, hükümetlerle rekabet ettiğini belirtmiştir. Yapılan ikinci eleştiri üçüncü sektör kuruluşlarına hükümetler tarafından yapılan kamu sübvansiyonlarıdır. Burada James kamu sektörü ile rekabet halinde bulunan bu kuruluşların neden hükümetler tarafından desteklendiği konusunu ele almıştır. Hansmann'ın teorisinin üçüncü zayıf noktası ise dünyanın farklı yerlerinde de bulunan üçüncü sektör kuruluşlarına dair herhangi bir bilgi vermediğine yöneliktir. Salamon ise eleştirisini daha ileri bir boyuta taşımıştır. O üçüncü sektör kuruluşlarının ortaya çıkışını hükümet ve piyasa başarısızlıkları çerçevesinde değerlendirmiştir. Buna bağlı olarak neden piyasa ve hükümet başarısızlığının telafi edilemediğini sorgulamış ve her iki başarısızlık teorisinin geçerliliğini sorgulamıştır (James, 1990: 22).

Hem Salamon hem de James'in eleştirileri üçüncü sektör kuruluşlarına yönelik ekonomik teorilerin zayıf yönlerini ele almıştır. Piyasa ve hükümet başarısızlığı teorileri içinde üçüncü sektör kuruluşlarının kendi başına bir varlığı yoktur. Üçüncü sektör kuruluşları hep orijinal sistem içine sığmayan bir kavram olmuştur. Ya piyasa güçlerine ait alanın bir parçası ya da hükümetin bağrında gelişen ve hükümet politikaları çerçevesinde ön plana çıkmaya çalışan bir yapı olmuştur (Salamon ve Anheier, 1996 :22).

Üçüncü sektör kuruluşlarının tarihte derin kökleri bulunmasına rağmen bu sektörün genişlemesi yeni bir kavram olarak karşımıza çıkıyor. Anheier ise güvenilirlik kavramını 'güven' olarak değil de 'risk' kavramı çerçevesinde değerlendirmiştir. Güven kavramının hesaplanamayacağını ancak olasılıklar ve fayda cinsinden ifade edilebileceğini, güvenilirlik ve üreticilerin dürüstlük ile ilgili varsayımlarını içerdiğini belirtmiştir. Güven hesaplaması kuşkularına rağmen Anheier, Salamon ile birlikte yapmış olduğu operasyonel çalışmalarında güven hesaplamalarına dayalı analizler kullanmıştır. 1994 dünya değerleri anketi çalışmasında üçüncü sektöre olan güven ile kar amacı güden kuruluşlara olan güven karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Onlar bu analiz sonucunda kar amacı güden bir kuruluşa olan güvenin daha fazla olacağını tahmin etmişlerdir. Ancak farklı toplumlar üzerinde yapılan bu

çalışmada bu iki kuruluş arasında önemli güven farklılıklarının olmadığını tespit etmişlerdir. Ve bu sonuç Hansmann'ın güven teorisinin doğruluğunu az da olsa verilerle desteklemiştir. Üçüncü sektör kuruluşlarında güvenilirliğin işleyişi son derece önemli bir argümandır. Çünkü bu kuruluşların saygınlık kazanması gerekmektedir. Bu saygınlık ekonomik saygınlıktan çok daha farklı ve geniş bir kavramdır. Örneğin bu kuruluşların tarafsız olması gerektiği ve herhangi bir siyasi kaygı taşımamasıdır (Anheier, 1995:19).

2.2.2. Hükümet Başarısızlığı Teorileri

Hükümet başarısızlığı teorisi 1970'lerde devletin ekonomiye yaptığı düzenlemeler ve müdahalelerin olumsuz sonuç vermesi nedeniyle kamu tercihi iktisatçıları tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Hükümetin başarısızlığa uğramasının nedeni devletin görev ve fonksiyonlarının aşırı büyümesi ve devletin ekonomiye yaptığı müdahalelerin artmasına bağlı olarak ekonomide yeni sorunların ortaya çıkmasıdır (<http://www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm>, Erişim Tarihi: 11.03.2011). Devletin başarısız olmasına neden olan etmenleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Politikada tam rekabetin geçerli olmaması
2. Politikada “atomisite” şartı söz konusu olmayabilir. Örneğin, otokratik bir rejim yönetiminde olabilir. Çoğulcu demokrasi ülke yönetiminde olmayabilir.
3. Politikada “serbestlik” şartı geçerli olmayabilir. Örneğin, bazı siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmış olabilir.
4. Politikada “şeffaflık” olmayabilir.
5. Politik dışsal ekonomiler
6. Politikada patronaj ilişkileri
7. Politik yandaşlık ve partizanlık
8. Rant oluşturma ve rant dağıtma faaliyetleri
9. Çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri
10. Türemiş dışsal ekonomiler
11. Politikada Negatif Ölçek Ekonomiler
12. Politikada bütçe kaynaklarının coğrafi ve sektörel dağılımında dengesizlikler:
13. Lobıcılık
14. Hizmet kayırmacılığı

Kamusal güç ve yetki dağılımında adaletsizlik: Devlet harcamalarında israf ve savurganlık (<http://www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm>, Erişim Tarihi: 11.03.2011).

Kamu malları teorisi olarak ta adlandırılan ve üçüncü sektör kuruluşlarının ekonomideki rolünü açıklamak amacıyla, 1975 yılında ekonomist Burton Weisbrod tarafından ortaya atılmıştır. Wiesbrod'un üçüncü sektör teorisi, bireylerin kolektif eylemlerini etkileyen kamu mallarına ilişkin sorunların çözümlendiği teoridir. Bu model 'heterojen talep' ve 'ortanca seçmen' kavramlarıyla üçüncü sektör kuruluşlarının ekonomik teorideki varlığını açıklamaya çalışmaktadır.

Talep heterojenitesi ya da heterojen talep olarak adlandırılan bu kavram tam kamusal mallar, yarı kamusal mallar, günlük dilde toplumun kullandığı talep veya farklı toplumlarda malların hem kalitesini hem de miktarını belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Ortanca seçmen kavramı ise seçmenler arasında tam kamusal malları ya da yarı kamusal malların büyük bir kısmını talep eden kesimler için kullanılmaktadır. Ortanca seçmeni tanımamak için kullanılan bir diğer yöntem ise istatistiksel olarak ortalama kişi sayısı ve hükümet harcama politikalarını belirleyen kesimdir. Rekabetçi liberal demokrasilerde, yeniden seçilme şansını maksimize etmek isteyen hükümet yetkilileri, ortanca seçmen tarafından talep edilen mal ve hizmetleri karşılamak amacıyla sosyal adaletin temini, gelir dağılımı adaletsizliklerinin düzeltilmesi, eğitim, sağlık gibi hizmetlerin karşılanması, yoksulluğun giderilmesi gibi çeşitli stratejiler belirler (Mukkonen, 2000a:116).

Ancak bu durumda kamu mallarını nicel ve nitel düzeyde almak isteyen tüketici talebi, ortanca seçmenin talebinden yüksek olacaktır. Çünkü hükümet ortanca seçmenin talebini karşılamak amacıyla çeşitli politik ve ekonomik düzenlemeler yaparken, toplumda ortanca seçmen dışındaki birey veya grupların taleplerini göz ardı etmektedir. Kamu mallarının doldurulamayan bu talebi, kamu mallarının ve hizmetlerinin kalitesini ve çıktı düzeyini arttırmak isteyen, vatandaşların gönüllü faaliyetleri sonucunda oluşturulmuş, finansal desteğini bağış veya yardımlarla sağlayan üçüncü sektör kuruluşları tarafından sağlanmaktadır. Bu tür hizmetler ya da piyasa başarısızlığına neden olan kamusal malların özel kar amacı güden bir firma tarafından karşılanması mümkün değildir (Anheier, 2005: 121).

Weisbrod toplumdaki farklılığın artmasıyla üçüncü sektör kuruluşlarının sayısının değişeceğini belirtir. Bu çeşitlilik sadece din, dil ya da etnik anlamda bir değişiklik değil; aynı zamanda yaş, yaşam tarzı tercihleri, meslek ve meslek deneyimler, gelir gibi değişiklikleri de içermektedir (Weisbrod, 1988a).

Lester Salamon ve Helmut Anheier yaptıkları uluslar arası karşılaştırmalı projeye Weisbrod'un analizlerini test etmişler ve analizlerden elde edilen sonuçlar Weisbrod'un teorisini desteklemişlerdir. Buna göre bir ülkede etnik, dinsel ve dinsel heterojenite arttığında üçüncü sektör kuruluşlarının sayıları da o denli artmaktadır. Ancak bazı alanlarda yapılan analizlerde örneğin eğitim sektörü ile ilgili yapılan çalışmalarda böyle bir sonuca rastlanmamıştır (Salamon ve Anheier 1996 :21).

Henry Hansmann, Weisbrod'un teorisini iki noktada eleştirmektedir. İlk eleştiri ticari amaçla kurulan pek çok üçüncü sektör kuruluşu kamusal mal veya hizmet sağlama amacını gütmemektedir. Örneğin sağlık bakım hizmetleri, özel bakım veya günlük bakım hizmeti gibi pek çok hizmet kamusal mal niteliğini taşımadığını ileri sürmektedir. İkinci eleştirisi ise niçin üçüncü sektör kuruluşları kamusal mallar için tatmin edilmeyen talebi karşıladığına yöneliktir (Hansmann, 1987:29 alıntılanan Mukkonen 2000: 115).

Weisbrod yapılan bu eleştirileri şu şekilde yanlamaktadır. Kar elde etme olanağı bulunmayan üçüncü sektör Kuruluşları'nın bazı temel görevleri vardır. Bu görevler ise üçüncü sektörün içinde bulunduğu doğal alana bağlıdır. Yani bu mal ve hizmet sağlamak ve kar elde etme amacını güden firmalar piyasa; diğer malların sağlanması ise hükümet aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Ancak Weisbrod üçüncü sektör kuruluşlarının, bu iki sektörün başarısızlıklarını düzeltmek amacıyla ortaya çıktığını belirtmiştir. İkinci olarak yanlış anlaşılan konu bu kuruluşların benzer yapılarda olması, Weisbrod üçüncü sektör kuruluşlarının birbirinden farklı birçok türünün olduğunu ileri sürmektedir. Üçüncüsü, üçüncü sektör kuruluşlarının toplumdaki bireylerin bağışlarıyla var olmaya çalıştığını ve onların ekonomik kısıtlamalara konu olmadığını belirtmiştir. Üçüncü sektör kuruluşlarını içeren herhangi bir ekonomik alanın olmadığını; bazı durumlarda kamu hizmetleri sağlarken bazı durumlarda ise devletin bir kuruluşu olarak hizmet sağladığını ifade etmiştir (Weisbrod 1988: 3-8).

Avner Ben-Ner ve Van Hoomissen (Ben Ner ve Hoomissen 1991: 510-550) ise henüz heterojen bir toplumun ortaya çıkması için yeterli düzeyin oluşmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre kamu mallarının üretim, dağıtım ve kontrolünü sağlayacak paydaş grupların bulunması gerekmektedir. Burada önemli olan kavram bu paydaşların ortak tercihlerini hükümet tercihlerinden ya da üçüncü sektör kuruluşlarının çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla piyasa çıkarlarından daha farklı bir hale getirmektir. Weisbrod 'Tam Kamusal Mallar Teorisinde' üçüncü sektör kuruluşlarının, bağış yapanların desteği olmadan kamusal malları üretemeyeceğini bu nedenle kamusal

malların hükümetler aracılığıyla sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu mantık bağış yapan kişilerin desteklerini değiştirebilir. Yani eğer hükümet kamu mallarını tedarik eder veya üçüncü sektör kuruluşlarına çeşitli destekler sunarsa, hükümetin yapmış olduğu bu harcamalar, bireylerin bu kuruluşlara yapmış olduğu bağışları dışlayacaktır.

Ancak Steinberg (Steinberg 1990: 151-169) tarafından yapılan çalışmalarda dışlama etkisi asimetrik bilgi, eylemsizlik, ya da vergi gibi nedenlerden dolayı da ortaya çıkmaktadır. Burada önemli olan nokta hükümet ve üçüncü sektör arasındaki mübadele ile ilgili bazı kavramlara dayanmaktadır. Örneğin ortanca olmayan seçmenin taleplerini karşılamak amacıyla hükümet harcamalarının artırılması üçüncü sektör kuruluşlarının faaliyetini de büyük ölçüde etkileyecektir. Weisbrod'un modeli üçüncü sektör tarafından üretilen mal ve hizmetler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu modeller paydaşların teorilerinden ziyade yönetici, gönüllü birey ya da çalışanlar gibi bağış veya hayırsever kişilerin tercihlerini içermektedir. Ancak modele diğer paydaş ve diğer mallarında eklenmesi sonucunda üçüncü sektör kuruluşlarının üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin hükümetin sağladığı mal ve hizmetlerden neden farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Weisbrod'un modeli üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili çalışmalar yapan diğer kuramcılarının teorisini temellendirme yeteneğine sahiptir. Weisbrod kamu mallarının talebinde 'kamusallık derecesini' arttırmaya yönelik 'birlik endeksi' şeklinde bir model oluşturmuştur. Bu model üçüncü sektör kuruluşlarının gelirlerinin nasıl hesaplanacağı, gönüllü bireylerin kuruluşa ne kadar bağış yapacağını, özel ücret gelirlerinin ve kamu sübvansiyonlarının nasıl olacağını içermektedir. Hayırsever kişi veya kuruluşların yapacağı bağış veya yardımlar ne kadar yüksek olursa bu endekste o kadar yüksek olacaktır. Ancak burada üzerinde durulması gereken kavram birlik endeksi hükümet tarafından sağlanan kamusal mallar için değil, belirli bir kamusal malın ölçüsü olarak değerlendirilmesidir. (Salamon & Anheier 1996 :126).

2.2.3. Girişimcilik Teorileri

Weisbrod'un kamu malları teorisi ve Hansmann'ın güvenilirlik ya da piyasa başarısızlığı teorilerinin aksine, girişimcilik teorileri hizmet talebinin yönlerini açıklamak amacıyla ortaya atılan arz yönlü teorilerdir. Üçüncü sektör kuruluşlarının varlığını açıklayan bu arz yönlü teorilere geçmeden önce girişimci kavramını açıklamaya çalışalım.

Girişimci, bildiğimiz gibi üretim için gerekli olan kaynakları bir araya getirerek mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren kişidir. Sanayi toplumundan farklı olarak günümüzde emek, sermaye, doğal kaynakların yanı sıra bilgiyi

de bu üretim sürecine yedekleyerek mal ve hizmet üretimi sağlayan, yeni kombinasyonlar yaratan kişi olarak tanımlayabiliriz. Joseph Schumpeter'e göre girişimci kapitalist ekonominin yenilikçi gücü ve bu sistemde yaratıcı yıkımın bir parçası olarak rol alan kişi, klasik ekonomi anlamında yeni bir iş girişimini yöneten ve organize eden, kamusal yönetim riskini üstlenen birey anlamına gelmektedir. Girişimcilik ile ilgili olan tüm bu tanımlamalardan çıkarabileceğimiz girişimci yenilikçi, fırsat odaklı, becerikli, değer değişimli bireyler için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Girişimcilik teorisyenleri bu teoriyi iki farklı açıdan ele alırlar. İlki mal ve hizmetlerin sağlanması konusunda, örgütün varlığının sebebi altında yatan görüş farklı olabilmektedir. Yani bu kuruluşlar şirket misyonunda belirtilen faaliyetler başka hedeflere ulaşmak amacıyla hizmet vermektedirler. İkincisi ise kendi amaç fonksiyonlarını gerçekleştirmek için gerekli olan finansal kaynağı başka bir yerden karşılıyor olabilirler. James'e göre inanç temelli kurulan üçüncü sektör kuruluşları üye veya taraftar gibi parasal olmayan kavramları arttırmak amacıyla kurulur. Bu kuruluşlar öncelikle manevi değerlerin maksimizasyonu için çaba göstermekte ve bu nedenle kuruluşun kendi örgütsel davranışları ikinci planda kalmaktadır. Bunun nedeni ise din veya diğer değer temelli kavramların ve ideolojilerin bulunmasıdır. Üçüncü sektör kuruluşlarında girişimcileri motive eden en önemli etmenler kuruluşun gelişmesi, çıktı kalitesinin artırılması ve kuruluşun misyonlarını gerçekleştirmek amacıyla önemli roller üstlenmesidir. Bu roller genellikle din alanında gerçekleştirilmektedir. Evrensel olarak dini gruplar üçüncü sektör kuruluşlarında en çok faaliyet gösteren yapılar haline gelmiştir. Örnek olarak ABD ve İngiltere'de pek çok özel okul veya gönüllü hastanelerin bulunması, Fransa ve Avustralya'daki Katolik okulları; gelişmekte olan ülkelerde Müslüman din adamları tarafından sağlanan hizmetler gösterebiliriz. Ancak üçüncü sektör kuruluşları sağlık, eğitim, yaşlı bakım evleri, hastane gibi alanlarda da faaliyet göstermektedirler (Ben- ner A. ve Anheier H., 2003: 137- 161).

2.2.4. Paydaşlık Teorileri

Avner Ben- Ner' ın çalışmaları sonucunda ortaya çıkan bu teori örgütsel ekonomi ve kurumların ekonomik teorileriyle ilişkilidir. Teori Hansmann'ın güvenilirlik argümanı üzerine inşa edilmiştir. Sözleşme veya piyasa başarısızlığının sonucunda piyasa mekanizmaları ya da normal sözleşmeler aracılığıyla belirli tüketici grupları üreticilerin davranışlarını kontrol etmekte güçlük çekebilmektedirler. Bu nedenle teori arz yönlü bir teori olarak kabul edilmektedir. Ben-Ner ve Van Hoommison tarafından geliştirilen bu teori çıkar ve güven ilişkili malların sağlanmasında paydaşların nasıl davrandıklarını açıklanmıştır (Anheier, 2005: 128- 129).

Piyasa ekonomilerinde genellikle alıcı ve satıcı arasında bir çıkar çatışması söz konusudur. Satıcı kar'ını maksimize etmek ve maliyetlerini azaltabilmek için en düşük kalitede ürün üretmek en yüksek fiyatta satmak isterken alıcı ise en düşük fiyatta ve mümkün olduğunca en yüksek kalitede ürün satın almak isteyecektir. Biliyoruz ki tam rekabet koşulları altında olan bir piyasada alıcı ve satıcı arasında tam bir bilgi akışı söz konusudur. Yani alıcı üretilen ürünün kalitesi ve fiyatı hakkında, satıcı ise tüketici tercihleri hakkında tam bir bilgiye sahiptir. Ve böylece her iki tarafta faydalarını maksimize ederler. Ancak piyasa başarısızlığının nedenlerinden biri olan asimetrik bilgi sorunu tüketiciyi dezavantajlı bir konuma düşürür ve kar amacı güden firmaların vurgunculuğuna maruz bırakır. Üçüncü sektör kuruluşlarında ise böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü bu kuruluşlar için kar motive edici bir unsur olarak ön plana çıkmamaktadır. Hayırsever bağışlardan elde ettikleri gelirleri ürettikleri mal ve hizmetlerin kalitesini arttırmak amacıyla kullanırlar. Paydaşlar tarafından oluşturulan üçüncü sektör kuruluşları piyasa başarısızlığına neden olan asimetrik bilgi sorununa ve tam kamusal ya da yarı kamusal mal ve hizmetlerin dağıtılmasında hükümetin veya kar amacı güden firmaların karşılaştığı sorunlarla maruz kalmazlar. Çünkü bu kuruluşlar herhangi bir sınıf farkı gözetmeksizin toplumun bütün kesimlerine ulaşmayı amaç edinmişlerdir (Ben-Ner ve Anheier, 2003: 125-139)

2.2.5. Gönüllü Kuruluşların Başarısızlığı

Lester M. Salomon tarafından geliştirilen bu teori hükümetin üçüncü kesiminin başarısızlığının teorisidir. Üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili ortaya atılan teorilerin büyük bir kısmı hükümet- üçüncü sektör kuruluşları arasındaki ilişkiyi hep bir çatışma ya da rekabet şeklinde ele alırken; Salomon ise aslında bu kuruluşlar ve hükümet arasında herhangi bir rekabet ya da çatışmanın olmadığını aksine bu iki kesim arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu vurgulamıştır. O, bu ortaklık ilişkisini tanımlamak amacıyla bu kuruluşların başarısızlığını ekonomik teoriler çerçevesinde değerlendirmiştir. Üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili ortaya atılan teoriler özellikle Weisbrod'un kamu malları teorisi ve Hansmann'ın güvenilirlik teorisi bu kuruluşların hükümetten ayrı bir kuruluş olarak tanımlanmasını eleştirir. Yani üçüncü sektör kuruluşlarının ortaya çıkmasının sebebi ne piyasa başarısızlığına ne de hükümet başarısızlığına bağlıdır. Çünkü bu kuruluşlar hükümetlerin bir parçası konumundadır. Salomon bu kuruluşları kar amacı gütmeyen kuruluş, gönüllü kuruluş ve hayırsever yardım kuruluşları gibi geniş bir yelpazede değerlendirmektedir. Bu kuruluşların amaçlarını ise, kuruluşun kendi üyeleri dışındaki kişilere yardım etmek amacıyla bu kişilere doğrudan hizmet sağlamak, kuruluşun elde ettiği gelirlerin yönetici, ortak

ya da çalışanlarına dağıtmaktan ziyade oldukça geniş bir kitlenin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanma vb. şeklinde olduğunu belirtmiştir (Muukkonen, 2000: 118).

Üçüncü sektör kuruluşlarının gerçekleştirdiği faaliyetler gönüllü bireylerin aktiviteleriyle şekillendiği için toplu bir eylem ve toplumsal bir yükümlülük duygusunu da beraberinde getirmektedir. Bireyler sektörün canlılığını ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla gönüllülüğü tercih etmektedirler. Ve düşük işlem maliyetlerinin sağladığı avantajlarla hükümetin yetersiz kaldığı alanlarda çeşitli sosyal sorunları çözebilme kabiliyetine sahiplerdir (Muukkonen, 2000: 118). Ancak bu kuruluşların bazı alanlarda zayıf kaldığı görülmektedir. Bunlar:

1. Kaynak Yetersizliği:

İyi niyet veya hayırsever yardımlar modern toplumla ilgili sorunların çözümünde ve sosyal refahın sağlanmasında yeterli ve güvenilir ölçüde kaynak üretememektedir. Muhtaç nüfusun büyüklüğü bir yana bu yetersizliğin diğer bir nedeni de üçüncü sektör kuruluşlarının ürettiği mallardan kaynaklanmaktadır. Çünkü bu kuruluşlar Salamon'a göre yarı kamusal malların üretimini gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle gönüllülük faaliyetlerinden yararlanan kesim bedavacılık sorununa maruz kalmaktadır (Ben- ner A. ve Anheier H., 2003: 137- 161).

2. Hayırsever Partikülarizm (Yörecilik):

Özellikle toplumun belirli kesimlerini göz ardı ederek ya toplumun alt kesimlerine ya da üçüncü sektör kuruluşlarının yardım ettiği kesimlere yönelik yapılan yardımlar nedeniyle ortaya çıkan bir sorundur. Örneğin sadece yoksullara yapılan yardımlar vb(Ben- ner A. ve Anheier H., 2003: 137- 161).

3. Hayırsever Paternalizm:

Yeterli sorumluluğun alınmaması veya bağışçılar adına alınan kararlardaki eksiklikler nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Ya da sadece bağış yapanların görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilen hayırsever yardımların daha geniş sosyal ihtiyaçları yansıtan kararların alınmamasından kaynaklanan sorunlardır. Çünkü gönüllü katkılar veya hayırsever bağışlar sonuç olarak bireysel bir iyi niyetliliğe bağlıdır(Ben- ner A. ve Anheier H., 2003: 137- 161).

4. Hayırsever Amatörlük:

Üçüncü sektör kuruluşları, psikolog, sosyal hizmet uzmanları gibi profesyonel kadrolardan oluşmamaktadır. Bu nedenle sosyal

sorunların çözen kesim mesleki becerilere sahip olmayan bireyler ya da gönüllüler tarafından sağlanmaktadır. Böyle bir durum sonucunda da üçüncü sektör kuruluşlarının gönüllülük faaliyetleri başarısızlığa uğramaktadır. Kısacası gönüllü kuruluşların zayıflıkları devletin güçlü olmasına karşılık gelmektedir. Ya da tam tesisi bir durum da söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda hükümet kavramı bir ayrıcalık, kalite standartlarını belirleyen ve çeşitli kriterlerle kaliteyi geliştiren bir yapı olarak değil; gerçeklere ulaşmada özen gösteren ve paternalizmden vazgeçen, demokratik bir süreçte ilgili düzenlemeleri yaparak kaynakların daha dengeli bir şekilde akışı sağlayan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gönüllü kuruluşların başarısızlığı ya da karşılıklı bağımlılık teorisi hükümet ve üçüncü sektör kuruluşları arasında daha az bir rekabete dayandığı ve bu iki sektör arasındaki işbirliğini ele alan bir teoridir (Ben- ner A. ve Anheier H., 2003: 137-161).

2.2.6. Sosyal Orjin Teorisi

Üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili olarak Salamon ve Anhiner tarafından geliştirilen bu teorinin amacı üçüncü sektör kuruluşlarının uluslar arası bileşimlerini ve büyüklük değişimlerini ele almaktır. Bunu yapmak amacıyla da ekonomik açıdan önemli olan bu kuruluşların büyüklüğünü belirleyen ve bunların gelişmesini sağlayacak sosyal faktörler belirlenmiştir (Anheier, H. K. ve Seibel, W , 2001).

Salamon ve Anheier daha önce yapılan refah devleti analizlerindeki değişikliklere dayanarak dört farklı üçüncü sektör rejiminin olduğunu belirtmişlerdir. Ele alınan bu kavramlar çerçevesinde sadece devletin sosyal ve ekonomik alandaki rolü değil aynı zamanda üçüncü sektör kuruluşlarının belli pozisyonlarını da karakterize etmişlerdir. Buna bağlı olarak ulaştıkları sonuç ise bu kuruluşların politika yapma tarzları, uluslar arası farklılıklara göre kuruluş büyüklükleri ve yapıları hesaplanmıştır (Salamon, L. M. ve Anheier, H.,1999).

a. Birinci Rejim: Liberal Model

ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde gerçekleştirilen liberal modeldir. Modelde hükümetin sosyal refah harcamaları düşük, üçüncü sektör kuruluşlarının ise daha büyük bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak orta sınıf unsurlarının hâkimiyeti, geleneksel seçkin kesimin veya güçlü işçi sınıfı hareketlerinin etkili bir boyuta ulaşmamış ya da hiç var olmamıştır. Bu durum hükümetin sosyal refah korumalarının bir uzantısı olmak yerine, gönüllü kuruluşlar için bir karar mekanizması

oluşturmaktadır. Sonuç olarak hükümetin sosyal refah harcamaları üçüncü sektör kuruluşlarının büyüklüğü ile sınırlandırılmış olur (Steinberg ve Powel, 2006: 106-110).

b. İkinci Rejim: Sosyal Demokrat Model

İsveç ve İskandinav ülkeleri tarafından örnek alınan bu model devlet destekli ve devlet korumalı sosyal refah harcamalarının kapsamlı olduğu ve hizmet sağlamak amacıyla kurulan üçüncü sektör kuruluşlarının faaliyetlerinin oldukça sınırlı olduğu bir modeldir. Tarihsel olarak işçi sınıfı ögelerinin ortaya çıktığı bu modelde diğer sosyal sınıflarla olan birliktelikle beraber etkili bir siyasi güç uygulanabilmektedir. Siyasi anlamda işçi sınıfının söz konusu olduğu bu model; devlet hâkimiyetli kilise ve sınırlı monarşi bağlamında bir model olarak kapsamlı sosyal yardımların sağlanması için bir baskı yaratır. Bu ülkelerdeki üçüncü sektör kuruluşları hizmet sağlamaktan ziyade sosyal demokratik rejimlerde savunma ve kişisel görüşlerin ifade edilmesi gibi farklı işlevleri yerine getirmektedir. Çok gelişmiş refah devletlerinin yanında var olmaya çalışmaktadır (Steinberg ve Powel, 2006: 106-110).

c. Üçüncü Rejim: Korporatist modeldir.

Almanya ve Fransa modelin en güçlü temsilcileridir. Bu rejimde kamu harcamaları da üçüncü sektör harcamaları da oldukça yüksek düzeydedir (Steinberg ve Powel, 2006: 106-110).

d. Dördüncü Rejim: Devletçi model

Bu modelde devlet sosyal demokratik modelde olduğu gibi sosyal politikaların oluşturulmasında bir üstünlüğe sahiptir. Ancak örgütlü bir işçi sınıfının aracı olarak rol oynadığı bir durum söz konusu değildir. Japonya ve Türkiye gibi ülkeleri karakterize eden bu modelde sosyal refah harcamalarının düzeyi düşüktür. Üçüncü sektör kuruluşları yeterince gelişmemiştir. Devletçi rejim hem kamu harcamalarından geri dururken hem de üçüncü sektör kuruluşlarının refah harcamalarını kısımaya çalışmaktadır harcamaları da üçüncü sektör harcamaları da oldukça yüksektedir (Steinberg ve Powel, 2006: 106-110).

2.3. Üçüncü Sektör Kuruluşları ve Piyasa

Ekonomi teorisinde ekonomik karar birimleri; hane halkı, firma ve devlet şeklinde sınıflandırılmıştır. Ancak 1970'lerden sonraki süreçte ekonomik teorilere ve modellere dahil olan ve üçüncü sektör kuruluşları olarak adlandırılan bir karar birimi daha ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar her ne kadar devletin bir parçası olarak görülse de devletin sosyo-ekonomik alandaki rolünü üstlendiği için yeni bir ekonomik karar birimi olarak

karşımıza çıkmaktadır. Ekonomideki karar birimleri arasındaki ilişkiyi şekil 2.2. deki gibi sınıflandırabiliriz.

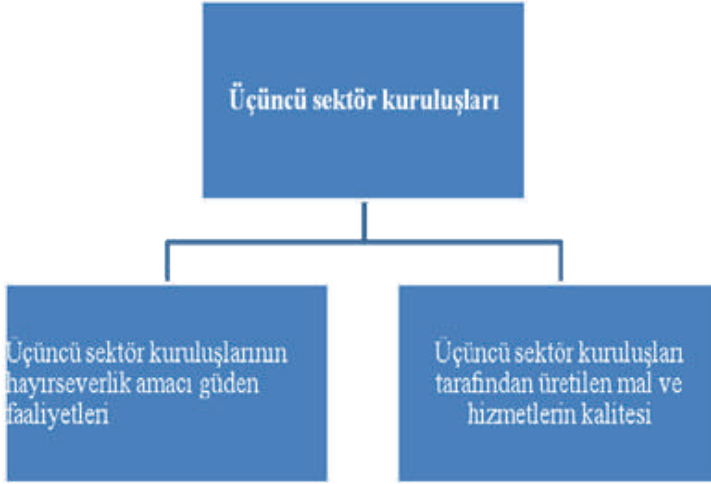

Şekil 2.2. Ekonomideki karar birimleri

Ekonomi teorisinde hane halkı olarak belirttiğimiz kesim, aynı çatı altında yaşayan ve ortak finansal kararlar alan tüm insanlar şeklinde tanımlayabiliriz. Tüketiciler olarak hane halkı, firmalar tarafından üretilen mal veya hizmetleri satın alırlar. Hane halkı belirli bir satın alma gücü ile harcadığı her liradan mümkün oldukça daha fazla doyum elde etmek isteyecektir. Faktör sahibi olarak, sahip oldukları faktör veya kaynakları firmalara satar ve bu şekilde gelirlerini maksimize etmeye çalışırlar. Firmalar, üretici kaynakları kullanan ve ne üretileceğine karar veren şahıs şirketlerinden devlete kadar bütün üretici gücü temsil etmektedir. Firmalar, diğer firmalara, hane halklarına veya devlet gibi merkezi otoritelere sattığı malları üretmek için üretim faktörlerini kullanan ekonomideki karar birimlerindedir. Ekonomide oynadıkları başlıca iki ol vardır. Bunlar; üretim faktörlerini satın almak ve üretilen malları satmaktır. Ekonomideki karar birimlerinden üçüncüsü devlettir. Devlet, firmalar tarafından üretilen malların bir kısmını satın alır. Hane halklarının gelirlerinin bir kısmını vergi olarak toplar. Ayrıca çeşitli mal ve hizmetlerin üretimini kendisi de gerçekleştirebilir. Mülkiyet haklarını düzenleme, özellikle firmaların faaliyette buldukları piyasalar ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştirir (Yıldırım, 2009: 12-13). Üçüncü sektör kuruluşları ise devlet ve kar amacı güden firmalar arasında yer alan, devletin yetersiz kaldığı alanlarda topluma hizmet sağlamak amacıyla kurulmuş olan, ortak hedeflere yönelmiş gönüllü kişilerin oluşturduğu ve elde ettikleri sermaye fazlasını (Kar'ı) şirket yöneticilerine, sahiplerine veya çalışanlarına dağıtmayan yapılardır. Bu açıdan kar amacı güden firmalardan daha farklı bir yapıya sahiplerdir. Daha esnek bir kurumsal yapıya sahip oldukları ve

ihtiyaçlara anında cevap verebilmek açısından devlete göre daha avantajlı bir konumda bulunurlar.

Üçüncü sektör kuruluşları ekonomisini, hayırseverlik ve bu kuruluşların üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin kalitesi açısından iki şekilde sınıflandırmamız mümkündür.

Şekil 2.3. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Ekonomik Faaliyetleri

Bu bölümde, ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin kalitesini değerlendirebilmek için üçüncü sektör kuruluşları ile kar amacı güden firmaların ürettiği mal ve hizmetlerin bir karşılaştırmasını ele alacağız.

2.3.1. Ekonomide Üretilen Mal ve Hizmetlerin Kalitesi Kapsamında Üçüncü Sektör Kuruluşları- Kar Amacı Güden Kuruluşların Faaliyetleri

Bir kuruluşun hedeflerine ulaşabilmesi için kuruluşun yapısı ve şekli nasıl olmalıdır? Kuruluşların bu hedeflerini başarabilmesi ve en iyi sosyal etkinliğe ulaşabilmesi için örgütlenme biçimi ne olmalıdır? Gibi sorular veya sorunlar yeni faaliyetler gerçekleştirmek isteyen pek çok girişimcinin, cevaplaması gereken sorulardır. Ekonomistler piyasa üzerine düşünürken piyasada yer alan insanlar ve şirketleri göz önünde bulundurarak, üretici ve tüketicilerin kendi şartlarını değerlendiren ve öncelikle kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan rasyonel bireyler olduklarını belirtirler. Bu bağlamda politikacılar ve hükümetlere bağlı çalışanlar ise kamusal hizmetlerin yerine getirilebilme doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu hizmetlerin sağlanabilmesi için kullanılan en önemli argüman ise seçimlerdir. Kamu sektöründe seçimler

yerel, bölgesel, ulusal, federal bölgelerdeki devlet organları, yarı resmi devlet kurumları, bazı özelliklere sahip özel kuruluşlar ve kamu işletmeleri tarafından sağlanmaktadır. Kamu sektöründe yer alan kuruluşların kullandığı en önemli araçlardan biri de vatandaşların faaliyetlerini destekleyen vergi uygulamalarıdır. Ancak bazı durumlarda devlet mülkiyeti ve kontrolüyle gerçekleştirilen uygulamalar, gerekli ekonomik teşviklerin kaybına neden olmaktadır (Phelps, 2003 :2).

Kar amacı güden kuruluşlar da ise temel amaç firmanın elde edeceği kar'ı maksimize etmektir. Kar amacı güden kuruluşların temel özelliklerini şu şekilde sınıflandırabiliriz.

- a. Hem hisse senedi hem de tahvil piyasalarını kullanarak sermaye birikimlerini hızlı bir şekilde arttırabilmektedirler.
- b. Mülkiyet yeteneği kontrolden ayrı bir kavramdır. Bu nedenle firma ölçeğini arttırmaya çalışırlar.
- c. Genellikle sermaye maliyetinin azaltılmasına yönelik hissedarların sorumlulukları ile sınırlandırılırlar.

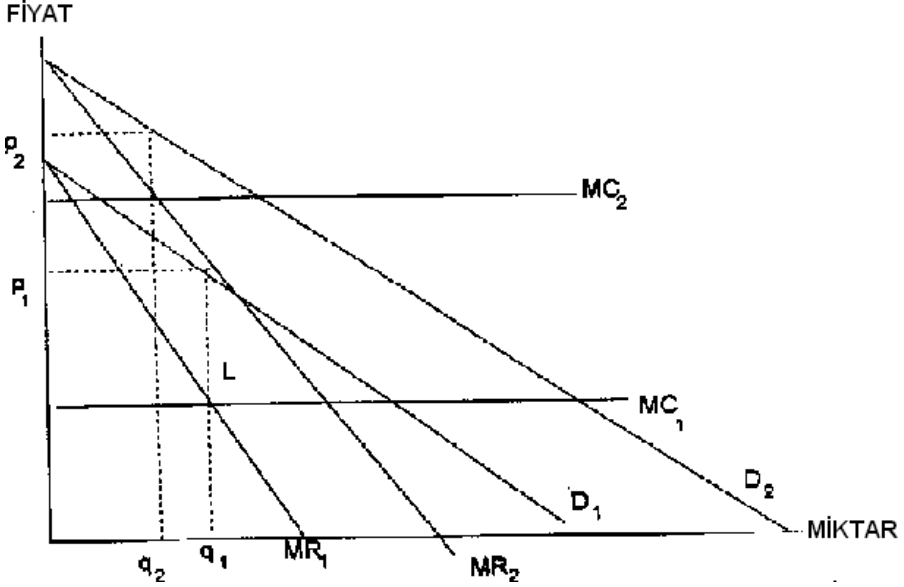
Kar amacı güden kuruluşlardaki temel sorunlardan biri ise şirket mülkiyeti ve şirket kontrolünün birbirinden ayrılmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, daha büyük kuruluşların ortaya çıkmasını mümkün kılarken aynı zamanda daha büyük firma yöneticilerinin kuruluş sahiplerinden daha farklı teşvikler almasına neden olabilmektedir.

Üçüncü sektör kuruluşlarının ekonomideki yerini ve piyasadaki ayrıcalıklarını ise şu şekilde örneklendirebiliriz: Bu kuruluşlara bağlı yapan kişiler, kuruluş tarafından sağlanan hizmetlere önem vermektedirler. Çünkü bu kuruluşlar, özel sektör veya kamu sektörlerine oranla daha geniş bir halk kitlesine hizmet sağlamaktadırlar. Bu nedenle bağlı yapan kişilerin pek çoğu bu kuruluşlar tarafından yapılan birçok hizmeti desteklemektedir. Kuruluş bünyesinde çalışanların çoğu kuruluşların amaçlarından dolayı hiç bir yerde kabul etmeyeceği daha düşük bir ücreti kabul ederler. Kuruluş bünyesinde yer alan paydaşların ve üyelerin çokluğu kuruluşların amaçlarında çeşitlilik sağlamaktadır. Toplumun çıkarlarını sağlamaya çalışan bu kuruluşlara, çeşitli vergi indirimleri ve kanuni farklılıklar gibi ayrıcalıklar tanınmaktadır. Bu kuruluşlar, kar amacı güden kuruluşlara göre daha kaliteli ve daha ucuza mal ve hizmet üretebilmektedirler. Üçüncü sektör kuruluşlarında ortaklar tarafından oluşturulan bir yapı söz konusu olmadığı için kuruluş ortaklarının şirket üzerinde herhangi bir payı yoktur. Bu durum şirketin sermaye maliyetleri açısından bir ayırım yaratır. Çünkü bu kuruluşlarda ki ortaklar öz sermaye düzenlemelerine katılmazlar. Ancak kuruluşa yapılacak yardım veya bağışları

kabul ederler. Kar amacı güden kuruluşların karşılaştığı şirketin devralınması tehdidi ile dayatılan verimli performans güçlerine karşı önemli bir ekonomik güçle korunmaktadırlar. Gönüllülerden oluşan bir yönetim kuruluna sahip oldukları için her durumda kendi kendini yenileyen bir yapıya sahiptirler. Bazı durumlarda hayırseverlik, dini, eğitim veya sağlık gibi alanlarda faaliyet gösterirlerken veya imalat sektörlerinde kar amacı güden kuruluş veya kamu sektörleriyle rekabet halindeyken, bazı durumlarda ise bu kuruluşlarla aynı Pazar içinde yer alarak birbirlerinin faaliyetlerini destekleyebilmektedirler (Phelps, 2003 :3).

2.3.1.1. Kar Amacı Güden Firmalarda Fiyat ve Kalitenin Belirlenmesi

Şekil 2.4.'de tekelci kar amacı güden bir firmanın ürettiği mal veya hizmetin, iki farklı kalitedeki durumu ele alınmıştır. Şekil 2.4.'de yatay eksen de üretilen mal veya hizmetin fiyatı, dikey eksen de ise bu mal ve hizmetin fiyatı yer almaktadır. D1 ve D2 eğrileri talep eğrileri, MC1 Ve MC2 marjinal maliyet eğrileri, MR1 ve MR2 eğrileri ise marjinal gelir eğrilerini ifade etmektedir. D1 talep eğrisi üzerinde marjinal gelir eğrisi MR1'in marjinal maliyet eğrisini MC1' kestiği $q1L$ noktasında optimizasyon sağlanmış, ve optimum miktar $q1$ 'dir firma karını maksimize edeceği P1 fiyat düzeyini seçer. Firmanın $q1$ üretim düzeyinde kar MC1 eğrisi ve P1 fiyat düzeyi arasında kalan olağan alandır. En yüksek talep eğrisi D2'de daha yüksek bir çıktı kalitesi ve MC2, MR2, $q2$ ve $p2$ seçimleri ile ilişkilidir. Şekil 2.4.'de talep eğrisindeki kayma, daha yüksek kalitede üretim yapılması durumunda kalitedeki artış Marjinal maliyet eğrisi MC2'den daha az kayacaktır. Buna bağlı olarak daha yüksek kalitede üretim yapan firmanın kar'ları düşecektir. Marjinal maliyet ve D talep eğrilerinde ki değişimler için de aynı tabloyu çizmek mümkündür.

Şekil 2.4. İki Kalitede Yapılan Üretimde Kar Maksimizasyonu

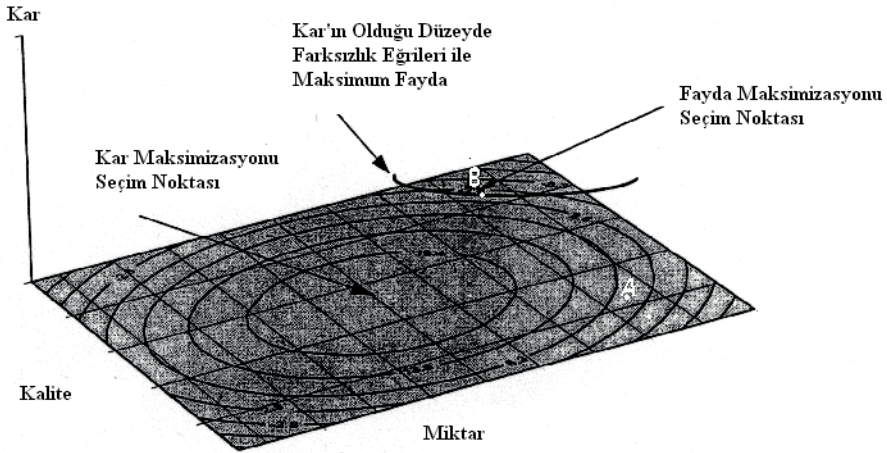
Kaynak : Phelps , C., *The Origins And Purposes Of Not For Profit Organization*, 2003: p. 17'den uygulanmıştır.

Şekil 2.4 de Talep eğrisi farklı kalite düzeyleri için yapılan ödeme isteklerini yansıtan azalma veya artışları göstermektedir. firma kar fonksiyonel optimal kalitede maksimum değere ulaşır ve firmanın kalite seçimine daha sonra karar verilir. Şekilde kar maksimizasyonu için firma çıktı, kalite ve fiyat, talep koşulları ve ürünün farklı özelliklerdeki üretim maliyetleri belirtilmiştir.

2.3.1.2. Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Fiyat ve Kalitenin Belirlenmesi

Kar amacı güden kuruluşlar gibi üçüncü sektör kuruluşları da piyasa da aynı talep eğrileriyle karşı karşıyadır. Ancak piyasada üçüncü sektör kuruluşları tüm boyutlarıyla farklı seçimlere tabii tutulmaktadır. Bu kuruluşlar için yasal gerçeklik herhangi bir hissedarının bulunmaması, karlarını dağıtmaması ve bu nedenle belirli bir çıktı düzeylerinin bulunmamasıdır. Piyasada sıfır kar'ın olduğu talep eğrisi üzerindeki fiyatlar seçilmelidir. Burada önemli olan AC ortalama maliyet eğrisinin kesiştiği noktada ilgili seçimlerin sağlanmış olmasıdır. U şeklinde olan ortalama maliyet eğrisi ile talep eğrisi genellikle iki noktada AC eğrisini kesecektir. Ve şekil 2.5.'de de görüldüğü gibi sağ alta kalan alan her zaman üçüncü sektör kuruluşlarının belirlediği bir seçim olacaktır. Böylece üçüncü sektör firmaları için uygun denge noktaları sağlanmış olur. Ancak kuruluşun üretmiş olduğu her bir çıktı düzeyinde farklı

fiyatlar olacaktır. Üçüncü sektör kuruluşları tarafından üretilen mal veya hizmetin kalitesini belirlemek için $U(QA, QB)$ şeklinde bir tercih fonksiyon belirleyelim, burada QA ve QB üçüncü sektör kuruluşları tarafından üretilen mal veya hizmetlerdir. Bu fonksiyon, ekonomide ceteris paribus varsayımı çerçevesinde, 'diğer şeyler sabitken üçüncü sektör kuruluşlarının daha az sayıda mal veya hizmet üretmekten ziyade, daha yüksek kalitede üretimi tercih edebileceklerini' belirtir. QA ve QB arasındaki değişim her zaman olduğu gibi, firmanın tercihlerini etkileyen pazar ve yasal kısıtlamalar çerçevesinde farksızlık eğrileri ile açıklamamızı sağlar. Üçüncü sektör kuruluşları uzun dönemde sıfır kar koşulu altında üretim yapmakla sınırlandırılır. Firmanın elde ettiği karlar şirket ortaklarına veya üyelerine dağıtılmaz. Firma elde ettiği karı süresiz biriktirmek yerine, daha yüksek kalite ve daha fazla çıktı elde etmek için kullanır. Olağandışı üretim ve talep koşulları dışında bu firmalar, kar amacı güden firmalardan daha fazla çıktıyı daha yüksek kalitede üretip, daha düşük fiyattan piyasaya arz edeceklerdir. Bunu anlayabilmek için üçüncü sektör kuruluşlarının firma tercihlerini içeren QA ve QB değerlerinin incelenmesi gerekir. Bu basit düzenlilik koşulları altında, eğim noktası belirlenerek, üçüncü sektör kuruluşları tarafından üretilen mal ve hizmetlerin miktar ve kalitesinin; kar amacı güden firmaların üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin miktar ve kalitesini aştığını görebiliriz (Phelps, 2003 :6).

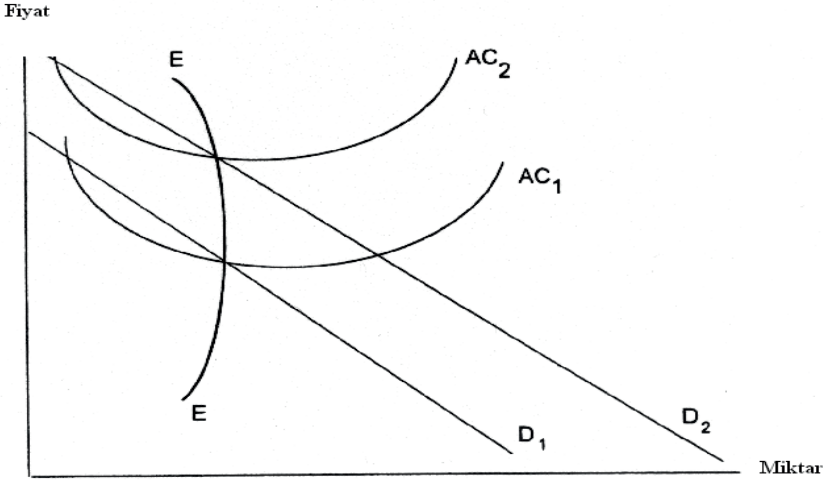
Şekil 2.5. Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Çıktı Seçimi

Kaynak : Phelps , C., *The Origins And Purposes Of Not For Profit Organization*, 2003: p. 18'den uygulanmıştır.

Şekil 2.5.'de üçüncü sektör kuruluşları tarafından üretilen çıktı, kar ve kalite düzeyleri aynı düzlemde gösterilmiştir. Firma sıfır kar düzeyinde en yüksek kayıtsızlık eğrisine ulaşır. Uygulanabilir seçenekler kümesi oluşturularak bu seçeneklerin karakterize edilmesiyle, üçüncü sektör kuruluşlarının mevcut seçeneklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- Sıfır kar koşullu altında üretimin yapılması
- Farklı nitelikteki çıkarlar için tüketicilerin gönüllü ödemeleri, bağışlar piyasayı temizler.

Sıfır kar düzeyi, belli bir kalite düzeyi için ortalama maliyet eğrisinin, talep eğrisini kestiği noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü üçüncü sektör kuruluşları daha az çıktı düzeyine karşılık daha yüksek kalite düzeyini tercih etmektedir. Şekil de EE noktası dengenin sağlandığı noktadır. Ve bu nokta bütün kalite, miktar ve bu koşulları sağlayan fiyatlar bütün olası durumları göstermektedir (Phelps, 2003: 6).

Şekil 2.6. Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Fiyat- Miktar Dengesi

Kaynak : Phelps , C., *The Orgins And Purposes Of Not For Profit Organization*, 2003: p. 18'den alınmıştır.

Şekil 2.6.'da üçüncü sektör kuruluşlarının temel özelliklerini göstermektedir. Bu kuruluşlar, aynı piyasada yer alan kar amacı güden kuruluşlara göre daha yüksek kalite ve çıktı düzeyini tercih edeceklerdir. Üçüncü sektör kuruluşları piyasayı temizlemek ve sıfır kar koşulunu

gerçekleştirebilmek için daha düşük fiyatlarla kurulacaklardır ve daha yüksek kalitede çıktı düzeyini tercih edeceklerinden, üretimde verimlilik sağlansa bile ekonomide aynı sektörde yer alan kar amacı güden kuruluşlardan daha yüksek AC ve MC'ye sahip olacaklardır (Phelps, 2003:6-7).

3. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Ülkemizde üçüncü sektör kuruluşları, demokratik sistemin temel unsurlarından biri olarak şekillenmiştir ve geçmişten günümüze kadar ki olan süreçte toplumun gelişmesinde önemli roller üstlenmiştir. Çeşitli sosyal hizmetlerin sağlanmasına yönelik faaliyetlerde bulunan ve gönüllülük esasına dayalı kurulan bu kuruluşlar, Türkiye’de sivil toplum kuruluşu vakıf, dernek ve vatandaş girişimleri adı altında faaliyetlerini yürütmektedir.

Selçuklular döneminden itibaren vakıf şeklinde örgütlenen bu yapılar, Osmanlı devleti döneminde ekonomik ve sosyal yaşamın düzenlenmesinde daha çok rol üstlenmiş ve güçlenmişlerdir. Osmanlı devleti döneminde, bu sivil toplum kuruluşları hem sayı bakımından hem de işlevleri açısından altın çağını yaşamıştır. Ancak devletin son döneminden itibaren vakıflarda bir gerileme süreci yaşandığı görülmektedir. Bu süreç Cumhuriyet’in kurulduğu ilk dönemlere kadar uzanmaktadır (Özdemir, 2004: 154-155). Cumhuriyet döneminde her türlü vakıf işleri Başbakanlığa bağlı Vakıflar genel müdürlüğüne devredilmiş ve 1935 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu, 1956’da kabul edilen vakıflar genel müdürlüğü teşkilat kanunu ve 1984’te kabul edilen 227 sayılı kanun hükmünde kararname ile vakıflar idaresinde köklü değişiklikler yapılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında vakıf sayısı oldukça azdır. Devletin teşvik politikası ve yapılan yasal düzenlemeler sayesinde sonraki yıllarda kurulan üçüncü sektör sayısında önemli bir artış gözlenmiştir. Özellikle 1967 yılında Bakanlar Kurulu’na üçüncü sektör vergi bağışıklığı tanıma yetkisinin verilmesi ve çeşitli vergi yasalarındaki düzenlemelerle vakıflara yapılan bağışların özendirilmesi bu kurumları ilgi odağı haline getirmiştir. Kuruluş amaçlarına bakıldığında

ülkede hemen hemen her konuda üçüncü sektör kuruluşu bulunmaktadır. Bunların önemli kısmını eğitim, kültür, sanat, spor, sağlık, sosyal yardım, bilim, teknoloji, araştırma ve çevre konularına yönelik faaliyet gösteren üçüncü sektör kuruluşları oluşturmaktadır (http://www.turkcebilgi.com/t%C3%BCrkiye'de_sivil_toplum_kurulu%C5%9Flar%C4%B1/ansiklopedi, Erişim Tarihi: 15.03.2011).

Ülkemiz sosyo-ekonomik yaşamında yüzyıllarca görev yapan vakıfların yerine getirdiği hizmetlere bakıldığında, bunların dini, ekonomik ve toplumsal amaçlı oldukları görülmektedir. Bu tür kuruluşlar, buldukları ülkelerin eğitimine, kültürüne, ekonomisine, sosyal ve siyasal yaşamlarına büyük katkılarda bulunmuşlardır. Vakıf hizmetlerinin önemli bir kısmının toplumsal hizmetlere ayrıldığı görülmektedir. Vakıflardan bir kısmı, eğitim (örneğin, Dar'üş-Şafaka) ve sağlık (örneğin, dar'üş-şifalar) işlerine yönelerek, ulusal kültürün yükseltilmesi, halk sağlığının korunması, bireylerin yaşamlarının korunması için çalışmıştır. Bir kısmı da, örneğin yoksulların karınlarının doyurulması, ağır ve yıpratıcı işlerde çalışan işçilere ikramiye bağlanması, yaşlanıp çalışamayacak eşrafa devamlı aylık bağlanarak yardım edilmesi, kimsesiz çocukların, yetimlerin, dulların ve yoksulların korunması vs. sosyal güvenlik amacına dönük olarak hizmet gerçekleştirmiştir (Özdemir H., 1997 : 309, 312-313).

1980'li yıllardan itibaren dünya çapında yükselen özelleştirme, liberal ekonomi politikaları, insan hakları, çevrecilik, kadın hakları, dini haklar ve sivil toplum gibi konular Türkiye sınırlarını da aşmış ve burada da kendine yeni bir gündem bulmuştur.

Ancak ülkemizde dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşlarının işlerliği, bu kuruluşların üye sayıları gelişmiş ülkelere oranla sınırlı kalmaktadır. Bunun nedeni ise devlet- üçüncü sektör arasındaki ilişkinin yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. 1970'lerden itibaren birçok Avrupa ülkesinin yanı sıra ABD'de refah devletinde hızlı bir dönüşüm süreci yaşanırken, Türkiye'de bu dönüşüm süreci daha geç bir süreçte başlamış olmasıdır. Devlet-Üçüncü Sektör ilişkisini geliştirmek amacıyla, bunlar arasında iyi örgütlenmiş, etkin ve yararlı çalışmalarda bulunanların belirlenerek, desteklenmesi ve teşvik edilmesi, bunlara SHCEK tarafından, görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri doğrultusunda yol gösterici görüş ve tavsiyelerde bulunulması, bu tür hizmetlerin miktar ve kalitesinin artmasında yararlı olacaktır. Ülkemizde eğitim, sağlık, sosyal hizmetler vb. konularda merkezi devletin ağırlığı çok fazladır. Kamu kuruluşlarının sunduğu sosyal nitelikli kamu hizmetlerinin tamamı merkezi yönetimin (Ankara'nın) kontrolünde gerçekleştirilmektedir. Aşırı merkeziyetçilik,

hizmetlerin planlanması, yapılması ve gereksinim duyanlara aktarılmasını aksatmaktadır. İlave olarak, finansal kaynak sıkıntısı da bu hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, Bu açılardan bakıldığında, Türkiye’de sosyal refah hizmetlerinin yerine getirilmesi bağlamında hem kamu yönetiminin, hem de Üçüncü Sektör kuruluşlarının istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir (Özdemir, 2004:154-159)

3.1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Üçüncü Sektör Kuruluşları

Türkiye’de sivil topluma temel teşkil eden örgütler son zamanlarda yaygın olarak Üçüncü Sektör olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplumun herhangi bir kuruluşun çatısı altında yer almayan sosyal hareketler düzeyinde de varlık gösterdiği düşünüldüğünde Üçüncü Sektör tanımlamasının oldukça kurumsal ve sivil toplumu açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Üçüncü Sektör daha çok güvenlik birimleri tarafından kontrol edilebilen, izinli, resmi kurumlara işaret etmektedir. Bu bağlamda dernekler, vakıflar, sendikalar ve kooperatifler gibi resmi kurumların yanı sıra; arkadaşlık grupları, herhangi bir dernek kapsamında yer almayan sosyal hareketler, protesto grupları, kilise ve cemaatler gibi resmi olmayan örgütleri de sivil toplum kuruluşları olarak değerlendirilebiliriz. Buradan hareketle Türkiye’deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarının genişçe bir profili çizilecek olursa aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi : 12.03.2011)

Çizelge 3. 1. Türkiye’deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Sınıflandırılması

Mesleki sivil toplum kuruluşları	TOBB, TESK
İşveren kuruluşlar	TİSK, TÜSİAD
İşçi ve memur sendikaları	DİSK, KESK
Cemaatler	İSKENDERPAŞA CEMAATİ, NUR CEMAATİ
Hak ve özgürlükler alanında gelişen kuruluşlar	İNSAN HAKLARI DERNEĞİ, MAZLUM-DER
Etnik ve kültürel haklar alanında gelişen kuruluşlar	ALEVİ CEMAATLERİ
Çevreci kuruluşlar	TEMA, TÜRK ÇEVRE VAKFI
Yarı resmi reaksiyoner kuruluşlar	ADD, ÇYDD
Kadın hareketleri	KADER
Yardım ve kurtarma faaliyetleri yürüten kuruluşlar	İHH, AKUT
Uluslar arası NGO’lar	ULUSLAR ARASI AF ÖRGÜTÜ

Sivil toplum kuruluşlarını Çizelge 3.1.’deki gibi sınıflandırdıktan sonra, bu kategorilere ilişkin açıklamalara değinelim.

3.1.1. Mesleki Alanda Faaliyet Gösteren Üçüncü Sektör Kuruluşları

Odalar (sanayi ve ticaret odaları), birlikler (TOBB, Tabipler Birliği, Barolar Birliği vs), esnaf konfederasyonu (TESK) ve medya bu kategoride yer alır. Bu kategoride yer alan Üçüncü Sektör Kuruluşlarının her biri sivil toplumun gelişimine değişik noktalardan katkı sağlamaktadır. Ortak noktalar olarak toplumsal kesimleri harekete geçirmek, hükümetler üzerinde baskı oluşturmak ve toplumun dünyayla entegrasyonunu sağlamak gibi işlevleri yerine getirirler (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.2. İşveren Kuruluşlar

TİSK ve TÜSİAD gibi işveren örgütlerine 1980 sonrasındaki açılımlara ilave olarak ortaya çıkan MÜSİAD, AGİAD, ASKON, İŞHAD, GESİAD gibi işveren dernekleri birer kuruluş olarak geniş tabanlı üye profili üzerinden faaliyet göstererek katılmışlardır. Bu kurumlardan TÜSİAD ve son zamanlarda da MÜSİAD ekonomik birer kurum olmanın yanında aynı zamanda birer fikir kulübü gibi çalışmaktadırlar (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12. 03.2011).

3.1.3. İşçi ve Memur Sendikaları

İşçi sendikaları dünyanın birçok yerinde özellikle sendikacılık geleneğinin yaygın olduğu Avrupa ülkelerinde en geniş sivil toplum örgütlerini oluşturmaktadırlar. Türkiye’de faaliyet gösteren TÜRK-İŞ, DİSK ve HAK-İŞ gibi konfederasyonlar ve bunlara bağlı yan kuruluşlar iki milyon üzerinde üyeyi temsil etmektedirler. İşçi sendikalarının en temel işlevleri üyelerini işveren karşısında korumak, onların çıkarlarını savunmaktır. Gerek iş dünyası, gerekse hükümetler üzerinde kurdukları baskılarla üyelerinin çıkarlarını korumada, yaşam standartlarının iyileştirilmesinde, sosyal güvencelerinin teminat altına alınmasında önemli işlevlere sahiptirler. Ancak Avrupa’daki sendikal hareketle kıyaslandığında Türkiye’deki sendikaların genel olarak kamu sektöründeki emekçi kesime hitap etmesi sendikaları dolaylı olarak devlete bağımlı hale getirmektedir (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.4. Geleneksel Muhafazakâr Gruplar (Cemaatler)

Geleneksel muhafazakâr cemaat, vakıf ve derneklerin yönlendirdiği geniş kitleler eğitimin yanı sıra ekonomik alana da ilgi duymakta ve bu alanlarda bir hareketlilik meydana getirmektedirler. Dini cemaatlerin değişik

alanlardaki faaliyetleri içinde eğitim ve medya alanındaki faaliyetleriyle ön plana çıkmaktadırlar (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.5. Hak ve Özgürlükler Alanında Gelişen Örgütler

İnsan hakları alanında faaliyet gösteren derneklerle, düşünce platformu niteliğindeki dernekler bu konuda ön plana çıkan örgütlerdir. İnsan Hakları Derneği ile Mazlum-Der insan hakları konusunda hem Türkiye’de hem de uluslararası platformda dikkat çeken derneklerdir. Bu dernekler periyodik olarak insan hakları ihlallerini tespit edip yayınlamakta, bunları kamuoyunun dikkatine sunmaktadırlar. Bununla birlikte insan hakları açısından mağdur olan insanlara yardım elini uzatmakta, bunları devlet karşısında korumaya çalışmaktadırlar (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.6. Etnik ve kültürel haklar etrafında ortaya çıkan Örgütler

Bu alanda gelişen örgütlenmeler sistemin yumuşak karnını oluşturan bir zeminde gelişmektedirler. Etnik ve kültürel alanda varlık gösteren sivil toplum örgütleri sosyal dayanışma ve yardımlaşma duygusunu geliştirmenin yanında, ortak kimlik ve bilinç gelişimine de büyük bir ivme kazandırmaktadırlar (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.7. Çevreci örgütler

Birleşmiş Milletlerin çevre konusunu 1973’te uluslararası bir sorun olarak ele almasından itibaren çevre konusu Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının gündemine girmiştir. Bazı gönüllü kuruluşlar (özellikle Türkiye Tabiatını Koruma Derneği ve Türkiye Çevre Vakfı) çevre konusunda devletten daha erken davranarak bu konuyu hem siyasetin gündemine sokmaya çalışmış, hem de hukuksal mevzuatta çevre konusuna yer vermeyi sağlamıştır. Bugün Türkiye çapında faaliyet gösteren çok sayıda gönüllü çevreci kuruluşun yanı sıra, yerel düzeyde gün yüzüne çıkan çok sayıda platform, inisiyatif grubu, dernek ve vakıf çevre konusuyla ilgilenmektedir. Bu tür sivil toplum örgütlerinin sayısı iki bin civarındadır. Bunlardan özellikle Türkiye çapında faaliyet gösteren Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye Tabiatını Koruma Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Derneği, TEMA vb. gibi birçok kurum çevre konusunu hükümetlerin gündemine sokmanın yanında; Türkiye’de değişik platformlarda çevre bilincinin yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadırlar. (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.8. Yarı Resmi Reaksiyoner Örgütler

Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi “yarı-resmi reaksiyoner” grupları “devletin sivil toplumu” olarak zikretmek mümkündür. 1980’li yıllarda yükselişe geçen değerler Türkiye’deki resmi ideolojinin temel değerlerinin aşınmasına yol açınca devletin bazı birimleri tarafından desteklenen ADD ile ÇYDD gibi dikkat çeken dernekler ortaya çıkmaya başladı. Bu derneklerin temel misyonları “üç odak” diye tanımladıkları etnik, dini ve liberal alandaki değerler etrafındaki sivil oluşumlara karşı mücadele etmek olmuştur (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.9. Kadın Hareketleri

1980’li yılların hemen başlarından itibaren kamusal yaşamda görülmeye başlanan kadın hareketlerini Türkiye’deki kamusal yaşamın farklılaşmasında rol oynayan önemli sivil toplum örneklerinden biri olarak zikretmek mümkündür. 1980’li yıllarda radikal, sosyalist ve eşitlikçi çizgide gelişen feminist kadın hareketleri yaklaşık on yıl boyunca Türkiye’de kadın adına önemli bir canlılık getirdi. Bazı kadınlar Cumhuriyet tarihinde ilk defa kadın hakları veya kurtuluşu için kamusal alanda faaliyet göstererek kendilerini “devletin erkeksi kadınları” görüntüsünden kurtardılar. Öte yandan geleneksel “ailenin direği” rollerinden sıyrılarak kamusal alanda sosyal aktörler olmaya dönük talepleri ile eğitim kurumlarında, iş dünyasında yer almaya çalışan geleneksel muhafazakâr kesim kadınları da feminist kadınların meydana getirdiği zenginliğe farklı bir renk olarak katıldılar. Gökkuşuğu Kadın Platformu, Başkent Kadın Platformu, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı gibi platform ve vakıflarla geleneksel muhafazakâr kesim kadınları feminist kadınların KADER’in yanında kamusal yaşam alanında kadınlar adına önemli bir değişime öncülük ettiler. Geleneksel muhafazakâr kadınlar Türkiye’deki tek tip ideolojik kamusal alana farklı bir renk olarak katılmaya çalışırken, kendileri de önemli bir değişim geçirmektedirler (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.10. Yardım ve Kurtarma Faaliyetleri Yürüten Örgütler

İnsan Hak ve Hürriyetleri Vakfı (İHH) ve AKUT başta olmak üzere son zamanlarda yardım kampanyalarına aracılık yapmak ya da sivil kurtarma faaliyetleriyle ön plana çıkan çok sayıda kuruluş oldu. Bu tür kuruluşlar hem yardım kampanyalarını organize etmek, hem de kurtarma faaliyetlerini koordine etme anlamında çok önemli işlevlere sahiptirler (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.11. Uluslar arası NGO'lar

Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası NGO'ları son bir sivil toplum cephesi olarak düşünmek mümkündür. Türkiye'de şube kurarak faaliyet gösteren Friedrich Neumann Vakfı, Conrad Adenaur Vakfı, Uluslararası Af Örgütü, Helsinki İzleme Komitesi, Avrupa Birliği Temsilciliği, GreenPeace gibi değişik alanlarda faaliyet gösteren uluslar arası NGO'lar Türkiye'de sivil toplum bilincinin, demokratik siyasal kültürün yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Bunlar modern değerlerin Türkiye'ye taşınmasına aracılık ettikleri gibi, Türkiye'deki üçüncü sektör kuruluşlarının faaliyetlerine de parasal destek sağlayarak sivil canlanmaya katkıda bulunmaktadırlar (<http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum>, Erişim Tarihi: 12.03.2011).

3.1.12. Türkiye'deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Dağılımı

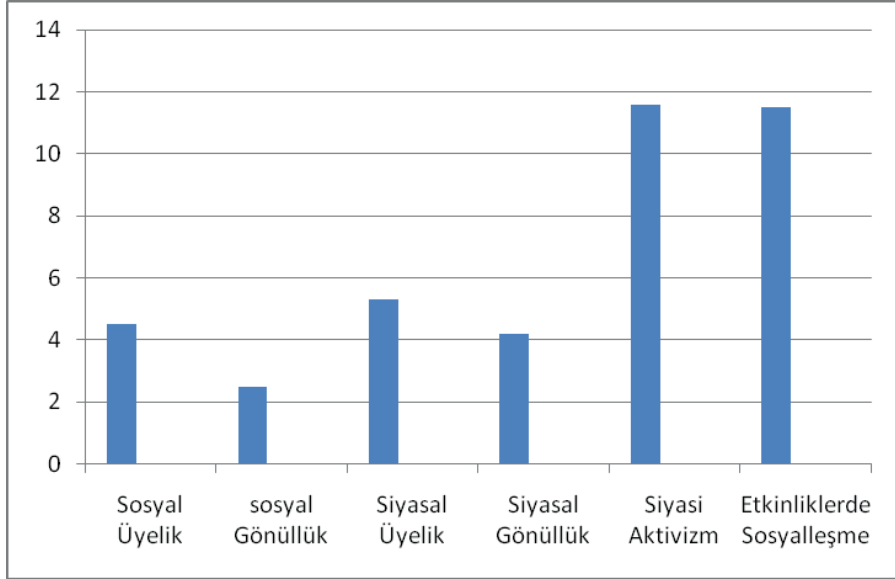
Türkiye'de ülke nüfusu göz önüne alındığında aktif olarak çalışan üçüncü sektör kuruluşlarının ülke genelindeki dağılımı oldukça zayıf olduğu görülmektedir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre ülkemizde toplam 86.031 adet dernek ve 4547 adet vakıf bulunmaktadır. Bu kuruluşların büyük bir çoğunluğu, yaklaşık %94,7'si dernek geri kalan %5,3'ü ise vakıflardan oluşmaktadır. Dernekler arasında en yaygın olanlar; toplam 12.760 adet camii yaptıрма derneği, 8590 adet sosyal yardımlaşma derneği ve 7546 adet hemşeri derneği bulunmaktadır (TÜSEV, 2006 :57). Söz konusu vakıfların %22'si ise kamu tarafından kurulmuş vakıfları kapsamaktadır. Vakıfların faaliyet alanları arasında % 56.2 sosyal yardımlar, %47,5 eğitim ve %21,84 oranında ise sağlık hizmetleri yer almaktadır. Resmi kayıtlara göre vakıfların sadece %1, 28'i demokrasi- hukuk- insan hakları alanında çalışmaktadır (VGM, 2009). Engelliler, kadın ve çocuk hakları alanında faaliyet gösteren üçüncü sektör kuruluşlarının sayısı oldukça düşük bir düzeyde kalmaktadır.

Çizelge 3. 2. Türkiye'de Faaliyet Gösteren Üçüncü Sektör Kuruluşu Sayısı

Dernek	86.031	%56.01
Vakıf	4.547	%2.96
İşçi sendikaları	94	%0.06
Kamu işçi sendikaları	93	%0.06
Odalar	4.749	%3.09
Kooperatifler	58.090	%37.82
Toplam	148.233	%100

Kaynak: YÇDUYGU, A., vd., 'Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası' CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Türkiye Ülke Raporu II, İstanbul : 2011, s. 61'den alınmıştır.

Türkiye’de Üçüncü sektör kuruluşlarına üyelik, gönüllülük ve bağış düzeyleri oldukça düşüktür. Toplumun %4,51’i sosyal, %5,53’ü ise siyasi nitelikte bir üçüncü sektör kuruluşuna üyedir ve %2,5’ sosyal, %4,2’si siyasi bir üçüncü sektör kuruluşuna gönüllülük yapmaktadır (DDA, 2007). Türkiye’de bu kuruluşlara katılım düzeyini şekil 3.1.’deki gibi gösterebiliriz.

Şekil 3.1. Türkiye’de Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Katılım Yayınlığı

Kaynak: DDA, 1999- 2007 ve TÜSEV, 2006 ‘Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci’, İstanbul 2006 s. 52’den alınmıştır:

3.3. Türkiye’de Sosyal Grupların Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Katılım Düzeyi

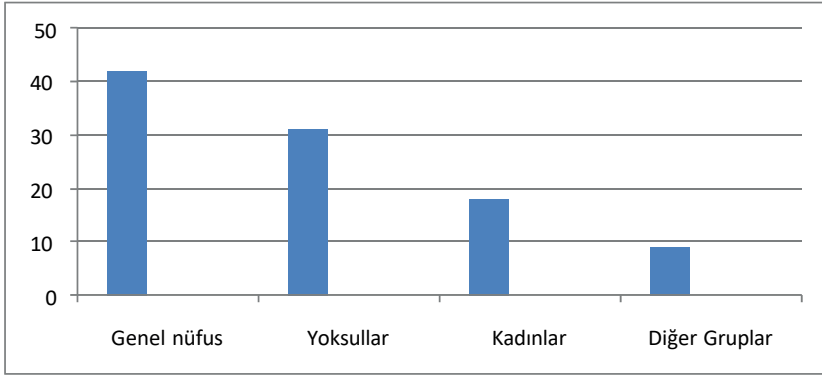
Türkiye’de Üçüncü Sektör Kuruluşlarına üyelik oldukça düşük bir düzeydedir. 1999 dünya değerler araştırması verilerine göre %7.8 oranındaki Üçüncü Sektör üyeliği içinde birden fazla Üçüncü Sektör’e üye olma oranı % 29.8 civarında olmuştur. 2002 yılında yapılan bir başka araştırma verilerine baktığımızda ise bu oran %27 gibi bir düzeyde kalmıştır. Dernek üyeleri arasında başka bir Üçüncü Sektör’e üye olma oranı %31, vakıflarda %29, sendikalarda %27 ve meslek odalarında ise %14’tür. TÜSEV’in 2005 yılında yapmış olduğu sivil toplum araştırması anket çalışmasında kadınların Üçüncü Sektör Kuruluşlarına üyeliği normalin altında olarak değerlendirilenlerin oranı %79,5 olarak belirlenmiştir. İçişleri Bakanlığının

2005 yılı verilerine göre derneklere üye olan kadın sayısı 770.671 iken, erkek üye sayısı 3.555.577'i bulmuştur.

Çizelge 3. 3. Türkiye'de Sosyal Grupların Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Katılım Düzeyi

	Yok/ Dışlanmış%	Normalin altında	Eşit şekilde	Normalin Üstünde
Kadın	3.1	79.5	14.2	3.1
Kırsal Kesim	39.5	55.7	4	0.8
Etnik Azınlıklar	13	57.4	21.3	8.3
Dinsel Azınlıklar	15.1	52.9	20.8	11.3
Yoksullar	48.4	46.8	2.4	2.4
Elitler	0.8	13.5	12.5	73.3

Kaynak: TÜSEV, 'Uluslararası STEP Türkiye Ülke Raporu', İstanbul: 2006, s.51'den alınmıştır.

Şekil 3.2. Türkiye'de Üçüncü Sektör Kuruluşu Hizmetinden Faydalanan Gruplar

Kaynak: TÜSEV, 'Uluslararası STEP Türkiye Ülke Raporu', İstanbul: 2006, s.59'dan alınmıştır.

3.4. Toplumsal Sorunların Çözümünde Üçüncü Sektör Kuruluşlarının etkinlik düzeyi

Üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili olarak TESEV'in 2004 yılında yapmış olduğu analiz sonuçlarına göre, bu kuruluşların toplumsal sorunlara cevap vermede yeterince etkili olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu anket

çalışmasında Türkiye'nin temel sorunları olarak belirlenen işsizlik, hayat pahalılığı, ekonomik istikrarsızlık, yolsuzluk ve eğitim gibi sorunlar temel alınarak üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Ancak TESEV tarafından ortaya çıkarılan bu saptamaların geçerliliği sorgulandığında ise TESEV'in kullanmış olduğu metodun sorunlu olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de üçüncü sektör kuruluşlarına ilişkin ilişkin yapılan bir diğer araştırma ise TÜSEV'in 2004 yılında yapmış olduğu "Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet" araştırması anket verilerine göre ise üçüncü sektör kuruluşları toplumsal sorunların çözümünde sınırlı ancak önemli bir rol oynamaktadır (TÜSEV, 2006: 105-108). TESEV'in 2004 yılında yapmış olduğu analiz verilerine göre Türkiye'nin temel sorunları çizelge 3.5.'de gösterilmiştir.

Çizelge 3.4. Türkiye'de Temel Sorunlar

	2004%	2005%
İşsizlik	%37	%26
Hayat Pahalılığı	%21	%34
Yolsuzluk	%10	%14
Ekonomik İstikrarsızlık	%10	-
Eğitim	%9	%8
Sağlık	%4	%3
Yozlaşma	%4	%3

Kaynak: TÜSEV "Uluslararası STEP Türkiye Ülke Raporu" İstanbul, 2006:105'den alınmıştır.

Çizelge 3.5. Türkiye'deki Sorunların Çözümünde Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Rolü

	Çok Etkili	Etkili	Biraz Etkili	Etkisiz
İşsizlik	%0.8	%11.7	%37.5	%50
Hayat Pahalılığı	%2.3	%10.1	%32.6	%55
Yolsuzluk	%5.5	%20.5	%41.7	%32.2
Ekonomik İstikrarsızlık	%2.3	%17.1	%30.2	%50.4
Eğitim	%15.2	%41.7	%38.6	%54.5
Sağlık	%6.3	%26.2	%45.2	%16
Yozlaşma	%22.1	%41.2	%33.6	%3.1

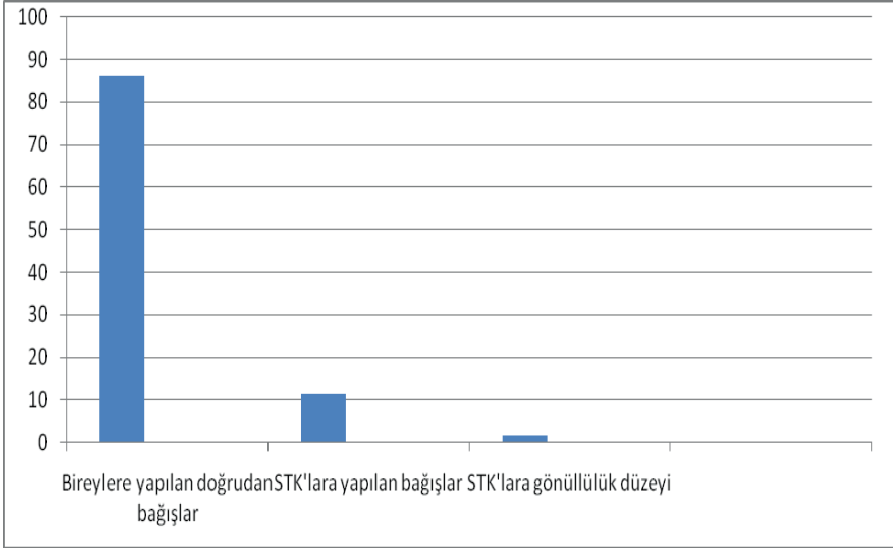
Kaynak: TÜSEV, 'Uluslararası STEP Türkiye Ülke Raporu', İstanbul: 2006, s.105'den alınmıştır.

STEP, sivil toplum kuruluşları 2009 yılı anket verilerine göre ise Türkiye’de üçüncü sektör kuruluşlarının işsizlik, eğitim ve insan hakları gibi sorunların çözümüne etkileri; işsizlik sorununun çözümünde %38’lik bir oranda etkisiz kalırken % 51 oranında biraz etkili olduğu, eğitim sorununda %3 oranında etkisiz kalırken %54 oranında fark edilebilir bir derecede etkisinin olduğu, son olarak insan hakları sorunlarının çözümünde %4 oranında etkisiz kalırken %39 gibi bir oranda fark edilebilir derecede bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (STKA, 2009)

3.5. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Sahip Olduğu Kaynaklar

Türkiye’de, yardımseverlik, yoksullara ve toplumun kötü surumda olan kesimlerine sahip çıkmayı savunan çok köklü ve güçlü bir anlayış hâkimdir. Bu bağlamda Türkiye’de yapılan hayırseverlik faaliyetleri doğrultusunda vatandaşların %80’i zekât, fitre gibi dini bağış, zorunlu bağış, Üçüncü Sektör ve vakıflara bağış yapıldığı belirtilmektedir. Ancak bağışların sadece %18’i bir Üçüncü Sektör kuruluşlarına yapılmaktadır. Söz konusu yapılan bağışların %31,6’si dini kuruluşlara (camii yaptırma dernekleri), %18,5’i Türk Hava Kurumu’na ve %6,7’si ise hayır işleri yapan kuruluşlara verilmiştir. Yüksek ortalama bağış alan kuruluşlar ise 373 \$ çocuk esirgeme kurumu, 116 \$ hayır kurumları, 60 \$ dini kuruluşlar olmuştur. Ayrıca katılımcıların %40’i zekât, %70’i ise fitre verdiklerini belirtmiştir. Bağışta bulunan bireylerin %86’sı ihtiyaç sahibi kimselere doğrudan bağış yapmayı tercih etmekte, bağışların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasının ve etkin şekilde kullanılmasının ancak bu şekilde mümkün olacağını düşünmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkması Üçüncü Sektör Kuruluşlarına olan güvensizlik duygusuna bağlı değildir. Çünkü yapılan anket çalışmasına göre katılımcıların daha çok %53.3’ü ‘Küçük Ölçekli’,

%21.1’i içlerinden geldiği anda bağışta bulduklarını ve bağı yapmak için herhangi bir aracı kuruma gereksinim duymadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %9’u bilgisizlik, %11’i ise güvensizlik nedeniyle bağış yaparken herhangi bir kurumsal aracı kullanmayı tercih etmemektedir (TÜSEV, 2006: 47-48).

Şekil 3.3. Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Yapılan Bağışlar

Kaynak: TÜSEV, 'Uluslararası STEP Türkiye Ülke Raporu', İstanbul: 2006, s.47'den alınmıştır.

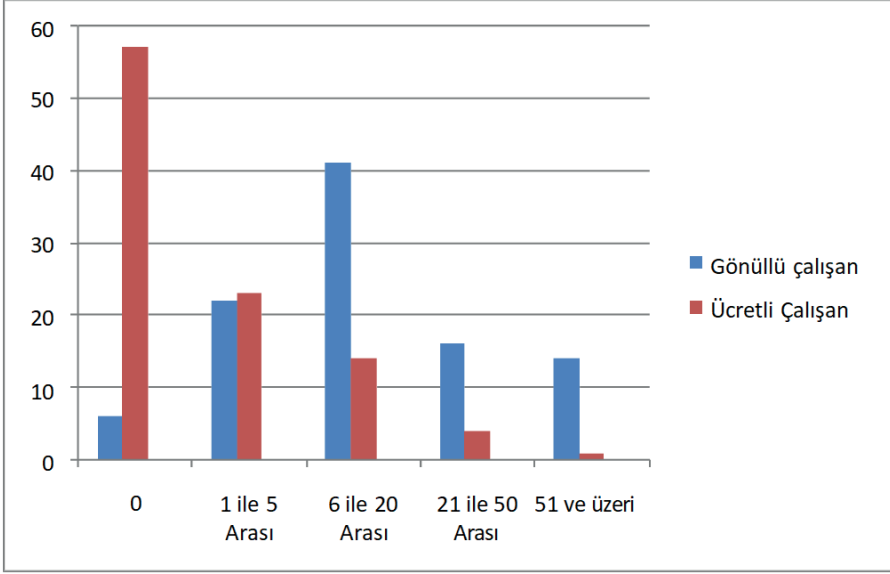
CAF (Charities Aid Foundation)'ın 2010 yılında yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre ise Türkiye'de nüfusun sadece %14'ü son bir ay içerisinde bir üçüncü sektör kuruluşuna nakdi bağış yapmıştır. Aynı araştırmaya göre Türkiye bağış, gönüllük ve tanımadığı birine yardım etme eğilimleri açısından 153 ülke içinde 134. sırada yer almıştır. Üçüncü sektör kuruluşlarına ülke içinde halkın %14'ü nakdi bağış, %7'si gönüllülük yapmakta ve %35'i ise tanımadığı birine yardım etmektedir (CAF, 2010).

3.5.1. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Kaynakları

Bu bölümde üçüncü sektör kuruluşlarının sahip olduğu kaynakları insan kaynakları, mali kaynaklar ve teknolojik kaynaklar olmak üzere üç başlık altında değerlendireceğiz.

3.5.1.1. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Sahip Olduğu İnsan Kaynakları

Türkiye'de üçüncü sektör kuruluşlarının %57'sinde ücretli çalışan bulunmamaktadır. Kuruluşların %41'inin insan kaynakları 6 ile 20 gönüllü çalışandan oluşmaktadır. Ücretli çalışanların %85'i ve gönüllü çalışanların %71'i üçüncü sektör kuruluşlarının bu alanlardaki çalışmalarını yetersiz bulmaktadır (STKA, 2009).

Şekil 3.4. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Sahip Olduğu İnsan Kaynakları

Kaynak: STKA, 'Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Sahip Olduğu İnsan Kaynakları' 2009 dan alınmıştır.

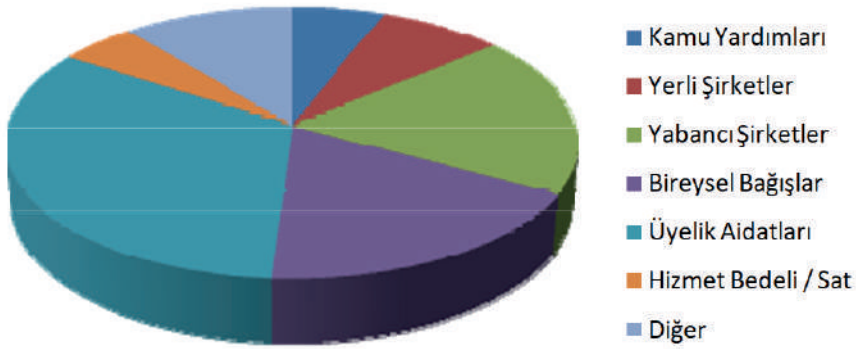
Profesyonel çalışanı bulunan üçüncü sektör kuruluşlarında ücretli çalışanların %60'ı idari ve mali işlerde %51'i uzmanlık pozisyonunda ve %8.5'i ise profesyonel yönetici konumunda bulunmaktadır (YADA, 2010)

3.5.1.2. Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Mali Kaynakların Dağılımı

TÜSEV'in 2006 yılında üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili hazırladığı raporda Üçüncü Sektör Kuruluşlarının çoğunun mali kaynakları hedeflerini gerçekleştirmede yetersiz kaldığını belirtmektedir. Bu yetersizliğin sebepleri ise kuruluşların fon tahsisi ve finansman konularındaki bilgi ve beceri eksiklikleri, kurumsal ve bireysel bağışçıları, Üçüncü Sektör Kuruluşlarına bağış yapmaya teşvik edecek mekanizmaların bulunmaması ve yapılan bağışların büyük bölümünün belli başlı büyük Üçüncü Sektör Kuruluşlarına gitmesidir. Üçüncü Sektör'ün fon tahsisi ve finansman konularındaki eksikliği mali kaynaklarının yetersiz kalmasında önemli bir etkindir. Ayrıca bireysel ve kurumsal bağışların düşüklüğü ve Türkiye'de özel ve kamu sektörlerinin kendilerini yeni yeni üçüncü sektöre fon tahsisi sağlayacak kurumlar olarak görmeye başlamaları da Üçüncü Sektör Kuruluşlarının mali kaynaklarını olumsuz etkilemektedir. Son olarak Türk vakıflarının hemen hiç birinin diğer Üçüncü Sektör Kuruluşlarına fon tahsisi yapma eğiliminde olmaması da

filantropi (Hayırseverlik) anlayışının gelişmemiş olduğunu göstermektedir. TÜSEV tarafından yapılan bu araştırmanın sonucuna göre Üçüncü Sektör Kuruluşlarının %11'i devletten, %21'i ise özel sektörden bağış aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, yabancı kaynaklar (%28) ve hizmet bedelleri (35%) de belli başlı kaynaklardır. Katılımcıların çoğunluğu üyelik bedelleri (%88) ve bireysel bağışları (%60) ana gelir kaynakları olarak saymışlardır (TÜSEV, 2006: 58).

2009 yılında STKA'nın yapmış olduğu çalışmada üçüncü sektör kuruluşlarının mali kaynaklarının %33'ü üyelik aidatlarından, %5'i hizmet bedeli satışından,%6'lık kısmını da kamu kaynakları oluşturmaktadır (STKA, 2009)

Şekil 3.5. Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Mali Kaynakların Dağılımı

Kaynak : STKA ' Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Kapasite' 2009 dan uyarlanmıştır.

Türkiye'deki üçüncü sektör kuruluşlarında mali kaynak çeşitlerinin bölgesel dağılımını ise STKA'nın 2009 yılında yapmış olduğu çalışmaya bağlı olarak çizelge 3.6.'daki gibi gösterebiliriz.

Çizelge 3.6. Mali Kaynak Çeşitlerinin Bölgesel Dağılımı

	Hizmet Bedeli %	Üyelik Aidatı %	Bireysel Bağış %	Yabancı Kuruluş %	Yerli şirket %	Kamu yardımları %
Genel	16	34	18	18	8	6
Marmara	14	16	15	34	19	2
İç Anadolu	21	21	17	33	5	3
Ege	17	27	24	8	20	4
Akdeniz	16	38	26	7	4	9
Karadeniz	18	30	21	16	7	8
D. Anadolu	7	51	10	18	5	9
G.D. Anadolu	16	51	14	12	7	0

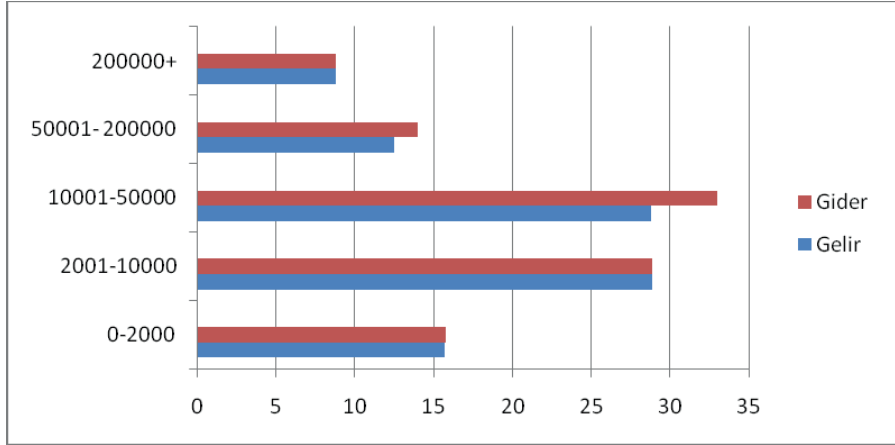
Kaynak : STKA ' Mali Kaynak Çeşitlerinin Bölgesel Dağılımı' 2009 dan uyarlanmıştır.

3.5.1.3. Teknolojik Kaynaklar

Teknolojiye erişim bağlamında Türkiye'deki üçüncü sektör kuruluşlarının büyük bir çoğunluğunun düzenli bir şekilde erişimi bulunmaktadır.

3.6. Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Gelir ve Gider Dağılımları

Türkiye'deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarının % 44,2'sinin geliri yılda 10000 liradan azdır. Bu neredeyse kirayı zor karşılayacak bir tutara denk gelmektedir. Fakat bu tablodan ortaya çıkan bir diğer sonuç da, sivil topografyayı oluşturan kuruluşlar arasındaki maddi imkânlar farkıdır. Çünkü Türkiye'deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarının yaklaşık beşte birinin (% 21.3) yıllık gelirinin 50000 liranın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Gönüllü Kuruluşların giderleri, gelirleri ile aynı resmi vermektedir. Kuruluşlar için durum şöyledir, gelen gider. Bu Türkiye'de Üçüncü Sektör Kuruluşlarının kısa vadeli yaşadıklarını göstermektedir. Gelir tablosu ile aynı davranışı sergileyen gider davranışı için de yukarıdaki tespitler geçerlidir. Üçüncü Sektör'ün yaklaşık dörtte biri (% 22.3) 2008 yılında 50000 liranın üzerinde bir gidere bilançolarında yer verirken, kuruluşların (% 44.7'si yıllık harcamalarını 10000 TL'nin altında tutmuştur.

Şekil 3.6. Türkiye'deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarında Gelir ve Gider dağılımı

Kaynak: Keyman F. vd, 'Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü', 2010: 145'den alınmıştır.

3.6.1. İllere Göre Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Gelir Ortalaması

Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Türkiye genelindeki 2008 yılındaki gelir ortalamalarına buldukları iller ayrımıyla bakıldığında, anlamlı farklar oluşturan üç düzeyin varlığı gözlenmektedir. En alt düzeyde gelir ortalaması 15 000- 25 000 TL civarında olan iller vardır. Bu grup içinde Güneydoğu, Akdeniz, Ege, Marmara, Karadeniz bölgesi illeri ve İzmir olmak üzere örneklemin büyük bir kısmını temsil eder. İkinci düzeyde, 2008 için ortalama 70 000 aşan gelirleriyle Ankara ve İç Anadolu'da bulunan Üçüncü Sektör Kuruluşları yer almaktadır. En üst düzeyde ise, 2008 için ortalama 130 bini aşan gelirleriyle İstanbul'da bulunan Üçüncü Sektör Kuruluşları yer almaktadır. Bu üç düzeye bakıldığında yıllık ortalama gelirle, bulunulan ilin nüfusu arasında bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Yüksek nüfusu olan illerde bulunan Üçüncü Sektör Kuruluşlarının yıllık ortalama gelirleri, diğer illerdekilerin yıllık ortalama gelirlerinden yüksektir (Keyman vd, 2010 : 146).

Çizelge 3.7. İle Göre Gelir Ortalamaları

Ortalama	(TL)	Std. Sapma
Güneydoğu	18,445	20,346
Akdeniz	12,820	19,816
Ege ve Marmara	20,715	31,792
Karadeniz	14,624	20,438
İç ve Doğu Anadolu	72,270	177,048
İstanbul	108,890	310,493
Ankara	70,430	169,233
İzmir	21,133	27,267

Kaynak: Keyman F. vd, 'Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü', 2010: 146'dan alınmıştır.

3.6.2. Sivil Topografya'ya Göre Gelir Ortalamaları

Üçüncü Sektör Kuruluşlarının 2008 yılındaki gelir ortalamalarına, Sivil Topografya Tasnifi'ndeki kategorilerine göre bakıldığında, en düşük gelir ortalaması Hemşeri Gönüllü Kuruluşlarındadır. Fakat standart sapmalardaki aşırılıklar nedeniyle hemen üstünde sıralanan kuruluşlar ile arasındaki fark, anlamlı görünmemektedir.³⁴ Esas anlamlı farklar gelir düzeyi yüksek kuruluşlarla diğerleri arasında görülmüştür. En yüksek gelir düzeyi ortalaması, 2008 yılı için 361 000'i aşan bir ortalama ile, Yan kuruluşlarda tespit edilmiştir. Bu kategoriyi, 2008 yılı için 90 000 - 110 000 aralığında ortalama gelir düzeyine sahip olan Hayırsever, Uzman ve Pazar Eksenli Kuruluşları takip etmektedir (Keyman vd, 2010 :147)

Çizelge 3.8. Sivil Topografyaya Göre Gelir Ortalamaları

Tasnif	Ortalama	Std. Sapma
Özörgüt	22,858	28,492
Hayırsever	82,371	114,622
Uzman	84,523	166,251
Savunucu	36,022	78,121
Siyasi Yönelimli	34,225	50,934
Kulüp	29,520	62,365
Sosyalizasyon	37,700	79,150
YYG	26,304	46,446
Hemşeri	15,860	17,062
Yan Kuruluş	361,810	834,653
Pazar Eksenli	118,358	275,785
Meslek Eksenli	20,369	25,129
Himayeci	69,333	120,692

Kaynak: Keyman F. vd, 'Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü', 2010: 146'dan alınmıştır.

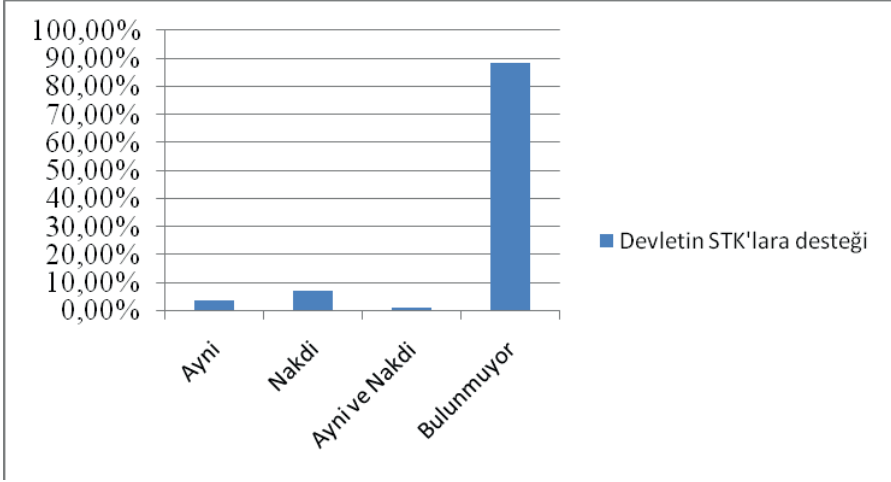
3.7. Devletin Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Desteği

Devletin aynı veya nakdi kaynak alımı olan Üçüncü Sektör yelpazesi oldukça sınırlıdır. 'Türkiye' de hayırseverlik vatandaşlar ve sosyal adalet raporunda devletle işbirliği içinde bulunan vakıfların %33'ü belediye, %29'u valilik, %19'u kaymakamlık, %9'u müftülük, %33'ü il milli eğitim müdürlükleriyle işbirliği içinde olduğu görülmektedir. Ankete katılanların %88,3'ü devletten yardım almadıklarını belirtmişlerdir. "Türkiye'de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi" raporunda da, devlet-Üçüncü Sektör ilişkileri bağlamında işbirliği ve desteğin zayıf olduğu ve devletin Üçüncü Sektör Kuruluşları ile ilgili harcamalara az para ayırdığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar devletin Üçüncü Sektör Kuruluşları arasında ayrımcılık yaptığını, vergi mevzuatının yeterince özendirici olmadığını ve devlet- Üçüncü Sektör ilişkilerinde işbirliği tanımı yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Çizelge 3.9. Devlet'in Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Desteği

	Devletin Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Desteği
Ayni	3,6%
Nakdi	7,2%
Ayni ve Nakdi	0,9%
Bulunmuyor	88,3%

Kaynak: TÜSEV , 'Sivil Toplum Değerlendirme Raporu', İstanbul: 2006, s.77- 78'den alınmıştır.

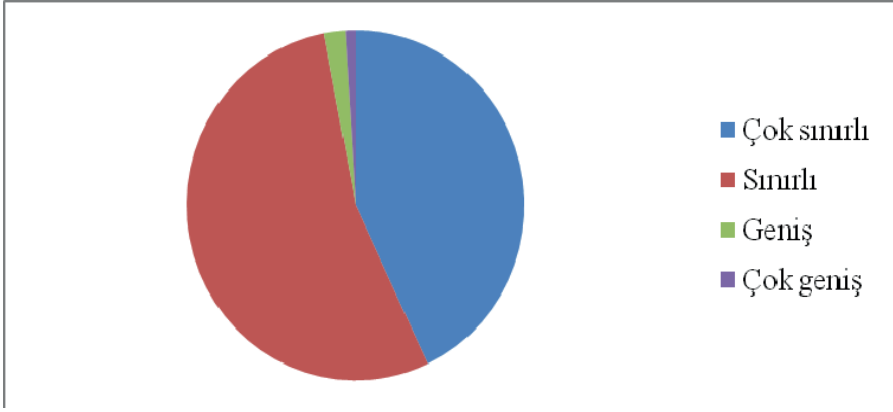
Şekil 3.7. Devlet'in Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Desteği

Kaynak: TÜSEV , Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2006, s.77-78'den alınmıştır.

Çizelge 3.10. Devletten Yardım Alan Üçüncü Sektör Yelpazesi

	Devletin Üçüncü Sektör Kuruluşlarına desteği
Çok sınırlı	43%
Sınırlı	54%
Geniş	2%
Çok geniş	1%

Kaynak: TÜSEV , Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2010, s.4'den alınmıştır.

Şekil 3.8. Devletten Yardım Alan Üçüncü Sektör Yelpazesi

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2010, s.4'den alınmıştır.

STKA'nın 2009 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre ise 2009 yılında devletten yardım alan üçüncü sektör kuruluşları %54 oranında çok sınırlıyken %43 oranında sınırlı bir düzeyde, %1'lik kısımda ise çok geniş ölçüde kaldığı görülmektedir.

3.8. Özel Sektörün Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Desteği

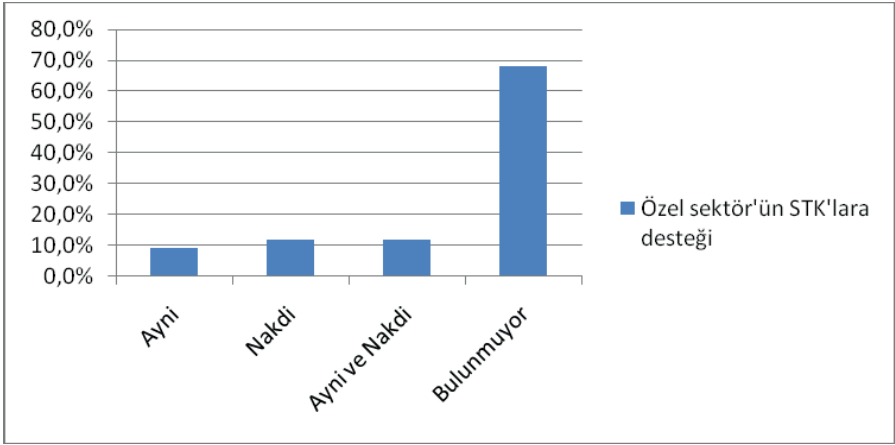
Özel sektörden aynı/nakdi kaynak aktarımı alan Üçüncü Sektör yelpazesi oldukça dardır. “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” verilerine göre katılımcıların % 62’si işadamları derneklerinin veya kuruluşlarının Üçüncü Sektör girişimlerine nadiren katıldıklarını, sadece %7’si sıkça katıldıklarını belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların bünyesinde görev aldıkları Üçüncü Sektör Kuruluşlarına özel şirketlerden aynı ve/veya nakdi yardım alma oranı sadece % 32 olmuştur. Kurumsal bağışlar konusunda eğitim, çevre, sanat ve kültür alanları en popüler alanlar olmakla birlikte, çoğu şirket birden fazla alanda çalışmak istediğini belirtmektedir. Şirketlerin yaptıkları ortalama bağış miktarı belirsiz olmakla birlikte bağışların ayniden çok nakdi oldukları ve şirketlerin bütçelerinde bu harcamaları için sabit bir kalem yer almadığı anlaşılmaktadır. Yine de şirketlerin filantropiye daha yapısal ve stratejik bir şekilde yaklaşmaları gerektiği konusunda farkındalık artmaktadır. Türkiye’de Üçüncü Sektör Kuruluşlarının özel sektörün desteğini almada karşılaştıkları problemlerin başında özel sektörün işbirliği yapacağı Üçüncü Sektör Kuruluşları halkla ilişkiler uzmanları aracılığı ile ya da üst düzey yönetimin bağlantıları ile bulmalarıdır. Bu durum özel sektör

desteğinin sadece küçük bir grup üçüncü sektör kuruluşu için erişilebilir olmasına ve projelerin şeffaf olmamalarına sebep olmaktadır. Ayrıca vergi yasalarının kurumsal filantropiyi destekleyici nitelikte olmaması da kısıtlayıcı bir diğer etkidir. Özel sektör sık sık Üçüncü Sektör kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin yetersizliğinden şikâyet etmekte ve küçük bir grup Üçüncü Sektör ile çalışmayı tercih etmektedir.

Çizelge 3.11. Özel sektör'ün Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Desteği

	Özel sektör'ün Üçüncü Sektör Kuruluşlarına desteği
Ayni	8,9%
Nakdi	11,6%
Ayni ve Nakdi	11,6%
Bulunmuyor	67,9%

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2006, s. 77'den alınmıştır.

Şekil 3.9. Özel Sektör'ün Üçüncü Sektör'e Desteği

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2006, s. 77'den alınmıştır.

4. Türkiyede Devlet – Özel Sektör ve Üçüncü Sektör Kuruluşları Arındaki İlişki

4.1. Türkiye’de Devlet – Üçüncü Sektör ilişkisi

Üçüncü Sektör Kuruluşları günümüzde yerel, ulusal, uluslararası düzeylerde sosyal, ekonomik, kültürel vb. gibi pek çok alanda bir güç haline gelmiş olan yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuruluşlar bir taraftan özel sektör kuruluşları gibi hareket etmekte diğer taraftan gönüllük ilişkisi bağlamında bir araya gelerek çeşitli kamu hizmetlerini yerine getirmektedirler. Bu bağlamda Üçüncü Sektör Kuruluşları özel ve kamu kesimlerinin kesişimin de bulunan bir yapı olarak nitelendirebiliriz.

1970’lerden beri Üçüncü sektör kuruluşları sosyal hizmetleri yerine getirme konusunda devlete göre daha etkin ve daha etkili bir şekilde işlerliğini sürdürmektedir. Başta ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde bu süreç çok uzun dönemlerden beri devam etmektedir. Devlet-Üçüncü Sektör ilişkisi üç temel kategoride karşımıza çıkmaktadır. Birinci kategoride Üçüncü Sektör Kuruluşlarının devlete yardımcı olması yani devlet tarafından yerine getirilmeyen toplumsal hizmetlerin bu kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilmesidir. Devletin toplumsal talebi yeterince karşılayamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü devlet artan toplumsal ihtiyaçları ve hizmetleri karşılayabilmek amacıyla kamu harcamalarını arttırmak zorunda kalacaktır. Ancak böyle durumlarda Üçüncü Sektör Kuruluşları bu hizmetleri karşılarken daha az harcamada bulunmaktadır. İkinci olarak Üçüncü Sektör Kuruluşları devleti tamamlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki büyük ölçüde devlet tarafından finanse edilen hizmetlerin dağıtımının gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Devlet kamu harcamalarını

arttırdıkça Üçüncü Sektör Kuruluşlarının faaliyetlerine olan yardımlarda artmaktadır. Üçüncüsü ise Üçüncü Sektör Kuruluşları daha az müdahaleci bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuruluşlar hizmet üretimi ve kamusal sorumluluğun yerine getirilmesi amacıyla devleti sürekli teşvik etmekte ve buna bağlı olarak daha düşük bir düzeyde müdahale söz konusu olmaktadır(Özdemir , 2004: 173-174)

Üçüncü Sektör- devlet ilişkisini Türkiye açısından değerlendirdiğimizde ise ABD, Fransa, İngiltere vb. gibi ülkelerdeki gelişmiş Üçüncü Sektör yapısının tersine bir durum söz konusudur. Ülkemizde devlet-Üçüncü Sektör ilişkisi çok zayıf bir durumdadır. Bunun en önemli nedeni ise kamu-Üçüncü Sektör ilişkilerini düzenleyen mevzuatın, etik kuralların ve genel teamüllerin eksikliğidir (TÜSEV, 2010: 3).

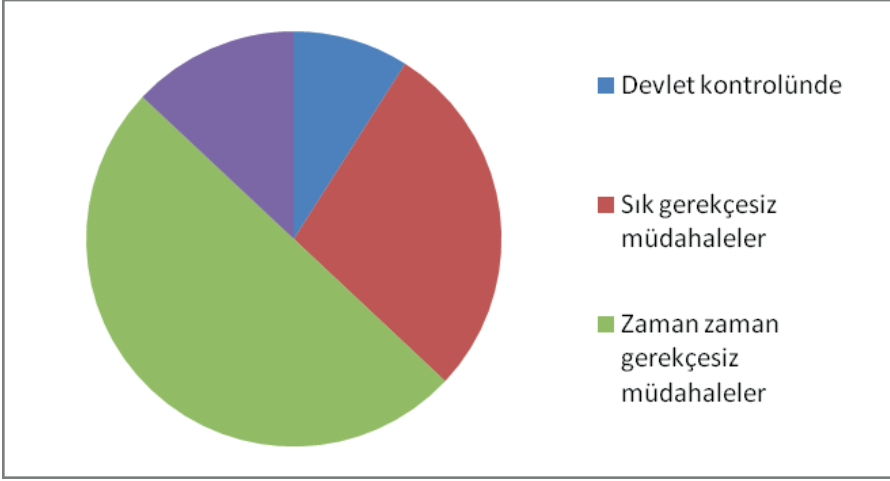
Bu bölümde TÜSEV'in 2004-2006 yılları ve STEP'in 2009-2010 yılları kapsamında 146 Üçüncü Sektör temsilcisiyle 7 ilde (İstanbul, Ankara, Denizli, Adana, Trabzon, Van ve Diyarbakır) uygulanan Üçüncü Sektör anketi verilerine göre Devlet – Üçüncü Sektör ilişkisi değerlendirilecektir.

4.1.1. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Özerkliği

Çizelge 4.1. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Özerkliği

	Üçüncü Sektör ne derecede devletten bağımsız
Devlet kontrolünde	9%
Sık gerekçesiz müdahaleler	28%
Zaman zaman gerekçesiz müdahaleler	50%
Özgür, sadece meşru denetim	13%

Kaynak: TÜSEV , Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2010, s.4'den alınmıştır.

Şekil 4.1. Devletten Bağımsız Olarak İşlerliğini Sürdüren Üçüncü Sektörler

Kaynak: TÜSEV , *Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2010, s.4'den alınmıştır.*

Üçüncü Sektör Kuruluşlarının devletten bağımsız olarak işlerliğini sürdürebilmesi çok sınırlı düzeyde kalmaktadır. Türkiye’de devlet kontrolünde işlerliğini devam ettirebilen Üçüncü Sektör Kuruluşlarının oranı %9 devlet tarafından zaman zaman gerekçesiz müdahalelerin bulunduğu Üçüncü Sektör Kuruluşlarının oranı ise %50 gibi bir yüzdeye karşılık gelmektedir.

4.1.2. Devlet- Üçüncü Sektör Diyalogu

Türkiye’de devlet- Üçüncü Sektör diyalogu ise yine çok sınırlı bir düzeyde kalmaktadır. Aynı araştırma sonuçlarına göre devlet Üçüncü Sektör Kuruluşlarının %3’ü ile geniş kapsamlı ve kurumsallaşmış bir diyalog içerisindeyken % 68 gibi bir oranda bazı Üçüncü sektör Kuruluşlarıyla ki bu gerçekleştirilen diyaloglar gereklilik arz ettiğinde ve geçici bir niteliktedir.

Çizelge 4.2. Devlet-Üçüncü Sektör Diyalogu

	Devlet – Üçüncü Sektör Diyalogu
Yok	8%
Bazı Üçüncü Sektör’lerle gereklilik arz ettiğinde ve geçici	68%
Birçok Üçüncü Sektörler ile, gereklilik arz ettiğinde ve geçici	21%
Geniş kapsamlı ve kurumsallaşmış	3%

Kaynak: TÜSEV , *Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2010, s.7'den alınmıştır.*

4.1.3. Devletin Hesap Verilebilirliğini Sağlama

Türkiye’de devletin faaliyetlerini denetlemede ve hesap vermesini sağlamada Üçüncü Sektör Kuruluşlarının sınırlı bir etkisi bulunmaktadır. Ancak 1990’larda meydana gelen iki önemli olgu devletin üçüncü sektör kuruluşlarına veya halka hesap vermesindeki etkisini arttırmıştır. Bu olgulardan ilki 1996 yılında yaşanan ‘susurluk skandalı’ devletin içyapısındaki yolsuzluk düzeyinin arttığını göstermiştir. Halkta uyanan tepki, daha fazla şeffaflık ve hesap verilebilirliğine ilişkin talepleri gösteren bir durumu ortaya çıkarmıştır. İkinci önemli olgu ise 1999 yılında yaşanan Marmara depreminde, depremzedelerin acil ihtiyaçlarının karşılanmasında Üçüncü Sektör Kuruluşlarının devletten daha etkin bir konuma ulaşmasını sağlamıştır. Kamuoyu Üçüncü Sektör Kuruluşlarının toplumda oynayabileceği hayati rolü ve bu tür ciddi krizlerde kamu sektörlerinin yetersiz kaldığını görmüştür. Türkiye’de sivil toplum araştırması anket sonuçlarına göre %85 oranında sivil toplum kuruluşlarının devletin hesap verilebilirliğini sağlama konusunda aktifliğinin çok sınırlı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda sivil toplumun, devletin hesap verilebilir olmasını sağlamadaki başarısı katılımcıların %93’ü tarafından çok sınırlı bulunmuştur, katılımcıların %50’si bu alanda Üçüncü sektör kuruluşlarını başarısız ve %43 ise biraz başarılı olduğunu belirtmişlerdir.

Çizelge 4.3. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Devletin Hesap Verilebilmesini Sağlaması

	Devletin hesap verilebilirliğini sağlama
Aktif değil	34,1%
Kısmen Aktif	51,2%
Aktif	11,3%
Çok Aktif	3,4%

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2006, s. 104’ den alınmıştır.

4.1.4. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Kamu Politikalarını Etkilemede Aktiflik ve Etki Düzeyi

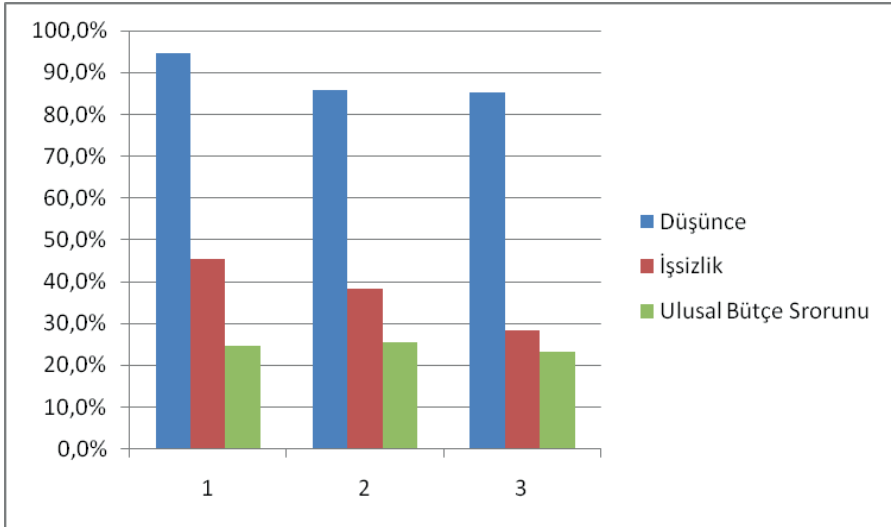
TÜSEV’in 2004 – 2006 yılları arasında hazırlamış olduğu Anket çalışması raporuna göre katılımcıları düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda Üçüncü sektör kuruluşları kısmen aktif ve aktif (sırasıyla %42 ve %40) görmekte, çoğunluk Üçüncü sektör kuruluşları bu alanda kısmen başarılı bulurken üçte biri başarılı bulmaktadır. Ayrıca, üç sosyal politika alanı arasında Üçüncü sektör kuruluşlarının en aktif görüldükleri alan insan

hakları konusunda düşünce ve ifade özgürlüğü olmuştur. İnsan hakları ve düşünce özgürlüğünün aksine, sosyal politikalar alanında kamu politikalarını etkilemede üçüncü sektör kuruluşlarının belirli bir etkisi ya da başarısı bulunmamaktadır. TESEV'in 2004 yılında hazırlamış olduğu rapora göre Türkiye'de sosyal politika alanında en önde gelen sorunlardan biri işsizliktir. Bu sorunun çözülmesinde Üçüncü sektör kuruluşlarının etkisi çok sınırlı bir düzeyde kalmaktadır. Türkiye'de sivil toplum araştırması anket çalışmasında Üçüncü Sektör, işsizlik alanında, kamu politikalarını etkilemede katılımcıların %45,3'ü tarafından aktif bulunmuş, Üçüncü Sektörle ilgili yapılan kampanyalardaki başarısı ise %38,3 oranındadır. Benzer şekilde Üçüncü Sektör'ün yasalardaki değişikliklerde başarılı etkisi olduğunu belirten katılımcıların oranı ise %28,4 olarak bulunmuştur.

Çizelge 4.4. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Kamu Politikalarını Etkileme Düzeyi

	Aktif	Başarılı kampanya	Başarılı Etki
Düşünce özgürlüğü	94,6%	85,8%	85,2%
İşsizlik	45,3%	38,3%	28,4%
Ulusal Bütçe Sorunu	24,6%	5,4%	23,2%

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2009, s. 96'dan alınmıştır.

Şekil 4.2. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Kamu Politikalarını Etkilemede Aktiflik ve Etki Düzeyi

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2009, s. 96'dan alınmıştır.

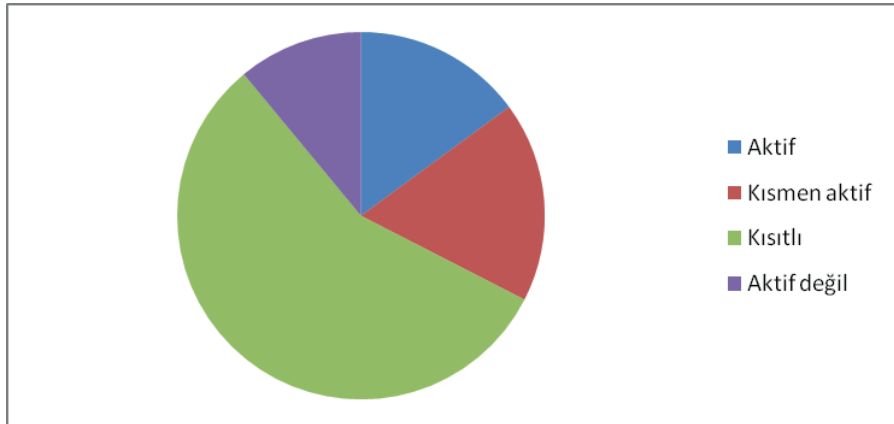
4.2. Kar Amacı Güden Kuruluşlar (Özel Sektör)- Üçüncü Sektör İlişkisi

Özel sektörün genel olarak Üçüncü Sektör Kuruluşlarına karşı kayıtsız olduğu görüşü hâkimdir. Ancak kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının yerleşmesi ile özel sektörün sosyal ve ekonomik kalkınmada üçüncü sektör faaliyetlerini desteklemesi gerektiği düşünülmektedir. “Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Sivil Toplum Değerlendirmesi” raporunda özel sektör-Üçüncü Sektör ilişkisinin sorunlu olduğu ancak özel sektör yaklaşımının eskiye göre daha bilinçli ve olumlu olduğu belirtilmektedir. Ancak “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması” içinde yapılan ankete katılanların çoğunluğu özel sektör- Üçüncü Sektör ilişkilerini ve özel sektörün kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini kısıtlı bulmuştur (sırasıyla %63 ve %62) Ayrıca katılımcıların %68’i özel sektörden destek almadıklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 4.5. Özel Sektör – Üçüncü Sektör İlişkisi

	Aktif	Kısmen aktif	Kısıtlı	Aktif değil
Özel sektör- Üçüncü Sektör ilişkisi	4,8%	10,6%	62,6%	22%

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2009, s. 78’den alınmıştır

Şekil 4.3. Özel sektör – Üçüncü Sektör ilişkisi

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2009, s. 78’den alınmıştır.

4.2.1. Özel Sektörün Hesap Verilebilirliğini Sağlama

Türkiye’de üçüncü sektör kuruluşlarının özel sektörde yer alan kurumların hesap verebilirliğini sağlama etkisi sınırlıdır. Bazı Üçüncü Sektör Kuruluşları’nın şirketleri tüketici haklarını koruma, fiyatlama ve üretim stratejileri konularında sorumlu tutma konularında aktif olduğu görülmektedir. Ancak genele bakıldığında özel sektörün hesap verebilirliğini sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunan çok az kuruluş vardır. Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere, “Türkiye’de Sivil Toplum Araştırması Anket Çalışması” verilerine göre katılımcıların %69 oranıyla büyük bir çoğunluğu Üçüncü Sektör Kuruluşları’nın şirketlerin hesap verebilirliğinde aktif olmadığı görüşünü belirtmişlerdir. Katılımcıların %28’i Üçüncü Sektör Kuruluşları’nın biraz aktif olduğunu belirtirken sadece %3,4’lük bir kısım aktif olduklarını düşünmektedir. Bölgesel danışma toplantıları katılımcıları da Üçüncü Sektör Kuruluşları’nı bu alanda oldukça pasif görmektedir. Bu alanda görülen zayıflık, Üçüncü Sektör’ün faaliyetlerini sürdürdüğü ortam ve kültürle doğrudan bağlantılıdır. Kurumları faaliyetlerinden sorumlu tutma anlayışı henüz tam olarak benimsenmemiştir. Ancak Üçüncü Sektör’ün faaliyet alanları genişleyip özerklik kazandıkça bu alandaki çalışmaların artacağı düşünülmektedir.

Çizelge 4.6. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Özel Sektör’ün Hesap Verilebilirliğini Sağlaması

	Özel sektör’ün hesap verebilirliğini sağlama
Aktif değil	69%
Kısmen aktif	27,6%
Aktif	0,4%
Çok aktif	0,0%

Kaynak: TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu, İstanbul: 2006, s. 104’den alınmıştır.

4.3. Türkiye’deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Güçlü ve Zayıf Yönleri, Fırsat ve Tehditler

Kurumsal bir yapının bir takım kriterlere tabii tutularak incelenmesi teknikleri, modern iş yönetiminin vazgeçilmez araçlarından birisidir ve böylece kurumsal yapının durumu, doğru işleyip işlemediği kolaylıkla belirlenmiş olur. Bu bağlamda kullanılan tekniklerden biri de ‘SWOT Analizi’dir. Bu analiz kuruluşların işlerliği, rekabet gücü, sektördeki konumu, piyasadaki

dış tehditlerin varlığı vb. gibi iç ve dış değerlendirmelerin yapılabildiği en etkili değerlendirme yöntemlerinden birisidir. Kamu ve özel sektörde yer alan kuruluşların yanı sıra, bu analizi üçüncü sektör kuruluşları açısından da yapmamız mümkündür. Bu bölümde TÜSEV'in, 2006 ve 2011 yıllarında, Türkiye'deki üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili yapmış olduğu analiz ele alınacaktır.

Türkiye'de üçüncü sektör kuruluşlarına ilişkin temel çerçeveyi, STEP'in (Sivil Toplum Endeksi Projesi) 2011 yılında yaptığı çalışmalar kapsamında, çizelge 4.7.'deki SWOT analiziyle özetleyebiliriz.

Çizelge 4.7. Türkiye'deki Üçüncü Sektör Kuruluşlarına İlişkin SWOT Analizi

Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Güçlü Yönleri	Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Zayıf Yönleri
<ol style="list-style-type: none"> 1. Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında ve savunuculuk alanlarında oldukça başarılılar. 2. Vatandaşlık haklarının daha iyi kullanılması ve kamu bilincinin artırılmasında diğer üçüncü sektör kuruluşlarını teşvik etmekte. 3. Gönüllük ve bağışlar ile ayakta durmaya çalışarak büyük işler başarabilmekte. 4. Toplum genelinde yardımseverlik geleneğinin bulunması üçüncü sektör kuruluşlarının gelişmesi için elverişli bir ortam yaratmakta. 5. Bazı üçüncü sektör kuruluşları Türkiye sınırları dışında da etkin ve başarılı olabilmektedirler. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bu kuruluşlar hakkında bilinenlerin sınırlı olması. 2. Medya ve halkla ilişkiler konusunda teknik becerileri gelişmemiştir. 3. Kurumsal yapı ve proje geliştirme becerileri eksik 4. İnsan kaynakları ve yönetim kapasitelerinin amaçlarını gerçekleştirmekte yetersiz kalmaktadır. 5. Fon geliştirme kapasiteleri düşük bir düzeyde 6. Üçüncü sektör kuruluşları arasındaki işbirliği kısıtlı
Üçüncü Sektör Kuruluşları için Fırsatlar	Üçüncü Sektör kuruluşlarının Yönelik Tehditler
<ol style="list-style-type: none"> 1. Vatandaşların büyük bir kesimi, bu kuruluşların toplumsal sorunları çözmekte etkili bir rol oynayacağına inanmakta. 2. Devletin bu kuruluşlara olan tutumu teşvik edici 3. Bu kuruluşlara yönelik yasal reformlar oluşturulmakta 4. Özel sektör nezdinde faaliyetleri artmakta 5. Kurumsal sosyal sorumlulukları önem kazanmakta 6. Küresel düzeyde kuruluşların sayılarının artması Türkiye konjonktürünü de olumlu yönde etkilemekte. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vatandaş desteği, katılımı ve güvenini zedeleyecek unsurlar 2. Üçüncü sektör kuruluşlarının yeterince şeffaf ve hesap verilebilir olmaması 3. Bireylerin ve kurumların bağışlarını yönlendiren vergi teşviklerinin bulunmaması 4. Kuruluştaki zayıf yönetim yapısı 5. İyi yönetim ilkelerinin benimsenip uygulanmaması 6. Kendi kendini denetlemeye gereken önemin verilmemesi 7. Strateji ve program alanlarının yanlış belirlenmesi 8. Kaynak israfı

4.3.1. Üçüncü sektör kuruluşlarının güçlü yönleri

1. Üçüncü sektör kuruluşlarıyla ilgili olarak yapılan araştırmalar sonuçları göz önüne alındığında bu kuruluşlar özellikle toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında ve savunuculuk alanlarında başarılı oldukları gözlenmiştir.
2. Avrupa birliği üyelik süreci yasal reform sürecinin tetiklenmesinden çeşitli hak ve özgürlüklere, Üçüncü Sektör Kuruluşlarına mali kaynak sağlanmasından Üçüncü Sektör Kuruluşları arası bağlar kurulmasına, vatandaşlık haklarının daha iyi kullanılmasından ve kamu bilincinin artırılmasına gibi çeşitli konularda Üçüncü Sektör Kuruluşlarını teşvik etmektedirler.
3. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının küçük sayıda da olsa son derece özverili bir grubun gönüllülük ve bağışları ile ayakta durup, büyük işler başarması sevindiricidir.
4. Toplum genelinde yaygın ve yerleşik olan yardımseverlik geleneği Üçüncü Sektör'ün gelişmesi için elverişli bir zemin oluşturmaktadır.
5. Bazı etkin ve gelişmiş Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın Türkiye sınırları dışında da etkin ve başarılı olmakta, örneğin Ürdün'de kadın ve çocuk eğitimi, Endonezya Tsunami mağdurlarına yardım gibi başarılı projelere imza atmışlardır. (Meydanoglu, Z. ve Bikmen, F., 2006: 13).

4.3.2. Üçüncü Sektör Kuruluşlarının Zayıf Yönleri

1. Türkiye'de Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın ve vakıfların görünürlükleri az, oynadıkları rol ve katkısı hakkında bilinenler sınırlıdır. Üçüncü sektör alanına dair araştırmaların azlığı, ihtiyaçların belirlenip karşılanması açısından olumsuz bir etki yaratmaktadır.
2. Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın medya ve halkla ilişkiler konusunda teknik becerilerinin gelişmemiş olması ve medyanın üçüncü sektör kuruluşlarına karşı ilgisiz tavrı Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın görünürlüğünü olumsuz etkilemektedir.
3. Türkiye'deki bağışlar hak eksenli ve sosyal ve ekonomik kalkınma konularına yönelik faaliyet veya kurumlara destek verme eğiliminde değildir.
4. Vakıfların ve Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın kurumsal ve proje geliştirme becerisi eksiktir. Uzun vadede etkili olabilecek çalışmalar yerine günün şartlarına göre hareket etmektedirler.

5. Üçüncü Sektör ve vakıfların çoğunun insan kaynakları ve yönetim kapasiteleri, amaçlarını gerçekleştirmekte yetersiz kalmaktadır.
6. Çoğu Üçüncü Sektör sınırlı ve düzensiz ödenen katkı paylarına, vakıfların büyük bir bölümü ise bağışlar ve enflasyondan büyük zarar gören dönen varlıklarla işlevini sürdürmektedirler. Fon geliştirme kapasiteleri düşüktür.
7. Üçüncü Sektör Kuruluşları arası ağ kuruluşlar ve işbirliklerinin nitelik ve nicelik olarak kısıtlı olması Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın ortak amaçlar ve çalışma alanlarında birlikte ilerlemelerini engellemektedir (Meydanoğlu, Z. ve Bikmen, E., 2006: 13).

4.3.3. Üçüncü Sektör Kuruluşları İçin Fırsatlar

1. Her iki vatandaştan biri Üçüncü Sektör Kuruluşları'nın ve vakıfların toplumsal sorunların çözümünde etkin rol oynayabileceğine inanmaktadır.
2. Devletin üçüncü sektör kuruluşlarına karşı tutumu geçmişe kıyasla daha teşvik edicidir. Bu teşvik edici tutum kendini yasal reformlar ve devlet-Üçüncü Sektör işbirliğine yönelik çerçeveler Üçüncü Sektör Kuruluşları oluşturulması için çabalar şeklinde göstermektedir.
3. Özel sektör nezdinde faaliyetlerinin görünürlüğü artmakta ve kurumsal sosyal sorumluluk girişimleri önem kazanmaktadır. Bu durum şirketlerin üçüncü sektör kuruluşları ve vakıflarla ortaklıklarını artırmakta ve sosyal değişim için yeni girişim ve ortaklıkların önünü açmaktadır.
4. Küresel düzeyde üçüncü sektör hareketi ve demokratik toplumlarda üçüncü sektöre verilen önemdeki artış Türkiye konjonktürünü de olumlu yönde etkilemektedir (Meydanoğlu, Z. ve Bikmen, E., 2006: 13).

4.3.4. Üçüncü Sektör Kuruluşlarına Yönelik Tehditler

1. Vatandaş desteği, katılımı ve güveninin kazanılması, devlet ve özel sektörle işbirlikleri kurulması yıllar sürebilmekte, ancak tek bir kötü örnek bu ilişkileri zedelemek için yeterli olabilmektedir. Üçüncü Sektör Kuruluşları yeterli derecede şeffaf ve hesap verebilir olmamaları halinde devlet, bağışçılar ve vatandaşların gözünde güvenilirliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.
2. Zayıf yönetim kuralları, iyi yönetim ilkelerinin benimsenip uygulanmaması, kendi kendini denetlemeye gereken önemin

verilmemesi, strateji ve program alanlarının yanlış belirlenmesi, kaynak israfı ve yeterince etkin olmayan örgütsel yapılar doğurabilir.

- 3.** Kurum ve bireylerin bağışlarını Üçüncü Sektör Kuruluşları'na yönlendiren vergi teşviklerinin yetersizliği, bu kurumlara yapılan katkıları kısıtlamaktadır (Meydanoğlu, Z. ve Bikmen, F., 2006: 13).

Sonuç

Ekonomi bilimini ortaya çıkaran en önemli argüman, bireylerin sonsuz sayıda denilebilecek kadar gereksinimlerini karşılayabilecek kaynakların sınırlı olmasıydı. Yani gereksinimlerle onları giderecek mal ve hizmetler arasında bir dengesizlik vardır. Ve ekonomi bilimi de sınırlı kaynaklarla sınırsız gereksinimleri karşılama sorunu ile karşı karşıya olan birey veya toplumun, tatmin düzeyini en yüksek düzeye çıkarılma yollarını aramaktadır. Kıt üretim faktörleriyle hangi malın ve hizmetin üretileceği, üretimine karar verilen mal ve hizmetlerden ne kadar üretileceği, sorunu da bu kıtlıkla savaşta karşılaşılan en önemli sorunlardan biridir. Bu sorunların çözümlenebilmesi için ise bir karar birimine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu karar birimleri kar amacı güden firmalar, kamu sektörü ve üçüncü sektör kuruluşlarıdır.

Bu kuruluşlar liberal- kapitalist ekonominin işlerliğini sağlayabilmek için ortaya çıkan yapılardır. Çünkü kapitalist ekonominin öne sürdüğü koşullardan biri piyasanın tam rekabet koşullarında dengeye gelebileceğidir ve tam rekabet koşulları altında öne sürülen argümanlardan biri olan tüketicilerin ve üreticilerin kendi çıkarlarını (faydalarını) maksimize etmeleridir. Bu koşulların gerçekleşebilmesi içinse bazı şartlar söz konusudur:

1. Hiçbir piyasa gücünün bulunmaması: Piyasada birçok alıcı ve satıcı yeterince faaliyet göstermektedir ve piyasaya girmek için hazırlardır. Bu nedenle piyasa gücünü elinde bulunduran bir yapı söz konusu değildir.
2. Alıcı ve satıcılar, piyasada üretilen ürünün özellikleri hakkında tam bilgiye sahiplerdir.
3. Üretim ve tüketim rekabet edilebilir bir düzeydir.
4. Tüketiciler kendi tüketimlerini kolaylıkla karşılayabilmektedirler.
5. Dışsallıklar yoktur. Yani satıcının faaliyetleri, ürünü talep eden kişilere herhangi bir fayda veya zarar yüklememektedir.

Bu koşulların yerine getirilmesinde rol oynayan yapılar kar amacı güden kuruluşlar, kamu kuruluşları ve üçüncü sektör kuruluşlarıdır. Ancak 1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik kriz nedeniyle kar amacı güden kuruluşlarının başarısızlığa uğraması, 1970-80'li yıllarda petrol şoklarından dolayı yaşanan stagflasyon nedeniyle kamu kesiminin başarısızlığa uğraması üçüncü sektör kuruluşlarına olan ilginin artmasını sağlamıştır.

Aslında bu kuruluşların ortaya çıkmasındaki en önemli etken küreselleşme ve neoliberal politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü uygulanan bu politikalar sosyal refah devletini küçültmek amacıyla gerçekleştirilen reformlardır. Kar amacı güden kuruluşların toplumsal ihtiyaçları karşılama konusunda yetersiz kalması, benzer şekilde, refah devletinin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi vb. pek çok alanda görev ve sorumluluklarının artması nedeniyle içine düştüğü bunalımdan dolayı zayıflaması ve ihtiyaçlara cevap veremez bir hale gelmesi, üçüncü sektör kuruluşlarının ortaya çıkmasına bir zemin hazırlamıştır. Devletin sosyo-ekonomik alandaki sorumluluğu, bu kuruluşlar üzerine dağıtılarak, Refah Devletinin toplumda son çare olarak görülmesi anlayışı ortadan kaldırılmaktadır.

Üçüncü sektör kuruluşlarını sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanda önem kazanmasına neden olan etmenleri ise şu şekilde özetlenebilir: Yirmi birinci yüzyıl dünyasında gönüllük, kar amacı gütmeme, bir ideale sahip olma, bağımsızlık, kadın hakları, çevre sorunları, yoksulluk, savunuculuk gibi unsurlar çerçevesinde bir temele oturtulmaya çalışan üçüncü sektör kuruluşları toplumsal sorunların çözümünde gayret göstermekte ve istihdamdan güvenliğe, eğitimden sağlığa ve diğer pek çok alana uzanan bir yelpazede ortaya çıkan sorunların çözümünde en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Üçüncü sektör kuruluşları tarafından üretilen mal ve hizmetler, kar amacı güden kuruluşların ürettiği mal ve hizmetlerden daha kalitelidir. Çünkü kar amacı güden kuruluşların ürettiği mal ve hizmetlerin kalitesini arttırması, üretim maliyetlerinin artmasına neden olacak ve bu durumda bu firmaların ürün satışından elde edeceği kar oranı düşecektir. Ancak üçüncü sektör kuruluşlarında böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü bu kuruluşlar üretim maliyetlerini firmalara yapılan bağış veya hayırsever yardımlar aracılığıyla karşılamakta ve bu kuruluşların kar amacı gütmemesi yani mal ve hizmet satışından elde ettikleri gelirleri üretim sürecinde kullanmasıyla daha kaliteli ürünler üretebilmekte ve piyasadaki pazar payını da arttırabilmektedirler.

1990'lardan itibaren Türkiye'nin de gündemine daha yoğun bir biçimde girmeye başlayan bu kuruluşlar 2000'li yıllardan sonra daha fazla önem kazanmıştır. Türkiye'de ulusal ölçekte yaşanan 28 şubat krizi, toplumun

devlete olan güveninin sarsılmasına neden olmuş, temsili demokrasinin yaşadığı krizlerin birer yansıması olan bu süreçler çoğulcu ve katılımcı örgütlenmelerin önünü açmıştır. Türkiye’de demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için örgütlü topluma ihtiyaç olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. 1999 yılında yaşanan Marmara depremde üçüncü sektör kuruluşlarının üstlenmiş olduğu rol, bu kuruluşlara olan önemi arttırmıştır. TÜSEV’in Türkiye’deki üçüncü sektör kuruluşlarına ilişkin hazırladığı 2011 STEP ülke raporuna göre ülkemizde yaklaşık 150 bin civarında üçüncü sektör kuruluşu bulunmakta ve istihdam, eğitim, sağlık, çevre, kadın ve çocuk hakları, hayırseverlik, gibi hemen hemen her alanda faaliyet göstermektedirler.

Ancak bölüm 4.3.’te Türkiye’deki üçüncü sektör kuruluşlarına ilişkin SWOT analizinde de görüldüğü gibi Türkiye’deki Üçüncü Sektör kuruluşlarına vatandaş katılımı oldukça düşük bir düzeyde, kuruluşların beceri, kapasite ve kaynaklarını geliştirebilmekte yetersiz kalmaktadırlar. Kuruluşların varlığını ve faaliyetlerini sürdürdüğü ortamda hukuki üstünlüğün sağlanamaması, yolsuzluk ve merkezîyetçi devlet anlayışının bulunması devlet- üçüncü sektör- kar amacı güden kuruluşlar arasındaki ilişkinin sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Bu sorunun çözümlenebilmesi için kuruluşlara yönelik yasal çerçevenin yeniden düzenlenmesi ve kuruluş faaliyetlerini engelleyen her türlü kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir. Türkiye’deki Üçüncü sektör kuruluşlarının toplumsal sorunlara cevap verebilme kapasitelerinin oldukça düşük bir düzeyde kaldığı görülmektedir. Eğer bu kuruluşlara yönelik gerek kar amacı güden kuruluşlar gerekse de hükümet tarafından kaynak aktarımı yapılırsa kuruluşlar toplumsal sorunlara daha çabuk ve etkili çözümler üretebileceklerdir.

Türkiye’deki bu kuruluşların toplumda hoşgörü ve barışı geliştirme ile demokratik karar almayı teşvik etmek amacıyla üçüncü sektör kuruluşlarının kurumsal kapasitelerini (özellikle insan kaynakları ve teknik alt yapı alanlarında) arttırmaları gerekmektedir.

Sivil toplum bir ülkede kamu, piyasa ve üçüncü sektör arasındaki denge ile ortaya çıkar. Dolayısıyla sektörlerin birbirleriyle kesiştikleri alanlarda bulunan kuruluşlar daha özenli bir şekilde değerlendirilmelidir. Son söz ‘Tüm kötü insanlar kamu ve şirketlerde, tüm iyi insanlar üçüncü sektör kuruluşlarında yer almaz’ (Öner, 2002: 11).

Kaynakça

Kitaplar:

- AKTAN, C. Can , 21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet, Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve KüçültülmesineYönelik Öneriler, İstanbul: TÜSİAD Yayınları ,1995.
- ANHEIER, H. K., Theories of Nonprofit Sector: Three Issues. NVSQ, 24(1), 15-24.,1995.
- ANHEIER, H., Non Profit Orgnization Theory, Management, Policy , New York , Press 39 2005.
- ANHEIER, H. K. and REGINA A. List, “NGOs (Non–Governmental Organizations)”, A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non–Profit Sector, New York: Routledge Publ., 2005.
- ANHEIER, H. K. and BEN-NER, A. (eds.) The Study of the Nonprofit Enterprise: Theories and Approaches, New York: Kluwer Academic/ Plenum.,2003.
- ANHEIER, H. K. and SALAMON, M. L. The Nonprofit Sector in the Developing World: a comparative analysis. St. Martin’s Press. ,1998.
- ANHEIER, H. K. and SEIBEL, W., The Nonprofit Sector in Germany: Between State, Economy, and Society, New York: Palgrave. 2001.
- BOZKURT, Ö. ve ERGUN, T. Kamu Yönetimi Sözlüğü, S. , Sezen (Ed.), Ankara: TODAİE Yayın No: 283, 1998.
- BOZKURT, V., ‘Enfomasyon toplumu ve Türkiye’, İstanbul:sistem yayıncılık, 1997.
- GÜL, S.S. ‘Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskaçında Refah Devleti, Ankara: Ebabil Yayınevi 2006.
- KORAY, M. , Sosyal Refah Devleti: Kimi İçin Umut, Kimi İçin Kaygı Kaynağı, Sosyal Demokrat Yaklaşımlar, İstanbul: SODEV–TÜSES Yay, s. 93– 113.,2003.
- KORAY, M. ve Topçuoğlu A, Sosyal Politika, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.,1995.

ROSANVALLON, P., , Toplumsal Görünürlüğün Çöküşü, (Çev. Ahmet Çiğdam), Sivil toplum ve Devlet-Avrupadaki Yeni Yaklaşımlar, (Der. John KEANE), İstanbul: Ayrıntı Yayınları ,1988.

SALAMON, L. M. ve ANHEIER, H. K. (forthcoming) ,The Nonprofit Sector in Comparative Perspective, in W. W. Powell ve R. S. Steinberg (eds.), The Nonprofit Sector: A Research Handbook (2nd edn), New Haven, CT: Yale University Press, s.22, 1997.

ŞAYLAN, G., Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi,Ankara: İmge Kitabevi ,1995.

WEISBORD, B., A. The Nonprofit Economy. Harvard University Press. Cambridge,Mass. & London, 1988.

Makaleler:

ALEXANDER, J., ‘Adaptive Strategies of Nonprofit Human Service Organizations in an Era of Devolution and New Public management. Nonprofit Management and Leadership’, 10(3), 287-303. ,2000.

ANHEIER, H, ‘Theories of the Nonprofit Sector: Three Issues. Nonprofit and Voluntary Sector’ Quarterly 24 ,1, Spring,15-23., 1995.

ANHEIER, H., ve REGINA, L., ‘Cross- Border Philanthropy: An Exploratory Study Of Internatioanal Giving in the United Kingdom, United States, Germany and Japan, Center for Civil Society Sturdies, The John Hopkins Universty İnstitute for Policy Studies, London, 2000.

BEN -NER A. ve HOOMİSSON T., Nonprofit Organizations in a Mixed Economy: A Demand and Supply Analysis. Annals of Public and Cooperative Economics, s. 519-550, 1991.

BİKMEN, F ve MEYDANOĞLU, Z., ‘Türkiye Sivil Toplum; Bir Değişim Süreci – Civicus Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu.’ İstanbul, 2006.

BOX, R. C., ‘Running Government like a Business: Implications for Public Administration Theory and Practice. American Review of Public Administration’, 29(1), 19-43. ,1999.

DEFOURNY, J., ‘ The Origins, Forms and Roles of a Third Major Sector. In Defourny Jacques & Monzon Campos José L. (eds.): Économie sociale. Entre économie capitaliste et économie publique / The third Sector. Cooperative, Mutual and Nonprofit Organizations. De Boeck Université. Bruxelles, 1992.

FIEL, J, Social Economy North And South, Universite De Liege, Centre Of Economie Sociale, 2000.

GÜLOĞLU, Tuncay, “Genel Olarak ve Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Sosyal Güvenliği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ, SBE, 1998, alıntılayan ÖZDEMİR, S., ‘Kar Gutmeyen Kuruluslar (KGK) ve Sosyal

- Refahın Sağlanması Artan Rolü', Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 48, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 2004.
- HALL, P.D., Theories and Institutions, NUSQ, 24(1), 5-5-13, 1995.
- HAMMACK, D. C., 'Introduction: Growth, Transformation, and Quiet Revolution in the Nonprofit Sector Over Two Centuries', NVSQ, 30(2), 157-173.,2001.
- HANSMANN, H., 'The Ownership of Enterprise', Cambridge, MA: Harvard University Press. ,1996.
- HANSMANN, H., Economic theories of nonprofit organizations. In W. W.Powell (Ed.): The nonprofit sector: A research handbook. Yale University Press. New Haven,CT.1980 The Role of Nonprofit Enterprise. Yale Law Journal89,1980,835-898, 1987.
- İÇDUYGU, A, The Anatomy Of Civil Society In Turkey: Locating It In The EU Context; Oxford Lexington Book, 79-200, 2007.
- JAMES, E. , 'The Nonprofit Sector in Comparative Perspective' In W. W. Powel (ed.). The Nonprofit Sector: A Research Handbook (pp. 397-415) New Haven: Yale University Press., ,1987.
- JAMES, E., 'Economic Theories of the Nonprofit Sector. A Comparative Perspective', In Anheier H. K. & S. Wolfgang: TheThird Sector - Comparative Studies of Nonprofit Organizations. Walter de Gruyter. Berlin & New York, 1987.
- KEYMAN F, M. Yeğen, M. Çalışkan, U.Tol 'Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü', İstanbul, 2010.
- KORAY, M., 'Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği', Görüş, Aralık Sayısı, 64-74.,2003.
- MUKKONEN, M. , 'THE FAMILIAR UNKNOWN Introduction to Third Sector Theories Licentiate Thesis' University of Joensuu. Department of Orthodox Theology and WesternTheology.,2000.
- ÖNDER, M., 'How Local Conditions Affect The Existence And Capacity Of The Nonprofit Sector: A Test Of Competing Theories', The Florida State University College Of Social Sciences 2006.
- ÖNER, M., 'Kavram Kargaşası, Üçüncü Sektör?= Sivil Toplum' 2002
- ÖZDEMİR, H., 'Vakıflar ve Sivil Toplum', Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Kasım-Aralık 1997, s. 309-313.
- ÖZDEMİR, S., 'Kar Gutmeyen Kuruluslar (KGK) ve Sosyal Refahın Sağlanması Artan Rolü', Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 48, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 2004.
- ÖZDEMİR, S., 'Sosyal Refah'ın Sağlanması Yeni Bir Anlayış: 'Refah Karması' ve Refah Sağlayıcı Kurumlar', Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 48, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 2004.

- PECK, J., ve TİCKELL, A., 'Neoliberalizing Space' Antipode Vol. 34, Issue 3, S. 380- 404, 2002.
- PHHELPS, C., The Orgins And Purposes Of Not For Profit Organization, 2003.
- PIERSON, C. , 'Beyond the Welfare State: The New Political Economy of Welfare, Third Edition', Polity Press.,2006.
- POSNETT, J. and SANDLER, T.,Transfers, 'Transaction Costs and Charitable Intermediaries. International Review of Law and Economics', 8, 145-160, 1988.
- RAO, N., 'Towards Welfare Pluralism: Public Services in a Time of Chance', Aldershot: Dartmouth Publishing Company. ,1996.
- SALAMON, L. M. and ANHEIER, H. K. , 'Civil Society in Comparative Perspective', in L. M. Salamon, H. K. Anheier, R. List, S. Toepler, and S. W. Sokolowski, and Associations (eds.) Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, Baltimore, MD: Johns H. Center for Civil Society Studies, 1999.
- SALAMON Lester M. & ANHEIER Helmut K., The Emerging Sector Revisited. A Summary. Revised Edition. Center for Civil Society Studies. Institute for Policy Studies. The Johns Hopkins University. Baltimore, MD,s. 10-11, 1999.
- SALAMON, L. M. ve ANHEIER, H. K., 'The Civil Society Sector', Society, vol., 34, Issue: 2, 1997.
- SALAMON, L. M. , 'Rise of NonProfit Sector, Foreign Affairs', Vol: 73, No: 4,1994.
- STEINBERG R., 'Labor Economics and the Nonprofit Actor: A Literature Review. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly' 19, 2, Summer, 151-169.,1990.
- THOMPSON E., Charity and Non Profit Organization, 1980.
- WEISBORD, B. A., 'The Nonprofit Mission and Its Financing: Growing Links Between Nonprofits and the Rest of the Economy', in B. A. Weisbrod (ed.) To Profit or Not to Profit: The Commercial Transformation of the Nonprofit Sector, New York: Cambridge University Press. ,1998.
- WEISBORD, B. A. ,The Nonprofit Economy., Cambridge: Harvard University Press. ,1988.
- VAN TIL, J. and ROSS, S. W. , 'Looking Backward. Twentieth- Century Themes in Charity, Voluntarism, and the Third Sector', NVSQ, 30(1), 112-129 , 2001.
- YILDIRIM, M., 'Sivil Toplum ve Devlet', C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C.27, S.2, 226-242. ,2003.
- YOUNG, D. R. and STEINBERG, R. S. 'Economics for Nonprofit Managers', New York, Foundation Center , 1995.

Diğer :

İnternet Kaynakları:

AKALIN, G., Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş ve Ekonomik Kriz, TİSK, 2011, < [http:// www.tisk.org.tr/yayinlar. asp?sbj=ic&cid=71](http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&cid=71)> (07.03.2011)

AKTAN, C.C., Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli, Nuveforum, 2009 <[http://www.nuveforum.net/718-siyaset-bilimi-kamu- yönetimi bölümü/ 173711 -piyasa-başarısızlığının- anatomisi-kamu-ekonomisi- rasyoneli/](http://www.nuveforum.net/718-siyaset-bilimi-kamu-yonetimi-bolumu/173711-piyasa-basarisizliginin-anatomisi-kamu-ekonomisi-rasyoneli/)> (10.03.2011)

BANCUK, L, Independent Sector, Learning To Give, 2001, <[http://www. learning togive.org/papers/paper154.html.](http://www.learningtogive.org/papers/paper154.html)> , (03.03.2011).

ELİŞ, B. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Ansiklopedik Bilgi, Türkçe Bilgi, 2011 <[http://www.turkcebilgi.com/t%C3%BCrkiye'de_ sivil_toplum_ kurulu %C5%9Flar%C4%B1/ansiklopedi](http://www.turkcebilgi.com/t%C3%BCrkiye'de_sivil_toplum_kurulu%C5%9Flar%C4%B1/ansiklopedi)> (15.03.2011)

ERDİLMEN, Türkiye’de Sivil Toplum, 2008, < [http:// www.scribd .com / doc/10491951 / Turkiyede -Sivil-Toplum](http://www.scribd.com/doc/10491951/Turkiyede-Sivil-Toplum)> (12.03.2011)

GOETTEL, D., What İs A Charitable Organization, Wisegeek, 2011, < [http://www. wisegeek.com/ hat - is-a-charitable-organization.htm.](http://www.wisegeek.com/hat-is-a-charitable-organization.htm)> (02.03.2011)

HİİL, A., What İs A Tax Exempt Organization, Wisegeek, 2011 <[http://www. wise geek.com/what-is-a-tax-exempt- organization.htm.](http://www.wisegeek.com/what-is-a-tax-exempt-organization.htm)> (02.03.2011)

[http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/iktisat-isletme ve ekonomi / devletin –başarısızlığının -anatomisi-32859. html](http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/iktisat-isletme-ve-ekonomi-devletin-basarisizliginin-anatomisi-32859.html) (20.03.2011)

SMİTH, S. E., What İs A Non Governmental Organization, Wisegeek, 2011, < [http:// www. wisegeek. com/what-is-a-non-governmantel-organization. htm](http://www.wisegeek.com/what-is-a-non-governmental-organization.htm) > (02.03.2011)

TATUM, M., What İs A Non profit Organization, Wisegeek, 2011, <[http:// www.wise geek.com/what-is-a-non-profit-organization. htm.](http://www.wisegeek.com/what-is-a-non-profit-organization.htm)> (02.03.2011)

WIKIPEDIA, Voluntary Organization, 2011 <[http://en.Wikipedia.org/ wiki/ Voluntary sector](http://en.Wikipedia.org/wiki/Voluntary_sector)> (03.03.2011)

<[http://www.answers.com/topic/ philanthropy,](http://www.answers.com/topic/philanthropy)> (03.03.2011)

<[http://www.dernekler.gov.tr/index.php? option=com_ content&view= article&id=27%3A1606-sayl-baz-dernek-ve-kurulularn –vergiden-muaf tutul masna- dair-kanun& catid=30%3 Akanunlar &Itemid =43&lan g=tr,](http://www.dernekler.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=27%3A1606-sayl-baz-dernek-ve-kurulularn-vergiden-muaf-tutul-masna-dair-kanun&catid=30%3Akanunlar&Itemid=43&lang=tr)> (21.06.2011)

<[http// www.tisk.org.tr/yayinlar. asp?sbj=ic&cid=71](http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&cid=71)> (07. 03. 2011)

<[http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/iktisat-isletme ve ekonomi / devletin –başarısızlığının -anatomisi-32859. html,](http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/iktisat-isletme-ve-ekonomi-devletin-basarisizliginin-anatomisi-32859.html)> (08.03. 2011)

<<http://www.yorumla.net/universiteler/981968-asimetrik-enformasyon.html>,
(10.03.2011)

<<http://www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm>, >
(11.03.2011)

Raporlar:

Charities Aid Foundation, CAF, World Giving Index, 2010. Dernekler Daire Başkanlığı, 2008, 2009 Ve 2010 Verileri

TÜSEV, Sivil Toplum Değerlendirme Raporu 2010, İstanbul, 2010 TÜSEV, Türkiye Uluslar arası STEP Raporu, İstanbul, 2006

TÜSEV: Türkiye’de Sivil Toplum; Bir Değişim Süreci, İstanbul, TÜSEV, 2006. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Verileri, 2009.

Yaşama Dair Vakfi (YADA), ‘Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü’, Yayımlanmamış Araştırma Raporu, Ankara, 2010.

Sosyal Refahın Evrimi ve Toplumsal İhtiyaçların Karşılanması Üçüncü Sektörün Yükselişi

Levent Aytemiz
Bahtiyar Yıldırım

 ÖZGÜR
YAYINLARI

ISBN 978-975-447-961-4

9 789754 479645